

د (منوهر سنگ پتره) فرهنگي خپره

ميثا مسعوده نېکيار

۱۳۹۴ لمریز کال

د کابل پوهنتون
ژبواو ادبیاتو پوهنځی
پښتو خانګه

د منوهر سنگه—بتره فرهنگي څېره

(د ماسترۍ تیزس)

ليکواله:

مینا مسعوده «نېکیار»

۱۳۹۴ ل کال

کتاب پېژندنه:

- د کتاب نوم: د منوهرسنگه بتره فرهنگي څېره
- ليکوال: مینامسعوده «نېکیار»
- خپړوندى: د افغانستان ملي تحریک، فرهنگي څانګه
- وېبپاڼه: www.melitahrik.com
- ډیزاینګر: ضیاء ساپی
- پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید
- چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
- چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م
- د تحریک د خپرونو لړ: (۷۳)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوولیت لیکوال پورې اړه لري.

نيوليک

مخونه

سريک

- ۱..... پيليزه
- ج..... لنډيز
- ۱..... سريزه
- ۲..... دموضوع موخه يا هدف دموضوع
- ۴..... شاليد
- ۵..... دخبرني ميتود
- ۱- په معاصرهند کي پښتو
- ۹..... په علمي موسسو کي
- ۱۰..... په مطبوعاتو کي
- ۱-۲-۱..... نن پرون
- ۱-۲-۲..... ژوند
- ۱-۲-۳..... دنيا
- ۱-۲-۴..... هندليد
- ۱-۳-۱..... په داستاني آثارو کي دپښتو
- ۱-۳-۱..... مرزا صاحبان
- ۱-۳-۲..... هيررانجه
- ۱-۳-۳..... ابدي دوستان
- ۱-۳-۴..... راجه هريش چندر
- ۱-۳-۵..... دپاندوشهزاده گان
- ۱-۳-۶..... پدمنی
- ۱-۳-۷..... طلسمی بنار
- ۱-۳-۸..... اووه خويندې
- ۱-۳-۹..... خلورزرين اقوال
- ۱-۳-۱۰..... کنچن ملا
- ۱-۳-۱۱..... ديوي پوتلي
- ۱-۳-۱۲..... دهوالا مارو
- ۱-۳-۱۳..... بلنگامه کتھا

- ۱۴-۳-۱ باچا برهم دق اوزرینه هوسی..... ۱۷
- ۱۵-۳-۱ ماهی، چونگابن او کیکی..... ۱۷
- ۱۶-۳-۱ وزیر او کم عقل..... ۱۷
- ۱۷-۳-۱ دناوې روپی..... ۱۷
- ۱۸-۳-۱ دصندل امبیل..... ۱۷
- ۱۹-۳-۱ شهزاده بهرام او گل اندامه..... ۱۸
- ۲۰-۳-۱ جمال خان اوزیب النسا..... ۱۸
- ۲۱-۳-۱ کابلی والا..... ۲۴
- ۲۲-۳-۱ منتر..... ۲۴
- ۲۳-۳-۱ نجومی..... ۲۴

۲- دمنوهرسنگې بتره ژوند

- ۱-۲ ازوکه اوزده کړه..... ۲۵
- ۲-۲ هڅې اودندې..... ۲۷
- ۳-۲ آثار..... ۲۹
- ۴-۲ چاپ شوي آثار..... ۳۰
- ۴-۲ خان عبدالصمد خان اخکزی..... ۳۱
- ۲-۴-۲ خان عبدالصمد خان اخکزي د وفات د څلوېښتم..... ۴۱
- ۳-۴-۲ خان عبدالصمد خان اخکزی..... ۴۹
- ۴-۴-۲ پيروښان بايزيد انصاري..... ۵۵
- ۵-۴-۲ د امير کروړ وياړنه..... ۷۳
- ۶-۴-۲ د اباسين سپېدې..... ۷۴
- ۷-۴-۲ په افغانستان کې کړکېچ..... ۷۴
- ۸-۴-۲ بزکشي..... ۷۴
- ۹-۴-۲ له کافرستان څخه تر نورستان پورې..... ۷۴
- ۱۰-۴-۲ ايو یتیم ماشوم..... ۷۵
- ۱۱-۴-۲ تش..... ۷۵
- ۵-۲ ناچاپ آثار..... ۷۵
- ۵-۲ ۱-د افغانستان په بيا ودانۍ کې د هند برخه..... ۷۲
- ۲-۵-۲ په افغانستان باندې د ترهگرو توره وریخ..... ۷۲
- ۳-۵-۲ د هنديانو او پښتنو ترمنځ ټينگه دوستي..... ۷۲

- ۲-۵-۴ په سويلي اسيا کې د افغانستان نوعيت..... ۸۱
- ۲-۵-۵ د هند په علمي ادارو کې د پښتو تصنيفونه..... ۸۲
- ۲-۵-۶ د آل انډيا رايو د پښتو پروگرامونو د شپيتو کلو نو سفر..... ۹۱
- ۲-۵-۷ د هند او افغانستان مناسبات د تاريخ په منځنۍ دوره کې..... ۹۵
- ۲-۵-۸ د هنديانو او د پښتنو ترمنځ يو والی..... ۹۹
- ۲-۵-۹ د فخر افغان خان عبدالغفار خان په ياد او وياړ کې..... ۱۰۳
- ۲-۵-۱۰ د هند دفن او کلتوريه ارتقا کې د پښتنو برخه..... ۱۱۴
- ۲-۵-۱۱ د هند او افغانستان ترمنځ لرغوني مناسبات..... ۱۱۹
- ۲-۵-۱۲ د شلمې پېړۍ د پښتو عظيم شاعر ښاغلی گل پاچا الفت..... ۱۲۴
- ۲-۵-۱۳ د هند د آزادۍ په جداو جهد کې د پښتنو او د بلوڅانو برخه..... ۱۲۸
- ۲-۵-۱۴ د ډېرې مودې راهيسې افغانستان د منځنۍ..... ۱۳۳
- ۲-۵-۱۵ د هند او افغانستان ترمنځ اوسني مناسبات..... ۱۴۴
- ۲-۵-۱۶ د هند او افغانستان مناسبات په يو وېشمه پېړۍ کې..... ۱۴۸
- ۲-۵-۱۷ په هند کې د افغانانو تاريخي اثار..... ۱۵۲

۳- د ليکوال کلتوري خبره

- ۳-۱ بتره په افغانستان کې..... ۱۵۸
- ۳-۲ بتره په آل انډيا رايو کې..... ۱۶۰
- ۳-۳ بتره، پښتو او پښتانه..... ۱۶۱
- پايله..... ۱۶۴
- مناقشه..... ۱۶۶
- نتيجه گيري..... ۱۶۹
- وړاندیزونه..... ۱۷۱
- اخځليکونه..... ۱۷۲

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كابل د كب پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملى كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنگي خانگه

سريزه

د «منوهر سنگه بتره فرهنگي خبره» تر نامه لاندې دا اثر، زما د ماسترۍ تيزس دی. دا موضوع په دريو (۳) خپرکو کې بشپړه شوې ده.

ددې اثر په لومړي سر کې پيليزه ده، چې په کې ددې اثر د ليکلو ټول جريان ليکل شوی دی او له هغو کسانو څخه چې ددې اثر په ليکلو کې يې مرسته راسره کړې ده مننه ترې شوې ده. وروسته بيا لنډيز دی په دې کې راغلي دي، چې دا کتاب په څه ډول شروع شو او کومې موضوعگانې په کې ذکر دي. په همدې ترتيب بيا لږ ليک راځي، چې د ټولې موضوع سرليکونه په کې ذکر شوي دي.

بيا سريزه ده او سريزې څخه وروسته د موضوع موخه يا هدف دی. چې په کې ددې تيزس هدف، ارزښت او گټه څه ده، ښودل شوې ده. بل عنوان د موضوع شاليد دی په دې کې هغه کتابونه معرفي شوي دي، چې همدې اثر کې گټه ترې اخېستل شوې ده.

له دې وروسته د خپرې ميتود دی. په دې عنوان کې راغلي دي، چې ددې اثر په خپرنه کې له کوم ميتود څخه کار اخېستل شوی دی.

بيا لومړی خپرکی پېلېږي، چې سرليک يې (په معاصر هند کې پښتو) دی. په دې خپرکي کې راغلي دي، چې په هند کې په معاصره دوره کې پښتو ادبياتو څومره پراختيا موندلې، په کوم مقام کې وواو څه بدلولونه په کې پېښېدل.

همدارنگه ددې دورې د پړاوونو يادآوري هم په کې شوې ده. همدا خپرکی درې برخې لري. لومړی برخه يې د پياوړتمنتونه دي. په دې کې راغلي دي، چې د هند په کومو پوهنتونونو کې پښتو شته او څه ډول يې پرمختگ کړی دی. بله موضوع يې مطبوعات دي. په دې کې راغلي دي، چې پښتو په رسنيو، آثارو او مطبوعاتو کې څه ډول ده؟ شته او کنه؟

درېيمه برخه يې آثار دي، په دې کې راغلي دي، چې د معاصرې دورې په آثارو کې ايا پښتو موجوده وه او کنه؟

له دې څخه وروسته دویم څپرکی راځي (دمنوهرسنگه- بتره ژوند) په دې څپرکي کې د بتره ټول ژوند ذکر شوی، چې نوموړی چېرته زیږیدلی دی؟ څه کارونه او دندې یې کړي دي. آثار یې کوم دي چاپي آثار یې څومره دي او ناچاپ آثار یې څومره دي او ټول په کې ذکر شوي دي.

آخري څپرکی یعنې درېیم څپرکی چې سرلیک یې (د لیکوال کلتوري څېره) ده او درې برخې لري. یوه برخه یې بتره په افغانستان کې په دې څپرکي کې بیا راغلې دي، چې بتره په افغانستان کې څه کړي دي او بله برخه یې بتره په آل انډیا راډیو کې. په دې کې ذکر شوي دي، چې بتره په آل انډیا راډیو کې کومې دندې ترسره کړي دي. بله یې وروستی برخه ده یعنې بتره، پښتو او پښتانه او په دې کې مهمه خبره داده، چې پښتو او پښتون ته یې څه خدمتونه کړي دي او افغانستان لپاره یې کومې دندې ترسره کړي دي، چې دا ټول موضوعات په بشپړه توګه په دې تیزس کې ذکر شوي او په وروستی برخه کې پایله، مناقشه، نتیجه ګیري، وړاندیزونه او مآخذونه راځي او له همدې سره دا اثر پای ته رسېږي.

دموضوع موخه یا هدف:

له ګاونډي هېواد هندوستان سره د پښتنو او افغانستان اړیکې ډېر لوغونی تاریخ لري. له څو پېرورا هیسې پښتانه د ځینو سیاسي، تاریخي او ټولنیزو مسایلو له امله له خپل ټاټوبي افغانستان او پښتونستان څخه کوچیدلي دي او د هندوستان په بېلابېلو سیمو کې مېشت شوي دي.

همدارنگه له هندوستان څخه هم زیاتره هندوستانیان افغانستان او پښتونستان ته راغلي او همدلته میشت شوي دي. په دې کوچېدلي خلکو او ګډوالو کې هم عادي خلک شته او هم لیکوالان، شاعران، سیاستوال، باسواده او بیسواده. خو په دې خلکو کې زیاتره داسې خلک دي، چې یا یې خپله مورنۍ ژبه پښتوده او یا یې زده کړې ده. دې دواړو ډلو په دې ژبه یعنې پښتو باندې آثار لیکلي دي. نو ځکه د دې دواړو هېوادونو اړیکې نه جلا کېدونکي دي. ځکه په دواړو کې پښتانه موجود دي او تر نن ورځې پورې دې همدې ژبې پراختیا په اند او سوچ کې دي. پرته له ژبې څخه په نورو برخو کې لکه: ټولنیز، تاریخي، سیاسي او ادبي

برخو کې سره ورته والی لري، نوله همدې کبله ددې مشترکو ځانگړنو له امله نشي کولی، چې سره جلاوسي.

د هندوستان له نیمې وچې له ویش څخه وروسته بیا هم د څېړونکو او لیکوالانو هڅې روانې دي، چې یو مثال یې هندوستان کې د آل انډیا راپوډېستو څانگې نشرات دي، چې هندوستان پښتانه اوس هم په همدې هڅو کې دي، چې پښتو ژبې ته وده په کې ورکړي.

نودې همدې خبرو پر بنسټ باید ټول پښتانه په دې پوه شي، چې پښتانه که په هندوستان کې دي او که په افغانستان کې څومره کاریې پښتو ژبې ته کړی دی او څومره آثار یې په پښتو ژبه لیکلي دي. نودهمدې خبرو په ارزښت او اهمیت داده دا اثر، چې «د منوهر سنگه بتره فرهنگي خبره» تر نامه لاندې لیکل شوی دی مکمل شو او دا هم هغه هندوستانی دی، چې پښتو ژبه یې زده کړې او زده کړه یې ورباندې کړې ده او همدې ژبې لپاره یې کار هم کړی.

نوددې اثر موخه او اهمیت دادی، چې پرته له افغانستان څخه په نوره نړۍ کې هم داسې کسان او پوهان شته چې پښتو ژبې ته یې کار کړی دی، آثار یې لیکلي او جوړ کړي دي.

زما ددې اثر د لیکلو یوازینی هدف داو، چې دا شخص (منوهر سنگه بتره) چې یو سیاسي، فرهنگي، ادبي او کلتوري شخصیت دی او ددې لارې یې پښتو ژبې او ادبیاتو ته ډېر څه کړي او کله مې چې دده آثار، مقالې او لیکنې ولیدې او ولوستې نو زما لیوالبته لا پسې زیاته شوه، نو ومې غوښتل چې دغه لوړ شخصیت او پوه حتماً نورو ته هم وروپېژنم. تر څو له ده آثارو نه نور هم گټه واخلي نو اصلي موخه ددې اثر داده، چې پرته له افغانانو څخه د نورو ملکونو پوهان هم شته، چې له پښتو ژبې سره مینه لري او خدمت یې ورته کړی دی او په دې ژبه یې آثار لیکلي دي او ژباړې یې کړي دي.

دموضوع شاليد:

په هندوستان کې د پښتو ژبې او ادبياتو د پراخو او کتابونه موجود دي. همدارنگه نورې د پرې رسالې او مقالې هم د پښتو ژبې دودې او پراختيا لپاره ليکل شوي دي. په هندوستان کې د پرليکوالان، خبرونکي او ادیبان موجود دي، چې پښتو ژبې لپاره يې کار کړی دی. خو څرنگه چې زموږ د اتيزس د منوهر سنگه بتره په ژوند او دندو باندې ليکل شوی دی نو موږ بايد هغه آثار را جمع کړو، چې په بتره باندې او يا دهغې په اړه يې يو څه ليکلي وي را واخلو. نو اوس دلته هغه آثار معرفي کوو، چې د بتره په اړه معلومات راپه گوته کوي:

۱- په هند کې د پښتو ژبې او ادبياتو د ايجاد او ودې پړاوونه:

د اثر ښاغلي استاد سرمحقق زلمي هېوادل د سرمحققۍ علمي رتبې ته د ترفيع په موخه پر ۱۳۲۹ ل کال په ۲۲۰ مخونو کې ليکلې او د لومړي ځل لپاره پر ۱۳۷۰ ل کال کې چاپ شوی دی. خو لومړی چاپ يې ټول سوځيدلی او پر ۱۳۷۳ ل کال د دويم ځل لپاره په ۵۰۰ ټوکو کې د لاهور په شرکت پرنټنگ پريس کې چاپ شوی دی. په دې اثر کې نسبت نور و آثارو ته د منوهر سنگه بتره د ژوند، ادبي او ژورنالېستي کارونو او د نورو ليکنو په برخه کې د پرمهم معلومات شته، چې د دې اثر د ليکلو پرمهال د بېرته گټه ترې اخېستل شوې. (۲۰۷-۲۰۵:۱۹)

۲- په خارج کې پښتو څېړونکي:

د اثر ښاغلي خداي بنسلي عبدالرحيم «رحيم» په ۱۳۵۳ ل کال کې په ۱۰۰ مخونو کې ليکلې دی. د اکتاب د بايزيدروښان د سمینار په مناسبت د محمد شيرين (سنګري) په مهمتمۍ په زرو ټوکو کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. د اکتاب د محمد صديق روهي د پښتو ټولنې ريس په سريزه پيل شوی او په دې اثر کې دنړۍ هغوليکوالانو او پوهانو بيوگرافي راغلې دي، چې پښتو او بهرنيو ژبو ته يې کار کړی دی.

همدارنگه په دې اثر کې د منوهر سنگه بتره د ژوند ليک هم په دوو مخونو کې راغلی دی او دده ژوند او زده کړه يې په کې بيان کړې ده، چې ما په دې اثر کې گټه ترې اخېستې ده.

(۲۵:۲۲:۲)

۳- داباسين سپېدي (The dawn over Abasin) :

دادښاغلي سليمان لايق هغه اثر دی، چې ښاغلي منوهر سنگه بتره له خوا ژباړل شوی دی.

دا اثر چې ليکوال يې سليمان لايق او مهمتم يې نعمت الله اندر دی، په ۱۳۲۲ ل کال کې په ۵۰۰۰ ټوکو کې د دولتي مطبعې له خوا چاپ شوی دی. دا کتاب چې يوه نوي اوادبي کتاب دی ۱۲۷ مخه لري او ټول په کې په پښتو ژبه نثرونه ليکل شوي او دا کتاب ښاغلي بتره له خوا د لومړي ځل لپاره په ۲۰۱۱ ز کال کې په کارول باغ نوي ډيلي کې چاپ شوی دی، چې په آثارو کې مې هم يادونه کړې ده. (۱۹)

۴- منوهر سنگه بتره:

دادښاغلي زړور هغه مقاله ده، چې د کابل مجلې په ۱۳۵۲ ل کال په دويمه گڼه کې چاپ شوې ده. دا مقاله مورته دا ښيي، چې بتره له افغانانو سره اوله پښتوليکوالانو سره څومره مينه اوليوالتيا لري. که څه هم دا يوه ښکاره خبره ده، چې بتره له افغانانو سره ډېره مينه لري. (۱۳:۲۹-۷۰)

په دې پورتنیو آثارو کې يوازینی اثر چې په دې تيزس کې ډېر کار ترې اخېستل شوی دی ښاغلي هېواد مل صيب (په هند کې د پښتو ژبې اوادبياتو د ايجاد او ودې پړاوونه) کتاب دی، چې په دې اثر کې ډېره گټه ترې اخېستل شوې ده او دا اثر يوازینی کتاب دی، چې د بتره په اړه يې پوره اوسم معلومات ورکړي دي.

ددې تيزس د بشپړولو لپاره ماله څېړنې د کمپوزيت له ميتود څخه مې ډېره استفاده کړې ده، ځکه ما په خپله له بتره سره تيلفوني او دايمبل له طريقه ورسره اړيکه ټينگه کړې ده، له هندوستان څخه مې دده له کوره او آل انډيا راډيو څخه مې دده آثار راغونښتي دي او خپل اثر مې ورباندې بشپړ کړی دی. دا آثار مې ښاغلي استاد هېواد مل اورفيع الله نيازي په مرسته لاسته راوړي دي.

د څېړنې ميتود :

په دې اثر کې په عام ډول له کمپوزيت ميتود څخه کار اخېستل شوی دی او معلومات د اړتيا او پېښو له مخې په کې وړاندې شوي دي. نو د همدې خبرې

پراساس ددې اثرياً تيزس د بشپړولو لپاره له دوه ډوله څېړنو څخه کار اخېستل شوی دی، کتابتوني او ساحوي.

کتابتوني څېړنه کې له منابعو او ماخذونو څخه ګټه اخېستل شوې ده او ساحوي برخه کې له مخامخ خبرو، مرکو او تېلفوني خبرو څخه کار اخېستل شوی دی. يعنې د کره کتنې اصول په کې مراعات شوي دي.

موضوعات د تيزس د نيولیک په اساس څېړل شوي او برابر شوي دي. ځينې ځايونه په خپله بڼه نه دي پاتې شوي يعنې د ژبې په لحاظ لاس په کې وهل شوی دی.

همدارنگه موضوعات په اوسني ليکدود راساً پيل شوي دي. هيڅ ډول مقدمو او اضافي خبرو ته ځای نه دی ورکړل شوی. ددې تيزس د ليکلو پر مهال په خپله هېواد مل اور فيع الله نيازي ډېره مرسته راسره کړې ده، چې نه هېرېدونکي ده اوزه ډېره زياته مننه ور څخه کوم.

۱- په معاصر هند کې پښتو

په تاريخ کې د پاچاهانو په بېلا بېلو دورو کې ډېر افغانان او پښتانه هندوستان او د نړۍ نورو هېوادونو ته کډه شوي دي او د مهاجرت ژوند يې پيل کړی دی.

دې کډوالو ډېر څه (کلتوري، ټولنيز، سياسي او اقتصادي) شتمنۍ له ځان سره وړي دي يا يې پريښي دي او يا يې له ځان سره په هماغه او يا له بدلون سره بېرته راوړي دي.

« هغه پښتانه چې د پېړيو په اوږدو کې هندوستان ته تللي دي، نو دوی خپله ژبه هم له ځان سره وړې ده او تل يې له خپلې کورنۍ، عزيزانو او خپلو نورو هندوستاني پښتنو وروڼو سره په پښتو خبرې کولې. په دغه تللو پښتنو کې څوک شاعران او ليکوالان وو او ځينو له ځان سره پښتو اشعار او آثار هم پاتې کړي دي. په هندوستان کې يو زمان پښتنو او پښتو داسې مقام هم درلود، چې پښتو ويل به دربار ته د قرب يوه وسيله گڼل کېده. په هندوستان کې د ځينو تېرو شوو پښتنو پاچاهانو له خولو ځينې پښتو خبرې تاريخونو ثبت کړي دي، چې دا اسناد په خپله په دې دلالت کوي، چې دوی په خپلو منځو کې پښتو ويله او په پښتو پوهېدل.

په هند کې تېر شوي پښتانه پاچاهان نه يوازې دا چې په پښتو پوهېدل، پښتو يې ويله، بلکې پښتو پرې گرانه هم وه. اما له دې سره سره هم د هندوستاني پښتنو اخلافو خپله ژبه ونه ساتله او هند ته زياترو تلليو پښتنو په درېيم، څلورم پښت کې پښتو له لاسه ورکړې ده» (۱۹: ۴۱-۴۳)

بالاخره نن ورځ را ورسېدله، چې پښتو بالکل هېره شوه. حتی خپل دود او کلتوري يې هم له لاسه ورکړ او هماغه د هندوستان په ژبه، دود او دستور باندې ژوند کوي او ځانونه هندوستانيان بولي.

اوس راځو اصلي موضوع ته چې د پښتو ادبياتو معاصره دوره په هند کې له کوم وخته پېلېږي او کوم پرمختگونه په کې شوي دي او پښتنو ته يې څه گټه رسېدلې ده.

«د هند په ځمکو کې د مېشتو پښتنو د معاصرو پښتو ادبياتو دوره په داسې وخت کې پېل کېږي، چې د بریتانوي استعمار سلطه په گرده هندوستان خوره او حتی له هندوستان سره پراته مجاور ولسونه هم د دې استعمار له گزند او آلام څخه محفوظ نه وو پاتې شوي.

دروه او بلوچستان په شمول په گرده هندوستان کې د هند د آزادۍ او استعمار د سلطې د خاتمې لپاره منظم سیاسي تحریکونه شروع شوي وو او د هندوستان د آزادۍ لپاره مبارزه په زور او شور کې روانه وه.

د هند په بېلا بېلو برخو او مهمو ښارونو کې چاپ او طباعت د خپل پراختیا او پرمختیا لومړني پړاوونه تېر کړي او مخ په بره روان وو.

د هند په بېلا بېلو ژبو کتابونه او آثار چاپ شوي وو او هم د هند په مهمو ښارونو کې د ورځپاڼو، جريدو او مجلو د چاپ بازار تود و او په هند کې د مېشتو زیاترو ولسونو په ژبو اخبارونه او مجلې جاري شوې وې. له دې سره سره په انگریزي او پارسي ژبو کې هم د هند په ځینو ښارونو کې اخبارونه او مجلې چاپیدلې او د غرب ادبیاتو او نویو غربي ادبي ژانرونو هم د هند د ولسونو پر ادبیاتو خپل خاص اثرات څرگند کړي وو او د غربي ادبیاتو په پیروی د هند د ولسونو په ادبیاتو کې هم نوي تجربې شوي وې او یا کیدلې. تردغو نویو او د هغه وخت په تناسب پرمختللیو شرایطو لاندې د هند په ځمکو کې د پښتو ادبیاتو د ایجاد او ودې درېیمه دوره شروع شوه.

د هندوستان پښتنو فرهنګي فعالیتونه، کله چې د تېرو دورو په ځینو خاصو زمانې مقاطعو کې د افغانستان او روه له ادبي جریانونو سره مربوط وو. دغه رنگه ارتباطات موږ په معاصره دوره کې هم وینو.

په زیاته له روه او بلوچستان سره دغه ارتباطات له څو جهتونو زیات وو او هغه هم په دې دلیل چې د روه سیمې انگریزانو په زور د افغانستان له پیکره بېلې کړې وې او په بریتانوي هند پورې یې تړلې وې او تر یوه واحد سیاسي، اجتماعي نظم لاندې د هندوستان په څېر په روه هم د انگریزي راج حکمراني جاري وه.

د هند په ځمکو کې چې موږ د پښتو د معاصرو ادبياتو او پښتو آثارو مطالعه کوو، اړیو، چې دغه معاصره دوره د خپلو خصوصیاتو له پلوه په دوو پړاوونو کې مطالعه کوو.

لومړی پړاو یې تر آزادی د مخې پړاو دی، چې په دې پړاو کې پښتو ادبیات او پښتو ژبه په دې ځمکه کې خپل خاص موقف لري او پښتو آثار او پښتو ادبیات په کې د یو لړ ځانګړو شرایطو تر اغېز لاندې ایجادېږي او وده کوي.

دویم پړاو یې د هند د نیمې وچې تروېش او آزادی وروسته پیل کېږي او تر نن ورځې پورې دوام کوي. دا دویم پړاو او د نویو او ځینو تازه شرایطو تر اغېز لاندې خپل انکشافی سیر طي کوي. (۵۰۸-۵۰۶:۱۹)

موږ په معاصره دوره کې په هند کې پښتو ته یو نظر واچولو او د ځانګړتیاوو له مخې مو هم یو څه پرې بحث وکړ، نو اوس راځو نورو ځانګړو او ګورو، چې په علمي موسسو او رسنیو کې په دې معاصره دوره کې پښتو څه ډول وه او کوم پرمختګونه یې کړي دي.

۱-۱ - په علمي موسسو کې:

دنړۍ دنورو هېوادونو په پرتله نن ورځ په هندوستان کې پښتو ژبې ته ډېره پاملرنه کیږي او د دې تر څنګ چې د عامو خلکو تر منځ یو څه شته په تحصیلي ادارو کې هم پښتو ژبه تدریسېږي.

«د هند له مشهورو پوهنتونونو څخه یو پوهنتون د هند په مرکز د یلي کې د جواهر لال نهرو پوهنتون دی. د دې پوهنتون د ژبو د سکول د افریقایي او اسیایي ژبو په مرکز کې (Re Degree Courses) په لړ کې پښتو هم شامله ده. دا کورس یو کلن دی او په کال کې دوه سمستره تدریس کېږي، په دواړو سمسترونو کې د پښتو د زده کړې ضروري مسایل تدریس کوي.

دا کورس په ۱۹۷۳ز کال کې پیل شوی، ښوونکي ورته له کابل نه لېږل کېږي تر کومه ځایه چې لیدل شوي دا کورس عملي فایده ډېره نه لري. (۲۱۸:۱۹)

لکه څرنګه چې پورته راوړل شوي دي، چې د پښتو ژبې د زده کړې کورس يو کلن دی، لیکن اوس مهال دا کورس د زلمي هېواد مل په وينا په ۲۰۱۵ کال کې درې کلن شو. يعنې د ليسانس په دوره باندې تبديل شو.

۱-۲- په مطبوعاتو کې :

لکه څرنګه چې هند کې په علمي ځايونو (پوهنتونونو) کې پښتو مروج ده، په همدې ډول په مطبوعاتو او رسنيو کې هم پښتو ژبې ته ځای ورکړل شو او پښتنو له دې لارې څخه پښتو ژبې ته يې کار کاوه نو په دې ډول (لومړی ځل د ۱۹۳۹ز کال د اکتوبر د مياشتې په لومړۍ نېټه د هندوستان په راډيويي خپرونو کې پښتو ته هم ځای ورکړل شو او د آل انډيا له راډيو (ديلي) نه پښتو پروگرام پيل شو.

د آل انډيا راډيو ديلي په خارجي خپرونو کې پښتو ته ځای ورکول؛ د دويم جهاني جنگ د مسايلو او پېښود نشر پر موضوعاتو اړه لري او انګريزانو دا کار د خپلې جنگي او سياسي پروپاګندې په منظور شروع کړی و.

که دوی دا پروګرام د خپلو پروپاګندونو لپاره شروع هم کړ، خو ګټه يې پښتو ژبې ته دا شوه، چې پښتو ته د هند په خاوره کې د جمعې مفاهيمې د الکتریکي وسايلو له ليارې د نشر او اشاعت زمينه مساعده شوه.

د هند د راډيو پښتو څانګې له ۱۹۳۹ نه تر ۱۹۴۷ز کال پورې د بریتانوي هند د حکومت په دوران کې فعاليت درلود.

د آل انډيا راډيو ديلي په خپرونو کې پښتو ته د برخې ورکول په دويم جهاني جنگ نه په را زېږېدلو حالاتو اړه لري. د غسې په ديلي کې د پښتو مجلو نشر مساله هم د دغه جنگ له وقایعو سره اړه پيدا کوي.

د دغوملي مبارزو اثرات له يوې خوا او د دويم نړيوال جنگ مسايل له بلې خوا: د بریتانوي هند حکومت اړ کړ، چې په ديلي کې د يونايټيد پبليشنز په نامه يوه اداره جوړه کړي. له دې ادارې څخه انګريزانو په عربي، پارسي، پښتو،

انگلیسي، روسي او فرانسوي ژبو د ځینو موقوته او غیر موقوته خپرونو نشر ته ملا وتړله.

له دې ادارې څخه خپریدونکو مطبوعاتو په افغانستان، ایران، سرحدی علاقو او اسلامي ممالکو کې د انگریز په گټه پروپاگانډي اهداف تعقیبول. له دې ادارې له خوا چې کومې مهالنۍ خپریدې، د هغو نشرات داسې عیار بدل، چې پروپاگانډي او تبلیغي مطالب به دنورو ذوقي، معلوماتي، ادبي، تاریخي او ژبنيو مطالبو او مسایلو په ترڅ کې راوړل کېدل او لوستونکو به ضرور د نورو مطالبو تر څنګه پروپاگانډي مطالب هم لوستل.

دیونایتید پبلکیشنز نوې ادارې د تاسیس له ورځې ان دهند نیمې وچې د وېش او آزادۍ تر مهاله پورې په پښتو ژبه ځینې تبلیغي او معلوماتي کوچني وسایل او ورسره درې (۳) پښتو مجلې خپرې کړې دي، چې لاندې به توضیح کړی شي.

۱-۲-۱- نن پرون :

دایوه مصوره پنځلس ورځنۍ مجله وه، چې په لویه قطع کې له رنگینې پښتۍ سره د متحده مطبوعاتو د ادارې له خوا په زاړه دیلي کې په دوه دیرشو مخونو کې چاپېده. ددې مجلې په ځینو گڼو کې به عکسونه دومره ډېر وو، چې بې نمرې به ورسره چاپېدل. دا مجله لومړۍ پنځلس ورځنۍ وه، بیا میاشتې شوه.

ددې مجلې مسوؤل مدیر میررحمن غازي و او درې کاله یې نگران ارواښاد مولانا عبدالقادر و. دنن پرون پښتو مجلې د ۱۹۴۱ز کال د مې د میاشتې په ۵ (پنځمه) نېټه په خپرونو پېل وکړ او لومړۍ گڼه یې همدا وخت له چاپه راووته.

دې مجلې سرمقالې، سیاسي تبصرې، رسمي ویناوې او نور پروپاگاندي مطالب نشرول. ددغو پروپاگاندي مطالبو تر څنګه د نن پرون د مجلې په گڼو کې اجتماعي مقالې، شعرونه، د پښتو مشاهیرو معرفي، د پښتونخوا د سیمو معرفي، د پښتو ژبني مسایل، لنډې کیسې او ډرامې نشریدل.

د دویم کال په څلورم مه گڼه کې د قطب الدین بختیار کاکي معرفي، د همدې کال په اتمه گڼه کې د میرویس نیکه په اړه مقاله، د همدې کال په ۱۲ شپاړسمه گڼه کې د افغان شیر شاه سوري په اړه مقاله د مشاهرو د پېژندنې د لړۍ عمده او مهمې مقالې دي.

د پښتو رسم الخط په باب اقتراح چې د مولانا عبدالقادر د یوې مقالې نه پېل شوې ده، د نن پرون په ډېرو گڼو کې یې نشر دوام کړی دی. ډېرو پښتنو لیکوالانو برخه په کې اخېستې ده او د پښتو رسم الخط په اړه یې خپل نظریات څرگند کړي دي.

د نن پرون د مجلې بشپړ ریکارډونه د پښتو خپرونې دانشمند مؤلف نه دي پیدا کړي. نو ځکه سړی په دقیق ډول نشي ویلای، چې دا مجله کله بنده شوې ده؟ د ارواښاد مولانا عبدالقادر د یوې لیکنې له مخې سړی ویلای شي، چې د نن پرون مجله د دویم جهاني جنگ په وخت کې چاپیده او د نوموړي مولانا (د فکريون) په مجموعه کې چې له نن پرون څخه د مولانا کومې مقالې اقتباس شوې دي، وروستۍ مقالې یې د ۱۹۴۴ز کال د سپتمبر د گڼې دي. په همدې د فکريون کې د څلورم نشراتي کال لومړنۍ سرمقاله هم اخېستل شوې ده.

له دغو مضامینو سړی اټکل کوي، چې مجلې به څلورم نشراتي کال یا بشپړ کړی وي او یا نه وي بشپړ کړی؟ او همدا مهال بنده شوې ده.

۱-۲-۲- ژوند :

په ډیلي کې دخپريدونکو پښتو مجلو په لړ کې دویمه فرهنگي او معلوماتي مجله د (ژوند) په نامه خپره شوې ده. ددې مجلې لومړۍ گڼه د ۱۹۴۵ز کال د مارچ په میاشت کې د یونایتید پبلکیشنز نومي ادارې له خوا نشر شوه. د مخونو شمېر یې د ۲۰-۲۲ په حدودو کې و.

ددې مجلې مسئول مدیر نصر الله جان او مرستیال مدیر یې عبدالروف خان سواتي و.

دا مجله هره میاشت یو ځل په ډیلي کې چاپیده او په بریتانوي هند کې ویشل کېدله.

د ژوند د لومړي کال بشپړې ۱۲ گڼې يې نشر شوي دي او د دويم کال د مې د مياشتې گڼه يې نشر ده او بيا بېرته بنده شوې ده.

د ژوند د مجلې د ۱۹۴۲ز کال د مې د مياشتې د گڼې يا ددې مجلې وروستۍ گڼې په پښتۍ کې مودلاندې خبرتيا لولو: «ژوند په مارچ سنه ۱۹۴۵ز کې جاري شوې وه او له هغه وخت راهيسې په اسانه پښتو ژبه کې په زياتو طرزونه مضمونونه او معلومات پېش کړل. اوس څه واقعات داسې را پېښ شو، چې موږه ددې رسالې په بندولو مجبور کړو، دا يې اخري شماره ده.

له لورې بيا نه ښکاري، چې د ژوند مجله ټوله پنځلس گڼې نشر شوې ده او په خپلو دغو پنځلسو گڼو کې يې د تبليغاتي مطالبو او سرمقالو تر څنگه په بېلا بېلو گڼو کې شعرونه، لنډۍ، کيسې، ډرامې، فيچرونه، معلوماتي مطالب، د خوراکي شيانو د پخلي خبرې، بوختوونکي مطالب، لکه: طنزونه، ټوکې، شعرونه، اپونه، ټوکې او نور خپاره کړيدي، د هندوستان د اجتماعي مسايلو په خصوص کې يې هم مطالب نشر کړي دي. معلوماتي خبرې هم لري او په هره گڼه کې يې ډېر عکسونه چاپ کړي دي.

۱-۲-۳- دنيا :

دا مجله هم د يادې شوې د متحده مطبوعاتو د ادارې له خوا چاپ شوې ده، دا مجله په انگرېزي، روسي، هندي، اردو، گجراتي، تاميل، پښتو او چينايي ژبو چاپېده.

ددې مجلې يوازې يوه گڼه ده، چې د ۱۹۴۲ز کال ۸مه گڼه ده او له پاسه پرې ليکل شوي دي. (درېيم جلد) له دې ليکنې ښکاري، چې دې مجلې د ۱۹۴۴ز کال په شاوخوا کې په خپرونو پيل کړې و او په غالب گومان چې د هند د نيمې وچې له آزادۍ نه وروسته بنده شوې ده.

د ژوند د يادې شوې مجلې په يوه گڼه کې د دنيا د مجلې په اړه دا لاندې اعلان نشر شوی دی: «د دنيا په څلورويشتو (۲۴) مخونو کې د هندوستان په هکله مضمونونه او تصويرونه چاپ کېږي او په هغوی کې د هندوستان د وچې، لمدې

او هوایی فوځونو او تمدني، اقتصادي او صنعتي کارونو اهمیت ښوولی کېږي دا په پښتو ژبه کې چاپ کېږي او ورسره اردو ترجمه هم وي.

دا مجله یوه معلوماتي او ذوقي مجله ده، چې ادبيات یې نه نشرول د هندوستان او ځینو نورو هېوادونو د پرمختیاوو، صنعتي او تجارتي کاروبار، سپورتي لوبو او نورو

مسایلو خپرولو ته یې هڅه کوله. (۱۹:۵۳۵-۵۳۹)

۴-۲-۱- هند لید:

(د هند لید مجله یوه میاشتني مجله ده، چې په نوي ډیلي کې دهند د بهرنیو چارو وزارت لپاره چاپېږي.

د هند لید مجله هره میاشت په عربي، اندونیزیايي، بنگالي، انګلیسي، فرانسوي، جرمني، هندي، ایټالوي، پښتو، فارسي، پرتګالي، روسي، سینالي، تأملی، ترکي، اردو او ویتنامي ژبو باندې په نوي ډیلي کې خپرېږي او موضوعات یې کلتوري، هنري، تاریخي او سیاسي دي.

ددې مجلې یوه ګڼه چې د ۲۰۰۸ کال په مارچ کې چاپ شوې ده، ټوله مهاتما ګاندي ته ځانګړې شوې ده. د مجلې په مخۍ او ورستی پښتۍ باندې هم د مهاتما ګاندي تصویرونه چاپ شوي دي. (۱۹)

۱-۳- په داستاني آثارو کې د پښتو ژبې کتابونه :

د هند په معاصره دوره کې ډېر پښتانه او هندوستانی لیکوالان شته، چې پښتو ته یې کار کړی دی او ډېر آثار یې په پښتو ژبه لیکلي یا ترجمه کړي دي او دا کسان په پښتو مین خلک دي. نو اوس په دې بحث باندې یو لنډ غونډې نظر اچوو.

« دیوندرنات ستیا رتھی له هغو هندوستانیانو لیکوالو او فولکلور پوهانو څخه دی، چې په بریتانوي هندوستان کې د مېشتو قومونو د فولکلوري آثارو د ټولولو په لړ کې یې د پښتو ځینې فولکلوري سندري هم راټولې کړې دي او د دغو سندرو په ټولولو پسې تر پېښوره هم رسیدلی دی، ده په خپل یو کتاب (ګایې جا هندوستان) کې پښتو «اله هو» له اردو ترجمې سره چاپ کړې ده او په خپل دویم

کتاب (مین هوی خانه بدوش) کې یې د مامونۍ سندره له اردو ترجمې سره راوړې ده.

سیتار ته یې د رابندر ناتھ ټاگور شاگرد و، له علامه اقبال سره یې هم روابط درلودل او د هندوستان ډېرو سیاسي شخصیتونو د پېژانده او دده په اړه یې نظریات څرگند کړي دي. دی په لاهور کې زوکړی و، په هندوستانیانو کې دی لومړنی سړی دی، چې د پښتو فولکلور ټولونې او ترجمې ته یې هڅه کړې ده. د راپو په پښتو څانګه کې له پنځوسمو (۵۰) کلونو را په دې خوا د هندي اولسي ادبیاتو ځینې قصې په پښتو لیکل شوي او یا ترجمه شوي دي. موږ د دې څانګې په آرشیف کې دواړه ګټیګوري د هندي اولسونو فولکلوري داستانونه په پښتو ژبه موندلی شو.

دا قصې د پښتو د اولسي ادبیاتو په ذخیره کې یو غټ زیاتوب راولي. له هندي فولکلور سره زموږ ژبه او فرهنگ اشنا کوي. دا کټګوري آثار د پښتو اولسي ادبیاتو د څېړنې لپاره خورا غنیمت او په زړه پورې دي. هغه اولسي داستانونه، چې په پښتو لیکل شوي، دادي:

۱-۳-۱ میرزا صاحبان :

د پنجابي فولکلور یوه قصه ده، چې پښتو لیکلی متن یې په پښتو څانګه کې شته.

۱-۳-۲ هیررانجها :

د پنجابي فولکلور یوه ډېره مشهوره بله قصه ده، چې لیکلي اشکال هم لري او څو شاعرانو او لیکوالو دا دواړه قصې میرزا صاحبان او هیررانجها په نظم او نثر لیکي دي. دا دواړه قصې په پښتو څانګه کې په یوه خط دي او سړی فکر کوي، چې یوه سړی به لیکلي وي.

منوهر سنگه بتره وايي: چې د هیررانجها د قصې کوم متن چې په پښتو څانګه کې موجود دی، هغه اچرج سنگه هورې لیکلی دی که دا خبره سمه وي نو د میرزا صاحبان قصه به هم اچرج سنگه هورې لیکلې وي؟ یوه بله پنجابي فولکلوري قصه هم په همدې خط په دې څانګه کې شته.

دهير رانجها په ارتباط د يادونې وړ خبره داده، چې دا قصه کشوري لال تلواړ
ترجمه کړې هم ده او په دې څانگه کې ددې قصې دا دويم متن دی.

۱-۳-۳ ابدی دوستان :

د هند د اتر پردیش د ایالت یوه فولکلوري قصه ده، چې رامسرن کپور لیکلې ده.

۱-۳-۴ راجه هریش چندر :

دا هم د دغه راجه اود ماشومانو فولکلوري قصه ده، کشوري تلواړ لال لیکلې ده.

۱-۳-۵ د باندو شهزاده کان :

دا قصه هم کشوري لال تلواړ لیکلې ده او د زاړه هندوستان فولکلوري قصه ده.

۱-۳-۶ پدمنی :

د راجستها د چتوړ د شهزاده راجه د تن سنگه او د لنکا د شهزادګۍ فولکلوري
قصه، چې کشوري لال تلواړ لیکلې ده.

د غسې ځینې نورې اولسي قصې هم په دې څانگه کې شته، چې په پښتو ژبه
لیکل شوې دي د دغو لیکل شوو قصو تر څنګه ترجمه شوې اولسي قصې هم په
دې څانگه کې مومو، چې څو یې دادي:

۱-۳-۷ طلسمی ښار :

د چکرورتي کپور ترجمه، داد بنگال د یو پاچا او ملکې فولکلوري قصه ده.

۱-۳-۸ اووه خویندې :

د تریپیني لال کپور ترجمه، د اندهیا د غرو د لمنې د اوسیدونکو گورو گوبندا
فولکلوري داستان دی.

۱-۳-۹ څلور زرين اقوال :

یوه کلیواله هندي قصه ده، چې چکرورتي کپور ترجمه کړې ده. د سویلي هند یوه
عوامي قصه، ددې قصې مترجم تریپیني لال کپور دی.

۱-۳-۱- کنچن مالا :

د بنگال د فولکلوريه قصه ده، چې د روپ لال او کنچن ملال د مینې داستان بيانوي، دا قصه کشوري لال په پښتو ترجمه کړې ده.

۱-۳-۱۱- د يوې پوتلي :

د يوه زرگر فولکلوري قصه ده، چې پښتو مترجم يې چکرورتي کپور دی.

۱-۳-۱۲- د هوالا مارو :

د راجستان د ايالت فولکلوري قصه ده، چې کشوری لال تلواپه پښتو ژباړلې.

۱-۳-۱۳- بلنکامه کتبا :

د اندهرا پردیش د سيمې اولسي قصه، چې چکرورتي کپور ترجمه کړې ده.

۱-۳-۱۴- باچا برهم دق او زرينه هوسی :

دا اولسي قصه تربيني لال کپور پښتو کړې ده.

۱-۳-۱۵- ماهي، چونگابڼ او کيکری :

د ماهي، چونگابڼ او کيکری فولکلوري قصه، چې تربيني لال کپور ترجمه کړې ده، دا قصه د هماليه په سيمو پورې اړه لري.

۱-۳-۱۶- وزير او کم عقل :

وزير او کم عقل دا قصه تربيني لال کپور په پښتو ترجمه کړې ده. دا د بنگال د سيمې په فولکلور اړه لري.

۱-۳-۱۷- د ناوې روپي :

په گجراتي فولکلور پورې مربوطه قصه ده، چې چکرورتي کپور ترجمه کړې ده.

۱-۳-۱۸- د صندل اميل :

د جنوبي هند يوه اولسي قصه ده، د کشوري لال تلواپه پښتو ترجمه دهند د بېلابېلو اولسونو د لوړو يادو شويو ليکلو او ترجمه کړو اولسي قصو سربېره په دې څانگه کې د پښتني او شرقي فولکلور ځينې نور داستانونه هم تهيه شوي دي، لکه:

۱-۳-۱۹- شهزاده بهرام او گل اندامه :

د شهزاده بهرام او گل اندامې د قصې لنډيز په پښتو نشر، دې څانگې د فياض د منظوم متن په استناد تهيه کړی دی.

۱-۳-۲۰- جمال خان او زيب النساء :

د جمال خان او زيب النساء د قصې متن د نورو سيب روغايينوال د داستان د متن په استناد کښورې لال تلوار تهيه کړی دی.

د شیر عالم او مامونۍ د داستان متن هم دلې په دې څانگه کې ددې داستان د يوې څاکې له مخې تهيه شوی دی. د طوطي قصه دا د شرقي فولکلور يوه قصه ده، چې د يوه سوداگر او يوه بندي طوطي احوال په کې بيان شوی دی. ددې قصې ليکواله په متن کې راضيه اکبر بنودل شوې ده. د کښورې لال تلوار دا ارايه ده، چې دا قصه به په بله ژبه کې نوموړې راضيه اکبر ليکلې وي او چا به په پښتو څانگه کې پښتو کړی وي.

په پښتو څانگه کې د ليکل شويولنډو کيسو ترڅنگ په کافي اندازه لنډې کيسې ترجمه شوې هم دي. د لنډې کيسې يادنړۍ د مشهور وليکوالانودي او يا هم دهند د بيلا بيلو ژبو د ليکوالو ترکومه ځايه چې ښکاري دا کيسې له انگرېزي، هندي، اردو او پنجابي ژبو په پښتو او بښتي دي. په دغولنډو کې ځينې دهند د مشهور وليکوالانو، لکه: رابندر ناتھ ټاگور، دده د دغولاندې کيسو ترجمې په پښتو څانگه کې له نظره تيرې شوي دي:

= د قطعو پاچاهي، د ترينيني لال کپور ترجمه.

= د ماشوم راستنيدل، دهر بهگوان ملهوتره ترجمه.

= د طوطي تربيه، د ترينيني لال کپور ترجمه.

= پوست ماسټر، دچکرورتي کپور ترجمه: دا کيسه روشن لال ملهوتره هم پښتو کړې ده.

= بری، دهر بهگوان ملهوتره ترجمه.

= رخصتي، د روشن لال ملهوتره ترجمه.

دغه راز د منشي پريم چند کيسې هم روشن لال ترجمه کړي دي. له دغو مشهورو ليکوالانو سربيره دنورو هندوستاني اود سيمې د ليکوالانو، لکه: چونهي لال پراشو، انورنزهت، پريم پاتھک، علي عباس حسيني، منوهر سنگه بتره، فکرتونسوی، يوسف ناظم اونور. همدغه راز د ځينو اروپايي ليکوالانو لنډې کيسې هم په پښتو ترجمه شوي دي.» (۵۹۴-۵۳۵:۱۹)

دا وود ځينو آثارو نومونه، چې په پښتو ليکل شوي او يا ژباړل شوي. دا آثار ټول هغه گټور آثار دي، چې د لويو لويو ليکوالانو له خوا ليکل شوي او لوستلو ته چمتو شوي دي. په همدې ډول نور آثار او ژباړې هم شته، چې ځينې چاپ او ځينې ناچاپ دي. همدارنگه نظمونه شته، چې د روشن لال ملهوتره په پښتو ژبه ژباړلي دي او ما د ښاغلي رفيع الله نيازي د ماسترۍ له تيزس څخه راخيستي دي، چې لاندې يې راوړم دا د هندوستان د ملي ترانې بشپړه ژباړه ده، چې په لاندې ډول ده:

د هند ملي ترانه

ښايسته له ټول جهان
هندوستان زموږه زموږه
ښايسته له ټول جهان
هندوستان زموږه زموږه
موږ ټول يې بلبلان يو
دا گلستان زموږه زموږه
ښايسته له ټول جهان
هندوستان زموږه زموږه
دنگ دنگ يې دي غرونه
شنه شنه يې سيندونه
ښايسته له ټول جهان
هندوستان زموږه زموږه
هېواد کې دا ځلموتي

ټول پاسبان زموږه زموږه
ښايسته له ټول جهان
هندوستان زموږه زموږه
آزادي د خيال و فکر
د دين او د سجدې دا
ښايسته له ټول جهان
هندوستان زموږه زموږه
امن او امان دى هرې خواته
دغه ايمان زموږه زموږه
ښايسته له ټول جهان
هندوستان زموږه زموږه
په وينو ده گتلي
سوبا ش گاندي كلام دى
رپري هر لور ته
قومي نشان زموږه زموږه
ښايسته له ټول جهان
هندوستان زموږه زموږه
ټوله دنيا چې پرې نازيږي
خيالي وطن زموږ دى
ښايسته له ټول جهان
هندوستان زموږه زموږه
هنديانو موږ هنديانو موږ
وطن دى هندوستان زموږه زموږه
ښايسته له ټول جهان
هندوستان زموږه زموږه
موږ ټول يې بلبان يو

دا گلستان دی زموڼره زموڼره

بنايسته له ټول جهان

هندوستان زموڼره زموڼره

بنايسته له ټول جهان

هندوستان زموڼره زموڼره (۱۷:۱۲۰)

اوس د استاد خليل اله خليلي د بوداگانو جرگه اثر چې په نظم ليکل شوی دی
او بڼاغلي ملهوتره په پښتو ژبه ژباړلی دی يوه برخه رااخلو او دا هم د بڼاغلي
رفيع الله نيازي له تيزس څخه:

راغونډ شوي باغيچه کې پتنگان ووينمه شپه

راغلي له هر خوا وو چې ستي شي په ډيوه

ناخپه مچۍ راغله خواست يې وکړ د مجلس

په بڼهاروه نابله سندرې وويله هغې

بيا يې وکړله دعوې د پتنگانو د شجرې

څه شور ما شوری، تپوس وکړ يو پتنگ

څنگه ورکه غلې غلتيا شوه زموڼره په وخت د زنګدن

لرې وشرې اغيار زموڼر د مينانو له پالنگ

راپورته بل پتنگ شو ادعا يې وکړه په اخلاص

اول يې معلوم پښت کړی هسې مه کوئ قياس

د مينې په ميزان يې ازمنت وکړئ د حواس

که ناکامه شولو دا يې بيا مه پرېږدئ خپل پاس

پتنگانو امنا کړه بيا يې وويل مچۍ ته

هر څوک چې بې ته منډه وکړه دغه ښار ته

گوټ په گوټ يې معاینه وکړه، شمعې واړه د ښاره شماره

که دې وليده يوه بله، خبر راوړه په رادو

مچۍ خواره نابله د محبت له راز اسراره

ناتريبه د درواو اوږد مينې له آهنگه
ويي ليده بله شوې شمع په هر کور
ليدې به يې
بس ليدې به يې
د کلي بلې شمعي واړه
ښه شوه ډاډه مطمينه
بهرته په بېړه شوه د پتنگانو ترور پورې
ور يې کي خبر د تحقيق له مخه ترسره پورې
شمعي بلې هره خواوې رڼا خيژي له هر کوره
ليکن چغې کړې پورته په گلپه پتنگانو
ته مين کيدلې نشي
دا محفل د عاشقانو
که پتنگ واي ته له پښته
خبر نه واي د عشق له بخته
ستي شوي به په اور واي
په لومړۍ شمعي له وخته
هر ليونۍ مجنون کيدې نشي
هر کيرې د پتنگ زړه لري نشي
بله بېلگه يې:
يا د سحر باده نن څه راوړي تا
د زړه خوږه مېلمه قرار را کړي تا
نفس کې دې پټه د ژوند ده زمزمه
زه خبر يا زړه له کومې راغلي دا وږمه
زړه مې روښانه يار به په خپل نور کړه
تته ډيوه مې بله يار به په خپل نور کړه
بلبل ته تا زده کړې نغمه ده د سحر يار به

ماته هم ياده کړه سوانده د نيمې شپې يار به
خرخ د ژوند که ځواني بېرته را کولی
خوږه جانان ژوند به مې له تاواي قربان کړی
غاړه غټۍ به له تا داسې پيوست شوی
اغزو و اخير زما ستا چې هېڅ نه معلومېدی
يا الهی وېنې مد مست د ميو
وېنه ياغي خپه بند په ځولنو د گناه
خليل بت شکن چا دی بېللی
د خليل بت پرسته حشر به څه وی له تا
کله کله تاج ولوا په توره شپه مېلمه شوي
کله کله باچاهانو تاج و تخت د بل په چل بيللی
رښتيا ده، بس دی يو اوښکې د درویش
د لاس تورې او نيزې ټيټولو سره د شاه
کله يو څاڅکی دوينې چې رالوېږي يا الله په زمکه
لعل و جوهر له آسمانه غورزېږي يا الله په زمکه
سلگۍ د يتيم او د مظلوم يار به
لکه خس پوه پناه کړي سل بندونه
جومات دی، کليسه که معبد
کمبختي مې مل وه هره خوا
لروبر په دې جهان کې
نظر اچوم په چا
درد دی غم ماتم اه و فغان
وژنه د اولس بللی شي سياست
ساینس ورته وايي، چې فنا شي طبيعت
په نوم د اختراع
راپارول شوې تباهی دي هم داد نن ورځې استعداد و لياقت (۱۲۰:۷-۱۲۳)

داد ښاغلي خليل الله خليلي د يوه نظمي اثر يوه برخه وه، چې ملهوتره په پښتو ژبه ژباړلې ده، چې دا هم د هند د معاصرې دورې د ادبياتو يوه برخه ده او دا د پښتو ژبې لپاره يو لوی کار او افتخار دی، چې نوموړي ليکوال کړی دی. په همدې ډول نور نثري آثار هم موجود دي او دا د مختلفو ليکوالانو له خوا ژباړل شوي دي، چې دلته يې راوړم.

۱-۳-۲۱- کابلي والا :

دا يوه لنډه کيسه ده، چې رابند ناته- ټاگور ليکلې ده او روشن لال ملهوتره په پښتو ژبه ژباړلې ده. دا د مينۍ او کابلي والا (رحمان) کيسه ده، چې کابلي والا يو سوداگري او مينۍ يوه وره جيني او کابلي والا له مينۍ سره دخپلې لور په شان مينه کوي.

۱-۳-۲۲- منتر :

دا يوه ډاکټر او بوډا پاروگر کيسه ده، چې منشي پريم چند ليکلې ده او روشن لال ملهوتره ژباړلې ده.

۱-۳-۲۳- نجومی :

دا هم يوه لنډه کيسه ده، چې ليکوال يې ار. کی، ناراین دی او ښاغلي ملهوتره ژباړلې ده. دا د يوه نجومی کيسه ده، چې د خلکو طالع او فال گوري. (۱۷:۱۲۴-۱۴۸)

نو په همدې ډول دغه نوموړی ليکوال نورې ډېرې ژباړې هم لري او پرته له نظمونو او لنډو کيسو فيچرونه، لکه: (بهار، جنوبي بنگال) او فلمي کيسې يې ژباړلې دي، چې دا ټول د معاصرې دورې په ژباړو کې راځي. همدارنگه په هند کې د ادبياتو په معاصره دوره کې نورو علماوو اوليکوالانو لکه: جمناداس تلوار، هربهگوان ملهوتره، کنور بهان نارنگ، رامسرن کپور، تربيني لال کپور، چکرورتي کپور، کشوري لال تلوار، روشن لال ملهوتره او داسې نورو هندي ليکوالانو ليکنې او ژباړې په آثارو، مجلو او آل انډيا راډيو ته کښلې دي.

۲- دمنوهر سنگه- بتره ژوند

بتره د خپل ژوند په اوږدو کې ډېر څه خپلو خلکو لپاره کړي دي او له ډېرو ستونزو او کړکېچونو سره مخامخ شوی دی لیکن بیا یې هم ترخپل وښه پښتو ژبې ته خدمت کړی، آثار یې لیکلي، ژباړلي او ترتیب کړي دي. دغه لیکوال که څه هم هندوستانی دی، مگر پرته له نورو ژبو څخه یې پښتو ژبې لپاره هم کار کړی دی. ځکه چې دا له پښتو ژبې سره ډېره مینه لري. له ډېرو خبرو څخه به تېر شو او دده د ژوند او هڅو ته به راشو، چې ددې درانه او ځواکمن لیکوال او ژورنالیست ژوند څه ډول پیل او تراوسه رسیدلی دی.

۲-۱- زوکړه او زده کړه :

ښاغلی منوهر سنگه بتره په ۱۹۲۷ز کال په راولپنډۍ کې زیږیدلی دی او په ۱۹۴۷ز کال د هند د نیمې قارې د وېش په وخت کې له پاکستان نه هند ته ولاړ، چې د هغه وخت نه را په دې خوا تر اوسه پورې په نوي ډیلي کې هستوګنه لري. ترلیسانس اخیستو پورې یې په راولپنډۍ کې تعلیم وکړ او د لاهور د پوهنتون نه یې شهادتنامه واخلسته، ماستري تیزس یې د هند له پنجاب څخه ترلاسه کړه. دی همدارنګه د خصوصي پوهنې د سند په اخیستلو هم بریالی شوی دی.

ښاغلی بتره په ۱۹۲۳ز کال کې کابل ته راغی او د ادبیاتو په پوهنځۍ کې یې د پښتو په زده کړه پېل وکړ. د یوه کال زده کړې او هستوګنې نه وروسته بېرته ډیلي ته وګرځېد او د آل انډیا راډیو د پښتو څانګې د مشر په حیث یې وظیفه اشغال کړه.

ښاغلی بتره په انګلیسي، پښتو، پنجابي، اردو او هندي ژبو کې ډېر مهارت لري. ده په عربي او اسپانوي ژبو کې هم سندونه ترلاسه کړي دي او د دغو ژبو په ازمینه کې له امتیاز سره بریالی شوی دی. نوموړی په دري ژبه هم خپل مشکلات حل کولای شي. (۲۲-۲۵:۱۲)

همدارنگه ښاغلی بتره په يوه ليکنه کې چې په خپل قلم يې ليکلې او ماته يې رالېږلې ده داسې ليکي:

زه غواړم په ډېرې مهربانې سره دغه لاندې واقعيتونه ذکر کړم:
د آل انډيا راپور د عمومي رياست د معاونيت له دندې تر تقاعد وروسته
ما دهند له ولسمشر سره کار پېل کړ او له هغه سره مې مرسته وکړه. ترڅو د هند او
پاکستان پروړاندې د پښتنو په احساساتو پوه شي.

ما د نوموړي او د هغو قدرمنو افغانانو تر منځ چې له نوموړي سره به يې په
(Rashtrapati Bawan) (راشترپاتي باون) د ولسمشر کور کې کتل د ژباړې
چارې پر مخ بيولې. نوموړی زما له دې کار نه ډېر خوښ و.

زه دهند د بهرنيو چارو وزارت له لوري د هند افغانستان فونډيشن د غړي په
توگه وټاکل شوم. هغه مهال ښاغلی رهين په نوي ډيلي کې د افغانستان سفير و او
ښاغلي (Jayant Prasad) (جاينت پراساد) په کابل کې د هند سفير و. ما دوه کاله
د ياد فونډيشن د غړي په توگه دنده ترسره کړه.

ماله پياوړي عالم ډاکټر جي. ان. ناندا (J.N. Nanda) سره په گډه د
RESURGENT WDIA تر نامه لاندې يو کتاب ليکلی دی. په دې کتاب کې ما د
افغانستان او هند پر اړيکو بحث کړی. دغه کتاب په ۲۰۱۱ز کال په نوي ډيلي کې د
(Concept Publishing Company PVT) له خوا خپور شوی.

ما د ښاغلي سليمان لايق کتاب د اباسين سپيدې په انگرېزي ژبه کې (THE
DAWN OVER ABASIN) تر نامه لاندې وژباړه او په نوي ډيلي کې خپور شو. د
علمي کړيو په منځ کې د دې کتاب تود هر کلی وشو.

د دې تر څنگ د دې کتاب څو کاپۍ دهند د ولسمشر مرستيال او د بهرنيو چارو
وزير ته واستول شوې.

زه په نوي ډيلي کې د جواهر لعل نهرو پوهنتون کې د پښتو ژبې درس ورکوم.
هغوی له ما غوښتنه وکړه خو دا دنده ومنم ما په ډېرې خوښۍ دهغوی دا غوښتنه
ومنله.

(انګليسي ته د پښتو شعرونو ژباړه) به مې ډېر ژر د کتاب په بڼه چاپ شي. ماله بې بي سي، امريکا غږ او چک راډيو سره دروانو چارو په ځانګړې توګه د افغانستان او نړيوالې سولې په اړه په پښتو ژبه مرکې کړي دي. زه ځينې وختونه په ژونديو بحثونو کې هم ګډون کوم. (۱۱)

په همدې توګه منوهر سنگه بتره ډېرې هڅې کړي دي او تر نن ورځې پورې هم غواړي کوبښن وکړي ترڅو دغه خوږه ژبه پياوړې شي. نوموړي په شمشاد او ژوندون تلويزيون کې په فرهنگي او ادبي خپرونو کې هم ګډون کړی او مرکې يې کړي دي.

۲-۲- هڅې اودندې:

منوهر سنگه بتره د هندوستان هغه عالم او ليکوال دی، چې پښتو ژبې ته يې ډېر کارونه کړي دي او په دې ژبه کې يې د ليسانس او ماسترۍ سندونه اخېستي دي.

منوهر سنگه بتره په هندوستان کې د پښتو ژبې له مسلمو استادانو او خورا مشهورو علمي کسانو څخه ګڼل کېږي.

بتره له ۱۹۵۰ زکال وروسته د آل انډيا راډيو ديلي په ځانګو کې د مامور په حيث وګمارل شو. په ۱۹۶۳ زکال کابل ته د پښتو د زده کړې لپاره راغی او په يوه کال کې يې دلته پښتو زده کړه. ده پښتو تردې حده زده کړه، چې په کابل کې يې دخپل لومړني يو کلن اقامت په دوران کې له انګريزي او هندي ژبو آثار په پښتو ترجمه کړل او پښتو آثار يې په انګريزي وژباړل.

منوهر سنگه بتره د (۱۹۶۳-۱۹۶۴) زکلونو ترمنځ په لسګونو پښتو شعرونه له امير کروړ او ابو محمد هاشم ابن زيد السرايې نه نيولې ان ترزياره پورې په انګريزي ترجمه کړي. په کابل ټايمز کې چاپ شوي دي او ورسره په افغانستان نومي مجله کې هم دده مقالې او ترجمې چاپ شوې دي.

کله چې بتره ديلي ته ورغی، خپلو هڅو ته يې د پښتو ژبې او ادب په برخه کې دوام ورکړ. په دې ترڅ کې د آل انډيا راډيو ديلي کې د پښتو ځانګې مشر شو.

پښتو څانگې دده د مشرۍ په دوران کې ډېره ترقي وکړه او ډېر اوږدو نځي يې پيدا کړل او ښه مطالب په کې ايجاد شول.

بتره ددې څانگې لپاره هم د ځينو پښتنو شاعرانو او افغانو او هندو روابطو په خصوص د قدر وړ مقالې وکښلې، چې اوس هم د راډيو په آرشیف کې دده په خط موجودې دي.

بتره د پښتو څانگې سوپر وایزري، د راډيو سټیشن ډایرکټري او د راډيو مرستیالۍ ته هم ورسید او بیا متقاعد شو.

دهند د ولسمشر ریس گیاني زایل سنگه مشاور او اوس په ډهلي کې د پنجابي اکاډیمي مشاور او مغزز شخص دی.

منوهر سنگه بتره په هر حال او هر ځای کې چې و، له پښتو سره يې مینه وه او دده د پښتو ژبې او پښتني فرهنگ په معرفۍ کې په خاصه توگه او د افغانستان په معرفۍ کې په عامه توگه کارونه کړي دي.

دهندوستان په مرکزي اخبارونو کې يې د پښتو اشعارو انگریزي ترجمې چاپ کړي دي.

په اردو، هندي او پنجابي ژبو يې د پښتني فرهنگ او پښتو ژبې په خصوص کې گڼې مقالې لیکلي دي، چې د هندوستان په مطبوعاتو کې چاپ دي.

دده له گټورو کارونو څخه بل کار د اکاډیمسین سلیمان لایق (د اباسین سپیدی) نومي ادبي اثر انگریزي ترجمه ده، چې دده د انگریزي ترجمه په ۱۳۲۵ل کال کې د پښتو څېړنو د بین المللي مرکز له خوا په کتابي بڼه چاپ شوې ده. د مجموعه ۲۰۱۱ ز کال بیا په دیلي کې چاپ شوه.

دده مرکز په نشراتي ارگان پښتو مجله کې هم دده ځینې ترجمې چاپ شوي دي. منوهر سنگه بتره د تحصیل تر دورې وروسته څو ځله نور هم کابل ته راغلی دی.

په سیمینارونو او علمي غونډو کې يې گډون کړی دی او مقالې يې لوستې دي مصاحبې يې کړي دي او له پښتو ژبې او افغانانو سره يې خپله عقید تمندي اظهار کړې ده».

(۲۰۷-۲۰۵:۱۹)

بتره پرته له پښتو څخه په نورو ژبو هم کار کړی دی. ښاغلی بتره په عربي او هسپانوي ژبو هم تحصیل کړی دی او سندونه یې تر لاسه کړي دي. ده یو کال په افغانستان کې تیر کړی و او په دې موده کې بامیان، غزني او جلال آباد ته تللی و. ښاغلی بتره په پښتو ژبه هم ځینې اشعار لري. (۷۰:۱۳)

په همدې ډول یې ډېرې دندې ترسره کړي دي، آثار یې لیکلي دي او پښتونه یې کار کړي دي. دا شخص په پښتو او افغانستان مین سړی دی، چې همدې لپاره یې ډېر څه ترسره کړي دي.

۲-۳- آثار:

منوهر سنگه بتره خورا ډېر آثار لري، نوموړی هغه هندوستانی دی، چې پښتو ژبې ته یې ډېر کارونه کړي دي. آثار یې په پښتو، انګلیسي، اردو، پنجابي او نورو ژبو لیکلي او ژباړلي دي.

همدا راز په پښتو ژبه کې ډېر آثار او مقالې لري او لیکلي یې دي، چې په دې آثارو کې یې ډېر داسې آثار او مقالې شته، چې لیکل شوي دي، لیکن چاپ شوي نه دي.

د ښاغلي بتره په آثارو او لیکنو کې ادبي، سیاسي، تاریخي، ټولنیز او ژباړې موجودې دي، دده د لیکنو ژبه ډېره خوږه ده، پښتو یې ښه ده، لیکن په ځینو ځایو کې املایي تیروتنې په کې لیدل کېږي او زیاتره لغتونه یې په پخوانۍ املا او انشاء کارولي دي، لکه:-(کښې، چه، لکن، برښه) او داسې نور او په یاګانو کې هم یو څه غلطې موجوده ده.

منوهر سنگه بتره ژباړې هم لري، لکه د سلیمان لایق اثر (د اباسین سپیدی) او یاد امیر کروړ ویاړنه یې له پښتو نه یې انګلیسي ژبې ته ژباړلې ده، په همدې ډول نورې سیاسي، تاریخي او فرهنګي مقالې هم لري، چې ځینې چاپ او ځینې ناچاپ دي. یعنې بتره د هندوستان له هغو تکړه لیکوالانو او ژورنالیستانو څخه دی، چې د ژوند د چارو تر څنګ یې دغه کارونه هم سرته رسولي او خپله دنده یې په ډېره ښه طریقه پای ته رسولې ده.

نوموړي د ژوند تردې شېبې پورې قلم له لاسه نه دی اچولی او تل هڅه کوي، چې کتاب ولیکي، مطالعه وکړي او خپلې پوهې ته وده ورکړي. تردې ټولو موضوعاتو ترڅنګ او له موضوع سره برابر اوس د ښاغلي بتره چاپ شوي آثارو ته راځو، چې ځینې یې د اثر په ډول په مجلو او کتابونو کې چاپ شوي دي.

۲-۴- چاپ شوي آثار :

د ښاغلي بتره زیاتره لیکنې چاپ شوي دي، ډېرې مقالې او ژباړې لري، چې د کابل مجلو، ورځپاڼو او د مقالو په مجموعو کې چاپ او وړاندې شوي دي او لویو لویو لیکوالانو او خپرونکو دده د آثارو په اړه یې په خپلو لیکنو او آثارو کې ډېر څه بیان کړي، چې له دې جملې څخه یو هم ښاغلی زلمی هېواد مل دی، چې په خپل اثر (په هند کې د پښتو ژبې د ادبیاتو د ایجاد او ودې پړاوونه) کې په لنډه توګه داسې لیکلي او وایي: د بتره د لاندې مقالې د کابل په اخبارونو کې چاپ شوي دي:

- تېریو او غلط فهمیو په پانامه کې شخړې پيدا کړي دي د منوهر سنگه بتره ترجمه، اصلاح، د ۱۳۴۲ هـ ش کال، د لړ د میاشتې ۲۱ مه ګڼه.

- د فقید جواهر لال نهرو په یاد کې د منوهر سنگه بتره لیکنه.

- ډاکټر ویرایلون او خدایي خدمتګار بتره ترجمه، اصلاح ۱۳۴۳ ل د سرطان د ۱۳ مه ګڼه. دده د لاندې مقالې هماغه مهال د هېواد په ورځپاڼه کې چاپ شوي دي.

- په هند کې د تصوف تحریک، رابندر ناتھ ټاګور، د جواهر لال نهرو وصیت.

د هېواد د ۱۹۶۴ ز کال د جون ۲۱ مه. دغه راز کابل مجلې د بایزید روښان په باب دده یوه ښکلې ترجمه په پښتو چاپ کړه. (۲۰۲:۱۸)

اوس د ښاغلي بتره د لیکنو مفصلو معلوماتو ته راځو او کوم آثار او لیکنې یې چې چاپ شوي دي له بېلګې سره یې را اخلو:

۲-۴-۱- خان عبدالصمد خان اخکزی :

داد منوهر سنگه-بتره هغه ارزښتناکه لیکنه ده، چې (خان عبدالصمد خان اخکزی) په اړه جوړ شوي علمي سیمینار کې یې لوستلې ده او د تنګ او فرهنگ اتل شهید خان عبدالصمد خان اخکزی په نامه د مقالو مجموعه کې چاپ شوې ده. د اکتاب د افغانستان د علومو اکاډمۍ د سیمه ییزو مطالعاتو د مرکز له خوا په ۱۳۸۷ل کال کې چاپ شوی دی او دا لیکنه هم په ۱۳مخونو کې په همدې کتاب کې چاپ شوه، چې موږ یې دلته د بېلګې په توګه را اخلو:

خان عبدالصمد خان اخکزی

تر ټولو نه اول زه دخدای (ج) په دربار کې سجده کوم او تشکر ورڅخه کوم، چې ماته د افغانستان د پیاوړي هېواد په سپیڅلي ځمکه باندې د قدم د ایښودلو یو ځل بیا موقع راوېښلی شوه، چې د خان شهید ښاغلي عبدالصمد خان په باب په جوړ کړی شوي دغه سیمینار کې ورته دخپل عقیدت ګلان وړاندې کړم. خان عبدالصمد خان اخکزی یو داسې شخصیت دی، چې زما د هېواد هند ټول خلک پرې ویاړي ځکه، چې ده دفرنگیانو له امپراطورۍ څخه د هند د نیمې وچې د آزادولو په غورځنګ کې ډیره فعاله برخه اخیسته او ډیرې قربانۍ یې ورکړي. خان شهید د هغو زعیمانو څخه و، چې د آزادۍ په تحریک کې یې په خپل ځان ډېر کړاوونه زغمل او د تاریخ په پاڼو کې یې یو ژور چاپ پریښود. لکه: څنگه چې فخر افغان خان عبدالغفار خان صاحب دومره مصیبتونه او رېږونه په ځان اخیستل او د سرحدي ګاندهي په نامه مشهور شو، خان شهید عبدالصمد خان صاحب هم دخپلو قربانیو له امله د بلوچ ګاندهي په حیث وپیژندل شو. ګرانو ورورونو او خویندو بې له شکه تاسو دخدای ښلي خان شهید د ژوند له حالاتو څخه زما په نسبت زیات خبریاست، لکه څنګه، چې ما ددغه عظیم شخصیت د سیاست او د آزادۍ په ډګر کې دنږې په باب مطالعه کړې ده. زه په هغې ډېر متاثره شوی یم.

خان عبدالصمد خان صاحب (په ۱۸۹۵م) کې په گلستان کې، چې د بلوچستان له مرکز کویټې سره نږدې دی، د خان نورمحمد خان په کور کې زوکړه وکړه، خان نورمحمد د ډېرو ځمکو خاوند او داڅکزو د قبیلې مشر و، خان عبدالصمد خان خپله زده کړه په خپل کلي کې وکړه او له پښتو څخه پرته په اردو او پارسي ژبو کې هم مهارت ترلاسه کړ.

کله، چې دی له ۱۹۵۹م کال څخه تر ۱۹۶۸م پورې په پاکستانی بندي خانه کې و، نو ده د لسم، دولسم او څوارلسم ټولګیو امتحانونه ورکړل او په امتیاز سره یې بریالی شو.

عبدالصمد خان د ډېرې سادګۍ ژوند خوښ کړو او په خپلې ځوانۍ کې یې د مهاتما ګاندهي تر اغېزې لاندې راغی او د سولې او دانساني مینې او د عدم تشدد اصولونه یې خپل کړل.

په هند کې به هر چا ورته بلوڅ ګاندهي وایه. خان عبدالصمد خان د پنځو ویشټو کلو په عمر کې د یو څو بلوڅو زلمیانو په ملګرتیا انجمن وطن په نامه دیوه ګوند ډېره کېښوده، چې په هغه کې پښتانه او بلوڅ غړي شول. دوی په سیاسي هڅو پیل وکړ او ټولنیز اصلاحات یې هم شروع کړل.

هغه غوښتل، چې د بلوچستان هغه خلک، چې په اجتماعي توګه پاتې شوي وو، هغوی وپېن کړي او دروښانفکری ډګر ته راوستل شي. هغوی په خپلو وظیفو او حقوقو پوه کړای شي.

خان عبدالصمد خان په خپل ګران هېواد کې د مکتبونو یوه شبکه قایمه کړه او د ټولنیزو بدو په ضد یې په مبارزه پیل وکړ، ده د بلوڅو خلکو د قانوني او سیاسي حقوقو د ترلاسه کولو لپاره هم هلې ځلې پیل کړې، دیوه نه ستړي کیدونکي مجاهد په حیث ده په بلوڅ وګړو کې سیاسي بیداري راوستله.

خان عبدالصمد خان دیوه قام پرست مشر په حیث خپل اجتماعي نهضت دهند له قامي تحریک سره یو ځای کړو. دی په انډین نیشنل ګانګرس کې شامل شو او خپل انجمن وطن ګوند یې له ګانګرس سره یو ځای کړ دهند له قام پرستو مشرانو سره یې رابطه ټینګه شوه کله، چې دشمالی هند دیوه انقلابي تنظیم نوجوان

بھارت سبھا سره يې ډېر نږدې تماس پيدا شو نو په ۱۹۲۸ او ۱۹۲۹ کلو کې ډير امتياز ورپه برخه شو.

په ۱۹۲۹ م کال کې خان شهيد د انډين نيشنل کانگرس د لاهور په غونډه کې گډون وکړ او بيا وروسته په بيلو بيلو نورو کنفرانسونو کې هم شرکت کاوه. په لاهور کې يې په بلوچستان کې د حکومت لخوا په کيدونکې ارتجاعی فعاليتونو په باب وينا وکړه. ده په لوی شمير کې سياسي مطبوعات له ځان سره وړل او په بلوچستان کې يې په يوه سياسي تحريک پيل وکړ. په ۱۹۳۰ م کال کې خان عبدالصمد خان خان عبدالسلام او خان محمد ايوب خان سره کوټې ته راوستل شو او حکومت په ضد د کار کولو لپاره دوه کاله په جزا محکوم کړی شول. نوموړي خان له خوشې کيدو وروسته بيا په خپلو پخوانيو فعاليتونو او قومي تحريکاتو پيل وکړ. سره له دې چې ورباندې د حکومت له خوا ډېر ټينگ بنديزونه هم ولگول شول، خو هغه د ۱۹۳۳ز په ډيسمبر مياشت کې د سندھ د ايالت په حيدرآباد کې د بلوچستان خوارۍ په گوټه کړې، ده د هند له نورو ايالتونو څخه غوښتنه وکړه، چې هغوی دې د بلوچستان د مساواتو په سويه د راوستلو لپاره مرسته وکړي. په دغه کانفرانس کې يو قرارداد لاسليک شو، چې په کې د بلوچستان د يوه کامل ايالت په توگه ده ته د راوستلو په باب غوښتنه وشوه.

د ۱۹۳۴ز کال په جنوري کې خان عبدالصمد خان په کراچۍ کې په يوه بله غونډه کې گډون وکړو، چې ترتيبات يې د هغه بنسټ د بلوچستان د اصلاحاتو د کمېټې له خوا نيول شوي وو. هلته يې د برتانوي حکومت له خوا بلوچ خلکو ته د سياسي حقوقو د ورکولو لپاره آواز اوچت کړو. بلوچستان ته په راستنېدو دی بيا ونيول شو او د دريو کالو لپاره په بامشخته بند کې واچول شو. د بلوچ ځلميانو د انجمن او د کراچۍ د بلوچستان د اصلاحاتو د کمېټې له خوا دده د خوشي کولو په غرض سخت احتجاجونه وکړل. د بلوچستان حکومت د خان عبدالصمد خان په فعاليتونو او په ځلمو باندې د هغو په اغيزو ډېر مشوش شول. حکومت دا وېره څرگنده کړه، چې که دده مشر د فعاليتونو مخه ونه نيولی شي نو د هشت گران به منځ ته راشي د ټولنيزو اصلاحاتو او د سياسي حقوقو په مبارزه کې خان

عبدالصمد خان به د قبایلو په سردارانو او ملکانو دا تور پورې کاوه، چې هغوی د برتانوي حکومت مریې دی.

د دویم لوی جنگ له شروع کېدو څخه وروسته ښاغلي عبدالصمد خان خپل سیاسي فعالیتونه زیات کړل. په ۱۹۴۰ز کې ده د وردها مسافرت وکړ. چې په بلوچستان کې د ستیه اګره د شروع کولو په باب د ګاندي جی سلا واخلې ده. د جنگ په ضد د کانګرس په مبارزه کې له کانګرس سره لاس یو کړ او د ۱۹۴۲ز په تحریک کې د شاملیدو تیارې ونيوله دا د مهاتما ګاندي له خوا شروع کړی شوی یو زور آور تحریک و، چې په واسطه یې انګریزانو ته اخطار ورکړی شو، چې هغوی دې له هندوستان څخه پښې سپکې کړي. هغه د اګست په میاشت کې د هند د دفاع تر قاعدو لاندې گرفتار کړی شو. درې کاله وروسته په خوشي کېدو خان شهید بیا خپل سیاسي کار پیل، د انډین نېشنل کانګرس او د مسلم لیګ ترمنځ په سیالۍ کې خان عبدالصمد خان په مکمل ډول د کانګرس په پله ولاړ پاتې شو. دی د مسلم لیګ او د پاکستان د جوړولو د غوښتنې سخت مخالف و. ده د پنجاب او د صوبه سرحد د مسافرت په دوران کې په مسلمانانو باندې غبر وکړو، چې هغوی دې د آزادۍ په مبارزه کې د کانګرس ملاتړ وکړي.

د ۱۹۴۲ز په پای کې کله چې دا خبره څرګنده شوه، چې برتانوي حکومت د هند نیمې وچې د ویشلو لپاره د مسلم لیګ د غوښتنې منلو ته چمتو دي نو د پاچا خان عبدالغفار خان په ملګرتیا د پاکستان له نظریې سره مخالفت ښکاره کړو. هغوی د پټانو او د بلوڅو د خپلواکۍ لپاره غبر وکړو، کله چې د کانګرس مشرانو د نیمې وچې ویش ومانه نو خان عبدالصمد خان او پاچا خان ډېر مایوسه شو او هغوی دا حس کاوه، چې هغوی لېوانو ته اچول شوي دي.

کله چې پاکستان منځ ته راغی نو خان شهید په مېړانه د یوه خپلواک بلوچستان لپاره مبارزې ته دوام ورکړ. د ښاغلي محمد علي جناح په امر باندې هغه ونيول شو او په ۱۹۵۴ز کې خوشی شو، ده د ورور پښتون ګوند جوړ کړو.

په ۱۹۵۸ز کې بیا ونيول شو او تر ۱۴ کالو د بند په جزا محکوم شو. مګر په ۱۹۶۸ز کې آزاد کړی شو. د اجتماعي اصلاحاتو او د سیاسي وینستیا خپل

تحریک ته د دوام ورکولو په غرض خان عبدالصمد خان په ۱۹۳۴ز کې د استقلال په نامه یوه ورځپاڼه شروع کړې وه، لیکن د فرنگیانو د حکومت له خوا ورباندې د کوم سیاسي موادو په خپرولو بندیز لگولی شوی و. په ۱۹۴۷ز کې د پاکستان د حکومت له خوا هغه ورځپاڼه او انجمن وطن دواړه غیر قانوني اعلان کړي شوي وو.

خان عبدالصمد خان د یوه ټینګ شخصیت خاوند او یو سوچه قام پرست مسلمان و، چې له فرقه دارانه جذباتو څخه باندې و. هغوی نه یوازې د برتانوي امپراتوری مخالفت کاوه بلکې د فرقه دارانه عناصرو په ضد هم و.

د فخر افغان پاچا خان په شان خان عبدالصمد خان به د خلکو د رهبر او عظیم مشر په توګه به په یاد ساتل کېږي، دی د یو ستروطن دوست د نه ستري کیدونکي مبارز او د اجتماعي او سیاسي انصاف یو لوی قهرمان په حیث منل کېږي.

یوه خبره باید بې له شکه د یوه تاریخي حقیقت له مخې وکړو، چې کله دهند او افغانستان تاریخونه لولو هلته دغه ټکی تر هر څه دمخه راجوتیږي، چې دغه دوه ملتونه هیڅکله هم د یوه او بل څخه نه بېل شوي او نه چا د دوی د بېلولو په نېمګړو هڅو کې بری موندلی دی. دهند خلک پښتون، پټان او افغان داسې د زړه له کومې پېژنې، چې د هغه په هکله کله هم داسې فکر نه کوي، چې دوی له افغانانو څخه بېل دي. مانا دا چې هندي کلتور، تاریخ او فرهنګ پښتون فرهنګ تاریخ او فرهنګ له خپل ځان څخه بېل او پردي نه بولي او نه زموږ دواړو ملتونو تاریخي هلې ځلې او فرهنګي ګډون دا اجازه ورکوي، چې له یوه او بل څخه بېل شي.

ماپه تېرو څلورو لسیزو کې دخپلو مقالو، څېړنو او مرکو په ترڅ کې دا خبره تل کړې، چې دهند او افغان دوستي او تاریخي تړاو د پښتون هندوستان له تړاو څخه پرته بله مانا نه لري او نه یې دهند ملت په بل شان سره تعبیر او تفسیر کولای شي.

لکه څنگه چې تاسو ته معلومه ده هند د اګست په ۱۵مه نېټه د آزادۍ ۲۰مه کلېزه ولمانځله په دغه وياړ، چې کومې خپرونې کوم فلمونه د تلویزون په پردو باندې د هند د آزادۍ په اړه ښکاره کيدل، په هغو کې د هند د آزادۍ د سياليو مهاتما گاندي او جواهر لال نهرو تر څنگ د سرحدي گاندي پاچا خان اتلولۍ، ميرانه او د استعمار په وړاندې مقاومت دهند ملت په درنښت او قدر سره ياد کړل.

دهند د آزادۍ په تحریک کې د پاچا خان او د هغه د نومياليو ملګرو لکه په پښتونخوا بلوچستان کې د لوی خان عبدالصمد خان د ډېرو نورو برخه اخېستنه خورا مهمه او د پاملرنې وړ ده. خدایي خدمتګاران د هند د آزادۍ سالاران او فدايان وو. د دوی قربانۍ او ملاتړ و، چې د هند نوميالي مشر مهاتما گاندي د دوی فداکارانه مبارزه وستایله او د دوی د عدم تشدد مبارزه او مقاومت يې د يوه عالي عبادت په توګه و ارزاوه، غواړم چې دلته يو ځل بيا د خان عبدالصمد خان په مبارزه او کرکټر باندې يو څو ټکي ووايم.

دهند د نیمې وچې په تاریخ کې چې څومره شهرت، د خیبر په برخه شوی په همدغه اندازه په دغه تاریخ کې د کوټک او هلته د پښتنو مبارزې په وياړ او سرلوړۍ سره ياده شوې ده.

نامتو شاعر علامه اقبال ته خیبر د مقاومت درس ورکاوه تردې حده پورې چې دی د ژوند تر پایه پورې يې په ستاینه ستړی نشو. د ۱۹ پيړۍ په وروستیو لسيزو کې د استعمار د سرتېرو آوازونه نه يوازې پښتونخوا او د هند وچه ولېزوله بلکې د لندن په کوڅو او لارو کې هم ملي انگازې خورې شوې. د آزادۍ اتلانودا وکولای شول، چې د هغوی مقاومت هڅامه د انګریزي امپراتورۍ پر زړه باندې د يوه داغ په توګه د افغانستان د تاریخ وياړ شي همدغه وياړ او سرلوړي وه، چې د شلمې پيړۍ په اوږدو کې يې هم انگازې ارامې نه شوې. د جنوبي پښتونخوا د مقاومت څپه د خان عبدالصمد خان په مدبرانه لارښوونې سره لارښوونه شوه او عملاً يې د پښتنو د راپاڅولو غورځنګ د عصر له غوښتنو سره سم رهبري کړ.

زه د خان د مبارزې د برياليتوب لوی راز په دې کې گورم، چې ده هم پښتانه د خپل حق خود اراديت ډگر ته يوازې له تورې سره نه را هڅول، بلکې لوی هدف يې دا و، چې دغه بهادر او مېړنی قوم بايد قلم هم له ياده ونه باسي خان په خپله يوازې سياست مدار نه و هغه په خپل وخت کې د پښتني فرهنگي او تعليمي حکومت يو فعال غړی و.

د هغه مقاومت يو فرهنگي او سياسي مقاومت و، داسې لکه چې له خوشال خخه پښتنو ته مېراث ورسېدلی و، خان په پوره مېړني سره قلم او سياست پښتنو په مخ کې کېښودلو، چې ورو ورو پښتنو هغه د يوه حقيقت په توگه د زړه له کومې هر کلی ووايه خان په خپله د قلم خاوند و، چې پښتانه او د پښتو ژبې خپرونکي، پوهان بايد دده ځانگړې ادبي هلې ځلې دده د سياسي کوښښونو په څنگ کې له ياده ونه باسي.

بله مهمه ځانگړنه چې زه د خان د مبارزې په هسکو ټيټو کې گورم، هغه دده رښتني مبارزې دوام دی. په نړۍ کې د آزادۍ غوښتنې هغه مقاومت يو بري مقاومت او غورځنگ بلل کيږي، چې هغه په مدبرانه توگه د پياوړو او مفکرو لارښوونکو له خوا لارښوونه شي.

د خان عبدالصمد خان لويوالی په همدې رمز کې و، چې د خپل عصر د مبارزې د بهير ځنځير تر خپل ځوان پښت پورې په بري سره راوغزاه زه فکر کوم، چې د يوه ملي مقاومت په مبارزه کې د هغه مقاومت لارښوونه تر هر څه مهمه او د پاملرنې وړ ده. خان موږ ته دا ثابته کړه، چې د شلمې پيړۍ په سختو حالاتو کې د نړيوالې سړې جگړې په ترڅ کې د لويديځ او ختيځ د درنې سيالۍ په ترڅ کې دده د ځای ناستو او لاروايانو له خوا دده مبارزه نه د افراط او نه هم د تفريط پر خوا ولاړه، دده مبارزه لکه چې مايې يادونه وکړه؛ په خپل ملي او فرهنگي جوړښت همداسې ژوندی او فعاله پاتې شوه، پياوړې شوه او د پښتنو يو بل يعنې «ځوان» نسل يې په ملي فرهنگي او پښتونواله روحيه باندې وروزله. زه په جنوبي پښتونخوا کې د اوسنيو روښانفکره خوځون لامل د لوی خان د همدغه فرهنگي،

سیاسي حرکت ثمره گڼم ، چې اوس هم د ښاغلي محمود خان او نورو ملي او فرهنگي څېرو او مشرانو له خوا په ویاړ سره پرمخ بېول کېږي. دویم ټکی چې دلته یې دغې علمي او فرهنگي غونډې ته کول غواړم هغه د لوی خان د پښتون کرکټر یوه ځانگړنه ده ، چې باید اشاره ورته وشي په دې نږدې وختو کې د هند دنوميالي مبارز راجه مهنډر پرتاپ د یوه نادراثر ترجمه چې د پوهنملي رجبمې له انگریزي ژبې څخه په پښتو ژباړلی او یوازینی نسخه یې د هند په ملي آرشیف کې خوندي ده لاس ته راغله راجه مهنډر پرتاپ چې د هند او افغانستان دواړو هېوادونو تابعیت یې درلود او د ژوند ترپایه چې هند او افغانستان خپل کورونه بلل ، ددغه اثر په پیل کې د افغانستان او پښتنو په اړه یې داسې لیکلي دي:

«په وچه پورې تړلی هېواد دمېوو په ونو پټې درې په کانو او معدنو بډایه غرونه یعنې افغانستان! حاصل خېزه خاوره ، د اورد سپرغۍ په شان ځلاند روان سیندونه ، سړه او روغتیا بښونکي هوا ، دا هم یعنې افغانستان! دزړه ورو غښتلو او ښکلو ځوانیو لرونکی هېواد ، چې هروخت میلمه پالنې ته تیار دی او کېدای شي ، په هروخت او هر شان انساني معاملو کې باور ورباندې وشي ، هو دا گرده شیان په افغانستان کې شته.

زه ددغې یادونې د وروستی برخې په پام کې نیولو سره دومره ویلای شم ، چې خان عبدالصمد خان د پښتونخوا دخپلواکۍ په مبارزه کې داسې یو کرکټر دی ، چې دهغه په لارښوونه او ارشاداتو باندې سړی په هر ډول انساني معاملو کې باور کولای شي ، زه دده پښتون کرکټر د پښتون تاریخ د اوږدې تجربې محصول بولم ، چې په دغه ټولنه کې یې ددغه قام له تلپاتې ارزښتونو سره وده کړیده. وفا ، تعلیم ، مقاومت او آزادي هغه جوړونکي ټکي دي ، چې دده پښتني کرکټر ورباندې ولاړ دی استعمار او سامراج ډېره هڅه وکړه ، چې بېلا بېلو فشارونو ، شکنجو په ترڅ کې دده په هوډ او عزم کې خنډ واچوي ، لیکن هغوی په دې کې بریالي نه شول.

ددې وروسته غواړم ، چې د ښاغلي جی ډي ټنډولکر دهغه کتاب نه یو خو اقتسابات دروړاندې کړم ، چې د خان عبدالصمد خان پورې اړه لري . هغه لیکلي دي ، چې «د ۱۹۵۴ز د جنوري په میاشت کې د کلیاني له غونډې څخه د اندین نېشنل کانگریس له خوا خان عبدالغفار خان ، ډاکټر خان صاحب او خان عبدالصمد خان ته د ډېرو کالو د بندي خانې له اوسیدنې څخه وروسته یو پیغام ولیږل شو ، چې شکر دی ، چې دوی له بندي خانې څخه خلاص شوي دي .

په دغه موقع په خپله وینا کې ښاغلي نهرو وویل :- «زه د خپل ملګري او مشر خان عبدالغفار خان چې د خدایي بنده دی او له یوې پېړۍ څخه زیاته موده د رښتیا او میړنۍ سمبول پاتې شوی دی ، په خوشي کیدو یې ژوره خوښي څرګندوم ، موږ د ډاکټر خان صاحب او د خان عبدالصمد خان صاحب په خوشې کیدو خوښي څرګندوو ، چې دوی د آزادۍ ډېر مېړني مبارزین دي . د دوی په خوشې کیدو د دوی مصیبتونه ختم شوي نه دي موږ دغو ټولو ته خپل سلامونه مینه او نیکې ارزوګانې وړاندې کوو .

د ۱۹۵۵ز د سپتمبر په ۱۲مه نېټه خان عبدالغفار خان په پېښور کې اعلان وکړو ، چې هغه به په بلوچستان کې د یوه یونټ د منځ له راوستلو په ضد د اجتماع لپاره یوه مبارزه شروع کېدونکې ده . هغه ته د ورور پښتون د باني بلوچ ګاندهي خان عبدالصمد خان له خوا بلوچستان ته د راتګ بلنه ورکړې شوې وه .

د ۱۹۵۶ز د جون په ۱۲مه نېټه له اتمانزو څخه تقریباً ۸ مېله لرې خان عبدالغفار خان صاحب ونیول شو او ورباندې دا تور ولګول شو ، چې ده د پاکستان د سیمه ییز یووالي ته د زیان رسولو په غرض په خلکو باندې د اغیزې کولو اداره لرله او دا هم چې ده په قانوني ډول تاسیس شوي حکومت په باب په اولس کې د کرکې را پیدا کولو پلان درلود په پاچا خان باندې دا الزام هم و ، چې هغوی د عوامو د بېلو بېلو طبقو ترمنځ د ښمې او نفرت را پیدا کړي دی . له پاچا خان سره سره د عوامو د تحفظ د قانون ترلاندې خان عبدالصمد خان هم ونیول شو .

د ۱۹۵۸ ز د اکتوبر په ۱۱ مه نېټه خان عبدالغفار خان او د ختيځ پاکستان نامتو لیدران گرفتار کړي شول. پاچا خان د چارسدې د تحصیل په یوه کلي کې د غني په هستوګن ځي کې ونیول شو، خان عبدالصمد خان هم گرفتار شو او ورته د ۱۴ کالو د سخت قید جزا ورکړی شوه.

دغه پېښې چې پاچا خان او د خان شهید ترمنځه د زړونو، د افکارو د وطن دوستۍ او کړاوونو ګاللو په باب یو شان تلو سې وې او په روحي ډول هغوی د یو او بل سره ډېر نږدې وو. هغو دواړو د استعمار جیانو له منګلو څخه د وطن د آزادولو په لاره کې په ګډه قربانۍ کولې، لیکن افسوس خودا دی، چې دامپراتوریت له ایجنټانو څخه وروسته دا دواړه زعیمان او داسې نور د پاکستانی مشرانو له خوا به ځورېدل او ډېر کاله یې د پاکستانی بندې خانو د تورو تنبو په شا تېر کړل.

فخرا افغان خان عبدالغفار خان صاحب په خپلو سوانحو زما ژوند او جدو جهد کې خان عبدالصمد خان اخکزی د بلوچستان د پښتنو رښتنی خدمتګار او رهنما بللی دی. هغوی په خپل کتاب کې لیکلي دي، چې خان عبدالصمد خان د پاکستان د جوړېدو په حق کې نه و عبدالصمد خان د پنجابیانو نه ډېر زړه ستړی و او له پنجابیانو سره یو ځای کیدو ته تیار نه و.

پاچا خان دا هم وایي، چې زړه یې په دې ډېر خوشحاله شو، چې پښتانه او بلوچ راوینښ شوي دي او دا د پښتنو او بلوچو اتفاق و.

فخرا افغان لیکلي دي، چې موږ د بلوچستان د هغې ټولې سیمې دوره وکړه، چې په برتیش بلوچستان کې د پښتو اکثریت په کې و زما او د عبدالصمد خان دا رایه وه، چې د بلوچستان هغې برخې ته هم لاړ شو، چې بلوچ په کې آباد دي. په ټول بلوچستان کې حکومت کوښښ کړی و، چې زموږ جلسو کې ګډېږي پیدا کړي، لیکن په پښتنو کې دومره پښتولا پاتې وه، چې د خپل میلمه عزت وکړي. خان عبدالغفار خان صاحب لیکلي دي، چې موږ خدایي خدمتګار د چا نه بدل نه اخلو موږ مظلومان یو زموږ بدل خدای پاک اخلي خدایي خدمتګاري یو قومي ملي تحریک دی، چې په هندو او مسلمان کې د همدردۍ او ورورولۍ جذبه

پیدا کوي او بل تحریک په مسلمانانو کې تعصب پیدا کوي باید موږ د فخر افغان یوه توصیه په یاد وساتو؛ هغوی ویلي دي، چې د هریو تحریک انحصار به لیدو وي، چې بهادر او هوښیار وي نو د تحریک خلک هم زړه ور او پوه وي، چې لیدو کمزوری او تنگ نظره وي نو د تحریک خلک هم بهی زړه او تنگ نظره وي. (۱۷۰:۱-۱۸۲)

۲-۴-۲- د خان عبدالصمد خان اڅکزي د وفات د څلوېښتم تلین په

مناسبت :

داد ښاغلي بتره یوه بله لیکنه ده، چې د خان عبدالصمد خان په اړه یې لیکلې او موجوده ده. دا لیکنه یې هم په یوه اثر چې د مقالو ټولگه ده او د افغانستان د علومو اکاډمۍ د سیمه ییزو مطالعاتو مرکز له خوا د خپرنیو رفیع الله نیازی په اهتمام لیکل شوې ده؛ په کې چاپ شوې ده. دغه ټولگه د (پوهې او خپلواکۍ لاروی) په نامه یادېږي او په ۱۳۹۱ ل کال کې چاپ شوې ده، دا لیکنه په (۹) نهو مخونو کې په همدې ټولگه کې چاپ شوه، چې دلته یې د بېلگې په ډول راوړم:

د خان عبدالصمد خان اڅکزي د وفات د څلوېښتمې کالېزې په مناسبت

خان شهید خان عبدالصمد خان اڅکزي د هند نیمې وچې د هغو لوړو شخصیتونو څنې و، چې هغوی ددې سیمې په آسمان کې د ځلانده ستورو په شان ځلېدل هغوی له وطن سره د مینې شهیدان او د قربانۍ او ایثار خاوندان وو. داسې ښکاري، چې هغوی د الله تعالی له خوا ددې لپاره دغې نړۍ ته استول شوي وو، چې هغوی له جابرانو، استعمارچیانو سره مجادله وکړي او له هغوی څخه خپل گران هېواد او ټاټوبی خلاص کړي او له دې الهام سره خلکو ته توان ورکړي، چې هغوی دې بېله د چا د لاسوهنې له عزت الغني سره ژوند وکړي. هغه لافاني شخصیتونه چې موږ پرې ویارلې شو په هغو کې فخر افغان خان عبدالغفار خان او خان شهید مخصوص مقام لري. د هند په نیمې وچې کې کومو نورو زعیمانو د میلیونو خلکو په زړونو باندې پاچاهي کوله په هغو کې مهاتما گاندهي، جواهر لال نهرو، سردار وېه-بهايي پټېل، مولانا ابوالکلام آزاد، نیتاجي سونهایش

چندر بوس، رفيع احمد قدوايي، آصف علي او ډاکتر خان صاحب ډېر د ذکر وړ دي.

نن موږ محترم خان شهيد خان عبدالصمد خان صاحب ته د خپل عقيدت گلان وړاندې کوو، چا چې د خپل وطن هند او د بلوچستان د آزادۍ او بقا لپاره په خپل خان زحمتونه وگالل او د ژوند اوږدې مودې د بندي خانو د تورو تنبو په شاتير کړل.

د خان شهيد د قربانيو او فداکاريو په يادولو ورته خپل سرونه ټپتوو او دعاگانې کوو، چې خدای دی د هغوی د عزم او ټپنگې ارادې يو څاڅکی موږ ته هم راوبښايي، چې موږ په دې سيمه باندې د امن او سولې د لمر لپاره زيار وباسو او د وينو او بې ځايه تويدلو د دور مخه ونيسو. کله چې هندي خلکو به خان عبدالغفار خان صاحب سرحدي گاندهي ويله هماغه وخت هغوی خان عبدالصمد خان صاحب په ډېر عزت او احترام سره د بلوچ گاندهي په نامه ياد او.

بلوڅ گاندهي په ځان ډېر کړاوونه زغمل او د تاريخ په پاڼو کې يې يو ژور چاپ پريښود تر هغې چې ما د خان شهيد د سياست او د آزادۍ په ډگر کې د اخيستل شوي ونډې په باب مطالعه کړې ده په هغې ډېر متاثره کړی يم.

خان عبدالصمد خان صاحب په ۱۸۹۵ز کال کې د بلوچستان په گلستان کې د خان نور محمد خان په کور کې زوکړه وکړه د خان شهيد محترم پلار د اخکزو د قبيلې مشر و او د ډېرو ځمکو خاوند و. خان شهيد له پښتو څخه پرته په اردو او پارسي ژبو کې هم مهارت ترلاسه کړو. هغه په پاکستان محبسونو کې د پوهنې په ترلاسه کولو تر څوارلسم ټولگي پورې امتحانونه ورکړل او په امتياز سره يې برياليتوب ته ورسېد.

خان عبدالصمد خان صاحب د آزادۍ د جنگ سالار مهاتما گاندهي تر اغېزې لاندې راغی او د عدم تشدد اصول يې خپل کړل. خان شهيد د پنځه ويشو کالو په عمر کې د يو څو بلوچو ځلميانو په ملگرتيا انجمن وطن په نامه د يوه گوند ډبره

کېښوده، چې په هغه کې پښتانه او بلوڅان يې غړي شول. دوی په سياسي هڅو پېل وکړ او ټولنيز اصلاحات يې هم پېل کړل.

هغه غوښتل چې د بلوچستان هغه خلک چې په اجتماعي توگه پاتې شوي وو هغوی وپېښ کړي او د روښان فکري ډگر کې راوستل شي. هغوی په خپلو وظيفو او حقوقو پوه کړی شي.

خان عبدالصمد خان په خپل گران هېواد کې د مکتبونو يوه شبکه پېل کړه او د ټولنيزو بديو په ضد په مبارزو پېل وکړ. ده د بلوڅو خلکو د قانوني او سياسي حقوقو د ترلاسه کولو لپاره هم هلې ځلې شروع کړې، د يوه نه ستړي کېدونکي مجاهد په حيث دوی په بلوڅو وگړو کې سياسي بيداري راوستله.

په هند کې په ۱۸۸۵ز کال کې د انډين نېشنل کانگرس بنسټ کېښودل شوی و، چې په کې يو شمېر منورين شامل شوي وو. خان شهيد د يوه قام پرست مشر په حيث خپل اجتماعي نهضت د هند له قامي تحريک سره يو ځای کړ، دى په انډين نېشنل کانگرس کې شامل شو او خپل انجمن وطن گوند په کانگرس سره مربوط کړو داد هند د نيمې وچې نېکمرغي وه، چې د آزادۍ په سوله ناک جنگ کې فخر افغان خان عبدالغفار خان او خان شهيد خان عبدالصمد خان اخکزي له مهاتما گاندهي سره اوږده په اوږده په کار پيل وکړ.

له انگرېزي استعمارچيانو څخه د هند د نيمې وچې د ميليونونو خلکو د ځانونو د خلاصولو لپاره دغو دريو زعيمانو له نورو درنو مشرانو سره يو ځای کوښښونه کول هم له دې کبله د هند لوی ولس لا هم پاچا خان او خان شهيد په لوی احترام او ژوره مينه ور په يادوي.

نن موږ د خان شهيد د وفات په څلويښتمه کاليزه ورته د عقيدت گلان وړاندې کوو. هغوی د لوړ همت، شجاعت او ننګ څښتن او و تروسه پورې د هغوی د خصوصي صفتونو او صلاحيتونو ستاينه کېږي.

هغه د ډېر خواږه شخصيت خاوند و. ليکن د کلک عزم رهنما هم و. هغه په بلوڅو قبايلو کې د آزادۍ او د پرمختگ احساس پيدا کړو هغه د پښتنو او

بلوځانو د سياسي حقوقو د گټلو لپاره شپه او ورځ يوه کړه، هغوی په بلوڅو خلکو کې د سياسي بيدارۍ په را پيدا کولو بريالی شو.

د کانگرس له مشرانو سره يې ډېر نږدې مناسبات قايم شول او د هند د آزادۍ او د پاکستان د جوړېدو تر وخته پورې هغوی د ټول هند د يوه ملي مشر په حيث مشهور و.

کله چې پاکستان منځ ته راغی نو خان شهيد په مېړانه ډول د يوه خپلواک بلوچستان لپاره مبارزې ته دوام ورکړو.

د بناغلي محمد علي جناح تر امر لاندې هغه ونيول شو او په ۱۹۵۴ز کال کې خوشی کړی شو، بيا په ۱۹۵۸ز کال کې بيا گرفتار کړای شو او د محاکمې له خوا ورته د څوارلسو کالو د بند جزا ورکړې شوه. ليکن په ۱۹۶۸ز کال کې بيا ازاد کړای شو.

نوموړې لاله بنديځانې څخه نه و وتلی، چې بېرته د يوه کال لپاره زندان ته وروغورځول شو. هغوی د پاکستان په هرې پورجېل، حيدرآباد جېل، مچ جېل، سکهر جېل، ملتان جېل او د کويتي په جېل کې ډېر کلونه تېر کړل، د مارشال ايوب خان د ون يونټ پيشنهاد د پښتنو او د بلوځانو د بربادۍ منصوبه وه کله چې موږ د خان شهيد په خوځنده مبارزه نظر واچوو او د هغوی د زنداني کېدو په مختلفو دورو غور وکړو نو راته معلومه به شي، چې هغوی تل خپلو سياسي هلو ځلو ته نوې بڼه ور په گوته کړه نوموړی د خپلې سيمې يو داسې با نفوذه شخصيت و، چې ټولو خلکو يې د پوه رهبر او لارښوونکي په نظر کتل هغوی په جرگو کې د انگرېزي امپراتوريانو په ضد ډېرې ويناوې کولې.

فخر افغان پاچا خان په خپل کتاب کې ليکلي دي:

د ډېرې مودې نه زمونږ بلوڅو وروڼو دا خواهش و، چې زه دې بلوچستان ته ولاړ شم. ما ډېر ځله کوښښ وکړو نو حکومت نه پرېښودم په دغه ورځو کې عبدالصمد خان اخکزي چې د بلوچستان د پښتنو ريښتني خدمتگار او رهنما دی په ما زور ولگاوه، چې ته بلوچستان ته ولاړ شه.

د محترم ښاغلي عبدالله بختاني خدمتگاره وينا د خداى خدمتگارو د مشر او رهبر په تېرو لنډو عباراتو کې دده او عبدالصمد خان ترمنځ نږدې روابط، د زړه له کومې مينه او احترام په ښه شان ځلېږي.

برتانوي استعمارگرانو هېڅکله هم نه غوښتل، چې پښتونخوا او بلوچستان، خان عبدالغفار خان او خان عبدالصمد خان يو تر بله سره ارتباط ولري. زه د خان د مبارزې د برياليتوب نوى راز په دې گورم، چې ده هم پښتانه د خپل حق خود اراديت ډگر ته يوازې له تورې سره نه هڅول، بلکې لوى هدف يې دا و، چې دغه زړه وړ او مېړنى قوم بايد قلم هم له ياده ونه باسي خان په خپله يوازې سياستمدار نه و هغه په خپل وخت کې د پښتني، فرهنگي او تعليمي حرکت يو فعال غړى و. د هغه مقاومت يو فرهنگي او سياسي مقاومت و لکه چې له خوشحال څخه پښتنو ته په ميراث ور رسيدلى و په نړۍ کې د آزادۍ غوښتنې هغه مقاومت يو بري مقاومت او غورځنگ بلل کېږي، چې هغه په مدبرانه توگه د پياوړو او مفکرو لارښوونکو له خوا لارښوونه وشي فکر کوم، چې د يوه ملي مقاومت په مبارزه کې د هغه مقاومت لارښوونه تر هر څه مهمه او د پاملرنې وړ ده.

يونانمتوليکوال چې ډي تنډولکر په خپل کتاب کې ليکلي دي، چې د ۱۹۵۴ز کال د جنوري په مياشت کې د کليانۍ له غونډې څخه د انډين نېشنل کانگرس له خوا خان عبدالغفار خان، ډاکټر خان صاحب او خان عبدالصمد خان ته د ډېرو کلونو د بنديخانې له اوسيدنې څخه وروسته يو پيغام ولېږل شو، شکر دى چې دوى له بنديخانې څخه خلاص شوي دي په دغه موقع په خپله وينا کې پښت جواهر لال نهرو وويل: زه د خپل ملگري او مشر خان عبدالغفار خان چې د خداى بنده دى او له يوې پېړۍ څخه زياته موده د ربښتيا او مېړانې سمبول پاتې شوى دى په خوشي کېدو ژوره خوښي څرگندوم موږ د ډاکټر خان صاحب او د خان عبدالصمد خان په خوشي کېدو خوښي څرگندو، چې دوى د آزادۍ ډېر مېړني مبارزين دي. د دوى په خوشي کېدو هم د دوى مصيبتونه ختم نه دي موږ دغو ټولو ته خپل سلامونه، مينه او نيکې ارزوگانې وړاندې کوو.

ډېری پېښې دا ثابتوي چې د پاچا خان چې د فخر افغان او د خان شهید تر منځه د زړونو، د افکارو، د وطن دوستۍ او د کړاوونو د ګاللو په باب یو شان تلو سې وې او په روحي ډول هغوی له یوه او بل سره ډېر نږدې وو.

هغوی دواړو له استعمارچیانو څخه د وطن د مورد آزادولو په لاره کې په ګډه قربانۍ کولې لیکن افسوس خو دا دی، چې د امپراتوریت له ایجنټانو څخه وروسته دا دواړه زعیمان او داسې نور د پاکستان مقاماتو له خوا به خورېدل او ډېر کاله یې په پاکستانی بنديخانو کې تېر کړل.

فخر افغان خان عبدالصمد خان اڅکزی د بلوچستان د پښتو رښتني خدمتګار بللی دی پاچا خان دا هم ویلي دي، چې زړه یې په دې ډېر خوشحاله شو، چې پښتانه او بلوڅ راوینښ شوي دي او دا د پښتنو او بلوڅو اتفاق و.

فخر افغان لیکلي دي، چې موږ د بلوچستان د هغې ټولې علاقې دوره وکړه، چې په برتیش بلوچستان کې د پښتنو اکثریت په کې و. زما او د عبدالصمد خان دا رایه وه، چې د بلوچستان هغې برخې ته هم لار شو، چې بلوڅ په کې آباد دي.

په ټول بلوچستان کې حکومت کوشش کړی و، چې زموږ جلسو کې ګډېږي پیدا کړي لیکن په پښتنو کې دومره پښتولا پاتې وه، چې د خپل مېلمه عزت وکړي.

باید موږ د فخر افغان یوه توصیه په یاد وساتو هغوی ویلي دي، چې د هر یو تحریک لیدر چې بهادر او هوښیار وي نو د تحریک خلک هم زړه ور او پوه وي که لیدر کمزوری او تنګ نظره وي نو د تحریک خلک یې هم بې زړه او تنګ نظره وي.

خان شهید د یوه لوی او پراخ زړه څښتن و، هغوی له نورو ادبي او ژبني کارونو څخه پرته د هند د قامي لیدر مولانا ابوالکلام آزاد د مشهور اثر ترجمان القرآن پښتو ترجمه هم کړې ده. هغوی د پښتو ادبیاتو له ودې او رشد سره جدي مینه ساتله.

نومیالی ادیب او شاعر همېش خلیل لیکلي دي: «اڅکزی خان د آزادۍ یو نوموړی جرنیل او د پښتو ادب هغه نامتو لیکوال دی، چې د قامي خدماتو، د

وطن د آزادۍ د کارنامو او د تورې نه علاوه نن ټوله پښتونخوا د هغوی په ادبي کارونو هم نازېږي.

د شرقي ژبو پروفیسور نیکولای الیکساندروویچ دوریانکوف لیکلي دي، چې د بلوچستان د سیاسي پارټۍ مشر او موسس خان عبدالصمد خان اخکزي له خپلې ژبې پښتو سره طبیعي مینه لري او ډېر خدمت ورته کوي ده په دې لار کې ډېر کار کړی دی، ډېر آثار یې لیکلي دي او ډېر آثار یې ترجمه کړي او پښتو یې ورباندې غني کړې ده. ده پښتو ته مخصوصه الفبا وضع کړې ده او د خپل مخصوص لیکدود چې ده منځ ته راوړی دی کلک پلوی یې دی او ټېنگار ورباندې کوي.

پروفیسور سیال کاکړ په خپل کتاب «د پښتانه لیکوال» کې لیکلي دي: «شهید ملت خان عبدالصمد خان نه یوازې د ګراني پښتو یو لوی پلوی و، بلکې موږ دغه پتوال پښتون د خپلې ژبې د هغو خوږ ژبو لیکوالو په کتار کې دروو، چې د خپلو هراړخیزو لیکنو له کبله د ادبي درجې حق لري شهید ملت د پښتو لیواله او ددغې تاریخي ژبې یو بې مثاله علاقمند و. خان شهید ډېر کتابونه او آثار په پښتو ترجمه کړي او اولس ته یې په روانه پښتو وړاندې کړي دي، همدارنګه دی خپل تالیفات هم لري، چې آثاریې دي ترجمې نه دي.

پروفیسور سیال کاکړ دا هم لیکلي دي، چې خان عبدالصمد خان صاحب په پښتو مشاعرو کې ګډون کاوه دا د هغوی د پښتو د مینې علاقې ښکاره ثبوت دی، چې هغه یې له خپلې ژبې او ادب سره لري. خان غوښتل چې په پښتني ټولنه کې د شاعر مقام د درناوي وړ وګرځي.

خان شهید د یوه ټېنگ شخصیت خاوند و او یو سوچه قام پرست مسلمان و، له فرقه دارانه اختلافاتو څخه د باندې و هغوی نه یوازې د برتانوي امپراتوریت مخالفت کاوه بلکې د فرقه دارانه عناصرو په ضد هم وو هغه یو ستروطن دوست، نه سترې کېدونکی مبارز او د اجتماعي انصاف یو لوی قهرمان منل کېږي.

یوه خبره باید د تاریخي حقیقت له مخې وکړو دغه ټکي تر هر څه دمخه را جوتېږي، چې هند او افغانستان هېڅکله له یوه او بل څخه نه بېل شوي او نه چا د

دوی د بېلولو په نیمگړو هڅو کې بری موندلی دی. هندي کلتور، تاریخ او فرهنگ، پښتون کلتور، تاریخ او فرهنگ له خپل ځان څخه بېل او پردي نه بولي. خدای خدمتگاران د هند د آزادۍ سالاران او فدايان وو د هغوی قربانۍ او ملاتړ و، چې د هند نوميالي مشر مهاتما گاندهي د دوی فداکارانه مبارزه وستایله او د دوی د عدم تشدد مبارزه او مقاومت یې د یوه عالي عبادت په توگه و ارزاوه.

د پاچا خان او د خان شهید ترمنځه د زړونو، د افکارو، د وطن دوستۍ او د کړاوونو د گاللو په باب یو شان تلو سې وې او په روحي ډول هغوی له یو او بل سره ډېر نږدې وو. هغوی له استعمارچیانو سره په مجادله کې په گډه قربانۍ کولې لیکن افسوس خو دادی، چې له امپراتوریانو څخه وروسته دا دواړه زعیمان او داسې نور د پاکستان په بندي خانو کې د جزاگانو زغملو ته اړ کړی شول. دا وخت دی، چې موږ د هغوی سیاسي او فرهنگي مشرانو یادگېر نه کوو. موږ ته یې د یوه جابر استعماریت په ضد د مبارزې لارښوونه وکړه او په خپلو ځانونو باندې د اذیتونو په زغملو د عدم تشدد له ليارې د آزادۍ د ناوې د گټلو ثواب راوبخښلو.

تلیپاتې دې وي ددغو مشرانو سیاسي کارنامې او بناد دې وي د هغوی پاک روح . (۱۳۹-۱۳۱:۲)

۳-۴-۲- خان عبدالصمد خان اڅکزی :

دا هم د ښاغلي بتره بله لیکنه د خان عبدالصمد خان اڅکزي په اړه ده، چې د مقالو په ټولگه کې چاپ شوې ده. دا ټولگه د سرحداتو چارو وزارت د نشراتو او فرهنگي چارو ریاست له خوا په ۱۳۷۰ل کال کې چاپ شوې ده. دا لیکنه په یوولسو (۱۱) مخونو کې چاپ شوې ده. په دې لیکنه کې د خان عبدالصمد خان د مبارزو بیان په کې شوی دی او دده شجاعت او توره په کې ذکر شوې ده، چې لاندې به یې ذکر کړم:

خان عبدالصمد خان اڅکزی

دامنلې خبره ده، چې غلامي بدبختي ده او داله مرگه هم بد شی گڼل کېږي. هرکله چې یو قام دکوم استعماري طاقت ترسلطې لاندې راځي، نودهغه غیرت مندان زامن دغلامۍ دجغ له غاړې څخه دایستلو لپاره میدان ته وځي او ځان هرشان قربانیوته چمتو کوي. یو وخت انگلستان یو لوی استعماري طاقت و، چې دهند په ټوله نیمه وچه باندې یې غلبه قایمه کړې وه، انگریزانونه یوازې په سیاسي ډول دهند د خلکو دروځ ټکولو هڅې کولې، بلکې په اجتماعي او ذهني ډول یې هم په اولس پرهاړونه کول او د خلکو په وینو یې دخپل جابرانه امپراتوریت پیالې ډکولې.

په هند کې په ۱۸۸۵ زکال کې دانډین نیشنل کانگرس بنسټ کېښودل شو، چې په کې یو څو تنه منورین او مفکران شامل شول. ددې نه تقریبا پنځه دیرش کاله وروسته څه وخت چې موهن داس کرچند گاندهي په سویلي افریقا کې د سپین پوستو کدنسلي توپیر د سیاست په ضد د لومړۍ مجادلې په پای کې خپل وطن هند ته راوړسید، نو د پرنګیانو استعماري حکومت ډېر بیاوړی شوی و.

گاندهي چې په سویلي افریقا کې د عدم تشدد په اساس مجادله کوله او ترڅه حده پورې یې بریالیتوب هم موندلی و. گاندهي چې دهند په نیمه قاره د پردیوله استعمار څخه ډېر څپه و او دوی غوښتل چې د وطن د نجات لپاره د عدم تشدد لاره اختیار کړي، لیکن د ځینو خلکو نظریه ددې برعکس وه. دهغوی په فکر دهند په شان لوی هېواد کې به دا لاره ګټه وړه نه ثابتیږي. هغوی د زیاتو اغېزناکو قدمونو د اوچتولو وکالت وکړ.

لیکن گاندهي چې په خپل عزم ټینګ ولاړ و او ددوی یقین و، چې دومره لوی امپراطوریت دهند له سرحدو څخه یوازې په زور نشي شړل کېدای باید د ملي هدف د ترلاسه کولو لپاره نوي تجربه وکړي شي. نو دوی د سیمه گره، د لوږې د اعتصاب او د تشدد په مقابل کې د تحمل او د زغملو لاره ونيوله. په یو څو کلونو کې دغه سیاست دیوه پراخ انقلاب بڼه اختیار کړه او په ټول هېواد کې د آزادۍ او خپلواکۍ نهضت خپور شو.

دادهند د نیمې قارې نیکمرغي وه، چې د آزادۍ په سوله ناک جنگ کې
فخرا فغان خان عبد الغفار خان او خان شهید عبد الصمد خان اڅکزي د گاندي هي
جي سره اوږه په اوږه په کارپیل وکړ. د آزادۍ د مجادلې د ګډ مقصد د ترلاسه
کولو لپاره چې دغه درې زعيمانو د نورو درنو مشرانو سره يوځای کوښښونه کول
، نوله دې کبله پاچا خان ته به خلکو په مينه سرحدي گاندهي ويل او خان شهيد ته
د بلوچ گاندهي خطاب ورکاوه. تردې ورځې پورې دهند خلک دغه دواړه مشران په
لوی احترام او په ژوره مينه په همداسې توگه درپه يادوي. نن موږ د خان
شهيد د زبیرېدنې د اتيايمې کاليزې ورځې د نمانځنې او درته د عقيدت
ګلانو د وړاندې کولو لپاره د اسمينار جوړ کړی دی. نو په دې ورځ د خان شهيد
مقدس ياد تازه کيږي او دهغوی د فعال اوله غورزو وپرزوڅخه ډک ژوندانه څخه
د مثال اخیستلو موقع راپيدا کيږي.

خان شهيد عبد الصمد خان اڅکزی په ۱۹۵۷ ز کال کې د بلوچستان په تاريخي
سيمې گلستان کې وزېږېده. د دوی پلار خان نور محمد خان اڅکزی د خپل قام يو
نوميالی مشر و او د خلکو ډېر محبوب سړی و. هغه د لوړ همت ، شجاعت او تنګ
څښتن و ، خان عبد الصمد خان په وړکتوب کې د لوی صلاحيت او زيار مثال پيدا
کړو. په زلميتوب يې د قام پرستی او خپلو وگړو سره د مينې او دهغوی د ښيگړې
احساسات ښکاره کړل. هغوی د انګريزانو د استعمار په ضد مبارزه شروع کړه
او د دې کار لپاره د سويلي محکوم پښتونستان کويټه غوره کړه. په هند کې
د ۱۹۲۸ ز کال په شاوخوا کې د آل انډيا کانګرس له خوا منظمه مبارزه شروع ده. په
سرحدي صوبه کې د فخرافغان ترقياد د لاندې پښتونود مجادلې بيرغ له کانګرس
سره سره اوچت کړو. په بلوچستان کې خان عبد الصمد خان د خان محمد ايوب خان
اڅکزي او د نورو مشرانو په همکاري، يو قام پرست گوند انجمن وطن جوړ کړو. د دې
ګوند ملي فعاليتونه دوام درانه او اغېزه ناک وو ، چې داداستعمار چيانو لپاره
ډېر ګران ثابت شول. د غو فعاليتونو اډين نيشنل کانګرس پام بلوچستان ته
راو اوښت. په سويلي محکوم پښتونستان کې د خلکو جوش لازیات شو. خان
عبد الصمد خان څو وارې بندي خانوته ولېږل شو. په دغو زندانو کې خان شهيد

د لسم، دولسم او خوار لسم ټولگيو امتحانونه خلاص کړل هغه د ډېر خواږه شخصيت خاوند ليکن د کلک عزم رهنما وگرځيد. هغې غوښتل چې په پلوچي قبایلو کې د پرمختګ احساس پيدا کړي او د دې لپاره د علم او پوهې ضرورت و. نو هغوی دا اجتماعي تحول درناو ستلوپه غرض يو شمير زيات مکتبونه پرانيستل. په خپلو وگړو کې درنا د خوزولو او د زاړه افکارو د لرې کولوپه غرض ډېر کونښنونه وکړل. هغوی د پښتنو او بلوڅانو د سياسي حقوقو د گټلو لپاره هم شپه او هم ورځ يوه کړه. د خپلونه ستره کېدو نکو فعاليتونو په برکت هغوی په بلوڅي خلکو کې د سياسي بيداري، د پيدا کولو کاميابي وگټله. هغوی د کانګرس له مشرانو سره ډېر نږدې مناسبات قايم کړل او د نيمې قارې د آزادۍ او د پاکستان د جوړېدو تروخته پورې هغوی د ټول هند د يوه ملي مشريه حيث مشهور و. اوس هغوی د پښتونستان غوښتنه وکړله، ليکن په ۱۹۲۸م ع کال کې هغوی د تور و تنبو په شا اوچول شول. دا نجمن وطن سياسي گوند له منځه لاړ. څه وخت چې دوی خوشې کړي شول. نو دوی په زياتو فعاليتونو پيل وکړ او يونوی گوند وروړ پښتون، تاسيس کړ. دغه گوند ډېر فعال پاتې شول ليکن خان شهيد، د فيلډ مارشال ايوب خان د صدارت په دوره کې ونيول شو او د خوار لسو کالو د قيد جزايي ورکړه. ليکن له لسو کالو څخه وروسته له بندي خانې څخه خلاص کړي شو.

هغوی بيرته د يوه کال لپاره زندانونه واستول. هغوی د پاکستان په مختلفو جيلونو کې، لکه: چې دهرې پور، حيدرآباد، مچ، سکه، کويټه او ملتان په بندي خانو کې ډېر کلونه تير کړل او داسې د يوه پولادي عزم، ټينگې ارادې، د قام مينې او د جنگ اصولو د مبارزه حيث د تاريخ يولوی قهرمان ثابت شو.

په هند کې خلکو د خان عبدالصمد خان اچکزي لپاره ډېر محبت او احترام درلود، ځکه چې هغوی د انګريزانو پر ضد پرله پسې مبارزې کولې. خان شهيد څو ځلې له مها تماگانده، پندت جواهر لال نهرو او مولانا ابوالکلام آزاد اوله نورو ملي مشرانو سره يې مرکې وکړې او د عدم تشدد په اساس د استعماريت او امپراتوريت د لرې کولو لپاره يې خپلې مبارزې ته د ادامه ورکولو په پروگرام ټينګار وکړ. په خصوصي ډول له فخر افغان سره د دوی مينه بې سارې وه. پاچا خان

په خپل اثر «زما ژوند او جدو جهد» کې د خان شهید ذکر په تودو احساساتو کړی دی. هغوی خان عبدالصمد خان د دېلوچستان د پښتونو رښتني خدمتگاران او رهنما گڼلي دي. پاچا خان د خان شهید په مشوره دېلوچستان ته لاړ او هلته له مشرانو سره د هندوستان په سیاست ډېرې خبرې وکړې. پاچا خان یو خوږ وځې په کویټه کې تیرې کړې او بیا یې دېلوچستان او د نورو ځایونو دوره وکړه. دغه دوره د خوشحالی او کامیابۍ دوره وه او د پاچا خان په وینا د هغوی زړه په دې نور هم ډېر خوشحاله شو، چې پښتانه او بلوڅ راوین شوي وو. په جلسو او جلسونو کې د پښتنو او بلوڅو دورورولۍ خبرې وشوې. پاچا خان دېلوچستان د هغې ټولې سیمې دوره وکړه، چې برتښ دېلوچستان کې د پښتو اکثریت په کې و.

د خان شهید په پېښهاد پاچا خان ورسره دېلوچستان هغې برخې ته هم لاړل، چې بلوڅ په کې آباد وو. هلته د سرکاری افسرانو په اشارت ځینو شرانگیزو خلکو په جلسو کې د گډېرۍ پیدا کولو هڅې وکړې، ولې په پښتنو کې دومره پښتولپاتې وه، چې دخپل میل په عزت وکړي.

پاچا خان او خان شهید افسرانو ته وویل: -- چې موږ د چانه بدل نه اخلو، موږ مظلومان یو. موږ بدل خدای پاک اخلي. خدایي خدمتگاران یو قوي تحریک دی، چې په هندو او مسلمان کې د همدردۍ او ورورولۍ جذبه پیدا کوي. هر کله چې موږ د هند د آزادۍ په تاریخ باندې نظر اچوو نو موږ په آسمان کې د پاچا خان او د خان شهید عکسونه یو ځای کوو. دوه دوه رښتني او نیک سیرت انسانان، په وطن مینان، د خلکو د ښیځې شیدایان او د آزادۍ د ډیوې پتنگان.

خان شهید د نورو ملي مشرانو په څېر تل د خاټا کالي اغوستل. هغوی د خارجي او خصوصاً د استعمار چیانو د لباس او عیش او عشرت له نورو شيانو څخه کرکه لرله. د هغوی د ژوند هدف له استعمار څخه د ځان د خلاصولو وو. هغوی د احم غوښتل، چې په ټول پښتونستان کې یووالی منع ته راوړي، په دې لړ کې خان شهید د سویلي پښتونستان په ټولو سیمو کې دوره وکړه او هر ځای ددوی هر کلی وشو، دوی تل دا خبره دخپل ژوند نه بیلیدونکې خبره گڼله، چې د ټولو پښتنو یو هېواد پښتونستان دی. ځکه چې د پښتونستان خلک دخپل اسارت

په ژوند باندې هېڅکله راضي نه وي. پښتانه پښتونستان غواړي او دوی هدف د ترلاسه کولو لپاره مجادله کوي. خان عبدالصمد خان اعلان کړی و، چې زه پوخ یقین او باور لرم، چې پښتونستان به هرومرو جوړېږي خو زریالېزو وروسته. آزادي دانسان فطري حق دی او د پښتونستان ولس هم خپله آزادي غواړي. خان شهید د خپل ژوند زیاتره برخه په جیلونو کې تیره کړه او هغوی یقین درلود، چې د هغوی جدو جهد به هرومرو نتیجه ورکړي. که د هغوی ژوند پای ته ورسید. نو نور خلک به پیدا کېږي، چې د پښتنو د ژوند کاروان د آزادی هدف ته تل روان وي. د پښتونستان ولس به خپل سرنوشت په خپله وټاکي. خان شهید یو ځل د آدم خیلو اړیدو ته په وینا کولو وویل، چې زموږ له هیچ سره د ښمې نه بلکې یوازې د پښتنو د حقوقو غوښتنه ده. هغوی د پښتونستان د آزادی غوښتنه بیا تکراروله او د افکړې څرگند کړ، چې پښتانه د بل چا وطن نه غواړي، بلکې خپل وطن پښتونستان غواړي. په پښتونستان کې بلوچستان هم شامل دي او څوک ددې نه انکار نشي کولای. د پېښور په یوه جلسه کې خان شهید د پښتنو نصب العین پښتونستان ښکاره کړ او د یوه آزاد او خپلواک پښتونستان مطالبه وکړه.

خان شهید د پاچا خان په شان د یوه یونټ د پلان سخت مخالفت وکړ، ځکه چې د پلان د پښتنو د مفادو په ضد و. هغوی ته په پښتونستان باندې د هیچا سلطه منظوره نه وه. د ۱۹۴۷ ز کال د جون په میاشت کې په ښو کې یوه قومي لویه جرگه جوړه شوه، چې په کې قاضي عطا الله خان پیشنهاد وړاندې کړ، چې د پښتنو لپاره د یو آزاد حکومت جوړ شي، چې دغه ملت په خپل ثقافتي بنیاد ولاړ وي. دا پیشنهاد د رایو په اتفاق تصویب شو او د پښتونستان په ټولو برخو کې ددې تایید او ملاتړ وشو.

څه وخت چې بریتانوي وایسرای د پښتونستان په باب د پاچا خان غوښتنه ونه منله نو د انډین نیشنل کانګرس په عامه مجلس کې دا غوښتنه تصویب شوه. په ۱۹۴۸م ز کال کې د پاکستان پولیسو پاچا خان و نیواو جیل ته یې ورواستولو.

فخرافغان او خان شهید د واپارو مشرانو انګریزانو او پاکستانیانو په جیلونو کې د خپل عمر د برکلو نه تیر کړل او د هر ډول قربانۍ ته ځانونه پیش کړل. انګریزان

د پښتنو مشرانو په فعالیت ټینګ وو، لیکن د پاکستان له جوړیدو څخه وروسته دهغه هېواد لېږد رانوم د پاچا خان او د خان عبدالصمد خان غوندې مشران پرې نه بنسټول او د هر ډول اذیتونو سامان یې مهیا کړ. خان شهید د افغانستان خلک او د پښتونستان وګړي سره وروڼه ګڼل او له همدې کبله څو څو ځلې افغانستان ته راغی. د پښتونستان د نظریې د بنسټونو د لوی مشر خان عبدالصمد خان له منځه وړلو سازش جوړ کړ او ځینې قاتلان یې د دغه سترا نسان د ځان د ختمولو لپاره وټاکل. هغوی په خپل کور کې د خوب په حال کې دیوه بم د چاودنې په اثر په شهادت ورسیدل. دوی به داسې فکر کړی وي، چې دیوه لوی مشر د حق په رسیدو به د تحریک ختم شي. لیکن دا بیهځي غلط او بې بنیاده نظریه ده. داسې تحریکونه او جنبشونه په یوه شخصیت باندې تکیه نه لري. دا د خلکو د احساساتو او آرزو ګانو پورې اړه لري. پښتانه هیڅکله خپل ملي هدف څخه اړول کېدای نشي، د دغه زعيم په شهادت به هند او افغانستان کې درنځ وغم څپې وچلېدې. په هند کې د تعزیت په غونډو کې د بلوڅ ګاندهي خان عبدالصمد خان د هېواد د آزادۍ د ګټلو په لاره کې زغملي کړ او نه په یاد کړی شول او هغوی د آزادۍ او خپلواکۍ یو لوی قهرمان وبلل شو. همدغه راز د افغانستان مشرانو د لوی خان په شهادت افسوس او خواشیني څرګنده کړه.

یو ځل فخر افغان سرحدی ګاندهي خان عبدالغفار خان فرمایلي وو، چې که لیږد رېځېدار او هوښیار وي نو د تحریک خلک هم زړه وراوږوه وي.

خان شهید په حقیقي ډول د ډېرو خاصیتونو او صلاحیتونو څښتن و او هم دغه شان فخر افغان هم یو لوی قهرمان او د خلکو رهنما و او له دې کبله دا یقین دی، چې پښتانه او بلوڅ فخر افغان د دغو ملي مشرانو په بنسټولي لاره تګ وکړي او د هغوی له خواد پرې بنسټولي میراث قدر او مننه وکړي. مبارزه اوس هم روانه ده. د دې لپاره ایمان او عزم په کاردی، ځکه چې دا ایمان او عزم قوت غرونه هوارولی شي. د لویې کامیابۍ د حاصلولو لپاره د خپلو شخصي احساساتو، خواهاشاتو او ګټو څخه د تیریدلو ضرورت دی. په تیرو پیړیو کې د پښتنو لویه تاریخي جامعه څو ځلې د استعمار له سیلاب سره مخامخ شوې ده او اوس به هم په خپل فولادي عزم مخ په

وړاندې روان دی. که پښتنو دخپل ملي مشر خان شهید له زندان څخه درس واخیست او د هر ډول سربازیو ته ځان چمتو وساته نو دابه د شهید قهرمان درانه یادته معنوي عقیدت وي. (۳: ۴۱-۵۱)

۲-۴-۴- پیروښان بایزید انصاري :

دا د منوهر سنگه بتره یوه بله لیکنه ده، چې د بایزید انصاري کابو ټول ژوند یې په کې بیان شوی دی. د هغه ماشومتوب، جگړې او مخالفتونه په کې راوړل شوي دي.

دا لیکنه په ۱۳۴۳ل کال په کابل مجله کې چاپ شوې ده، چې اصلي لیکوال یې ډاکټر ظهورالدین دی او ژباړن یې بتره صیب دی. دا لیکنه په دو پرله پسې ګڼو کې راغلې ده، چې دلته یې راوړو:

پیروښان بایزید انصاري

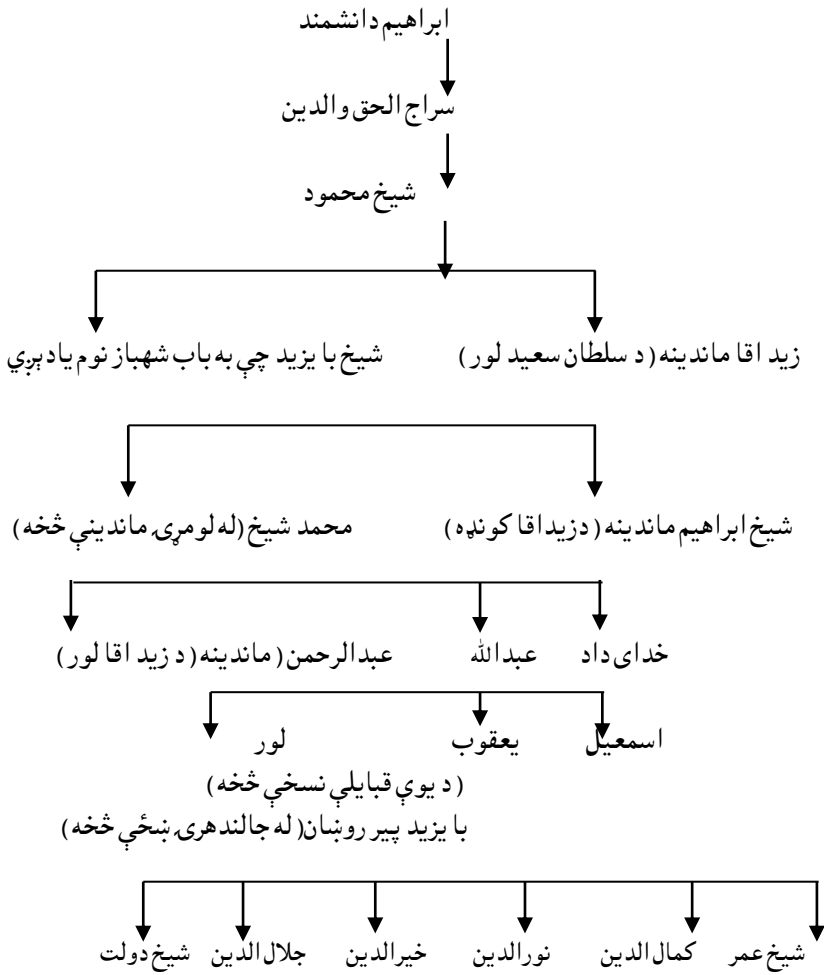
بایزید انصاري ته د پیروښان لقب د هغه مریدانو ورکړی و، چې دا شخص د مغل اعظم اکبر په دوره کې د روښاني تحریک مشر او پیاوړی مبلغ و. متعصبو مذهبي عالمانو او خارجي لیکوالو دده په خصوص کې دا بې انصافي وکړه، چې دی یې خلکو ته بې دینه او د خلکو د اخلاقو خرابوونکی معرفي کړ. مګر هر کله چې دده آثار پیدا او مطالعه شول نو دا حقیقت څرګند شو، چې بایزید یو ډېر شریف او پاک انسان و او په خلکو باندې یې ډېر ښه او قوي اثر درلود. پخوا له دې چې زه دا ولیکم، چې لیکوالو د بایزید په خلاف کوم کوم الزامونه لګولي وو او پخوا له دې چې زه هغه رد کړم او یا یې ځوابونه ولیکم، زه دا خبره غوره ګڼم، چې د هغه د ژوند صحیح حالات او د هغه د زیربیدني او لویدیډو واقعات وړاندې کړم.

زېږېدنه او کوچني توب :

د بايزيد د ژوند حالاتو بنسټ حالنامه نومي هغه کتاب دی، چې علي محمد ابوبکر قندهاري زوی ليکلی دی او د حالنامې بنسټ د بايزيد انصاري هغه سوانح دي، چې ده په خپل قلم ليکلي دي. هر کله چې دی د ايوب انصاري (چې د رسول اکرام له اصحابو څخه و) له پښت څخه و نو له دې کبله ده ته انصاري ويل کېږي. دده د نسب سلسله په دې ډول بيان شوې ده.

بايزيد بن عبدالله بن شيخ محمد بن شيخ بايزيد پرنده بن شيخ سراج الدين بن چراغ دين بن شيخ ابراهيم دانشمند بن شيخ زاده حمزه بن خواجه محمود بن شيخ داود بن شيخ خليل بن شيخ نعمان بن شيخ خداداد بن شيخ منصور بن شيخ محمد بن شيخ زاده بن خواجه ايوب انصاري.

د تذکرة الانصار مصنف د بايزيد شجره او نسب په پنځو بندونو کې په دې ډول بنسټولې ده، چې په هغې کې يې دده د کورنۍ د ميندو مائدينو او زامنو نومونه بنسټولې دي. (د اورنېټل کالج ميگزین، فبروري ۱۹۵۵/۱۹۰۰) مونږ د پورته مطلب د پوره وضاحت دپاره دا لاندې شجره وړاندې کوو:

د بايزيد روښان پلار عبدالله په وزيرستان کې اوسېده. دده نيکه شيخ محمد د اسونو تجارت کاوه او په دې سلسله کې به هندوستان ته تلو. شيخ محمد به اکثره په جالندهر کې له خپل هغه ورور سره اوسېده، چې په جالندهر کې مېشت شوی و.

ده يو ځل د خپل ورور نه د خپل زوی عبدالله لپاره د هغه لور وغوښتله، دوی واده نه وروسته بايزيد په جالندهر کې په ۹۳۰ هـ کال کې پيدا شو. عبدالله خپله کچه په جالندهر کې پرېښوده او دی خپل خوږ ملک ته ولاړ او د هغه ځای نه به يې د خپلې کچې د گوزارې لپاره پېسې رالېږلې. په ۹۳۱ هـ کال کې چې بابر په هندوستان حمله وکړه، نو هغه پښتانه چې په جالندهر کې يې استوگنه لرله ټول يوې خوا بلې خواته خپاره شول او په بهار کې يې پناه وغوښته چې په دغه ځای کې تر دغه وخته پورې افغان لښکر پروت و. ليکن اخر هغوی له دغه ځای څخه وويستل شول او د خپل ځان ساتلو لپاره وتښتېدل د عبدالله ورور خداداد د بايزيد او دده مور سره پردې بريالی شو، چې د تېښتې او په کاني گرم وزيرستان کې له خپل ورور سره يو ځای شي.

زده کړه او تعليم:

بايزيد اووه کلن و، چې کاني گرم ته ورسېده دده د پلار عبدالله يوه بله قبایلي ښځه وه، چې له هغې څخه يې يو زوی او يوه لور پيدا شوې وو. د بايزيد مور د کور دغه وضعیت نه خوښېده، له بايزيد مور سره د ښې بد سلوکۍ او د مېړه سوړ وضعیت دغه حالات لا ډېر خراب کړل، چې په نتيجه کې دغه کار د دوی د بېلتون سبب شو.

د بايزيد پلار داغوښتل، چې دده زوی زما په پل روان او زما په شان قاضي شي. عبدالله خپل زوی بايزيد مکتب ته ولېږه. بايزيد قرآن کریم زده کړ او عمده السلام، مينه، قدوري، لبوب الاخبار او داسې نور کتابونه يې ولوستل هر کله چې بايزيد له قضا سره هېڅ مينه نه درلوده؛ نو په دې لاره کې يې خپله مطالعه پرېښوده. يو ځل د هغه په زړه کې دا فکر پيدا شو، چې له يوې قافلي سره مکې ته لاړ شي او په هغه ځای کې خپلې مطالعې ته دوام ورکړي. مگر دده پلار دغه کار ته پرې نه ښوده که څه هم بايزيد په عربي گرامر ښه نه پوهېده مگر سره له دې هم ده په عربي کې مقصود المومنين نومي يو کتاب وليکه او د قرآن کریم په آيتونو ډېر ښه پوهېده او په پوره اعتماد به يې دهغو توضيحات ورکول.

د بايزيد زلميتوب:

بایزید په سوداگری او کرهنه گوتې پورې کړې. دده پلار اسونه، خاروي، د کرهنې وړ ځمکه او د دانو اوږه کولو یو ماشین یعنې ژړنده هم لرله. څه وخت چې دده پلار د یوې تجارتي معاملې په لړ کې هندوستان ته روان شو، نو دی هم ورسره ولاړ. لیکن دی په زړه کې د مېرې مور د بد سلوک او دخپل پلار له سوړ وضعیت څخه خپه و. یو ځل دده مېرې مور په دده د غلا تور پورې کړ.

په دې کار دی ډېر خواشینی شو او ددې تور د لرې کولو دپاره یې په خپل خدای قسم قسم وخور. ددې دپاره چې خپل ځان د زړه له دغه نول او تکلیف څخه خلاص کړي او د هرې ورځې له شخړو او جگړو څخه ځان بې غمه کړي په ډېره زړه ورتیا یې خپل پلار ته وویل، چې خپل جایداد وویشه او ماته خپله برخه را جلا کړه، چې زه په خپله خوښه آزاد ژوند تېر کړم که څه هم د عبداللّٰه دا کار خوښ نه و. مگر د کلي مشرانو عبداللّٰه دې کار ته اړ کړ او دا خبره یې ومنله. بایزید ته د جایداد په برخه کې یو مزدور هم ورسید، چې دغه مزدور د هغه پلار په موقتي ډول له ځان سره وساته او دا وعده یې ورکړه، چې څو ورځې پس به یې درکړم. لیکن وروسته په خپله وعده پښېمانه شو او ددغه مزدور له ورکولو څخه یې انکار وکړ. بایزید په دې کار مرور شو او خپل پلار څخه یې چې د قدوري او لبوب الاخبار کتابونه شروع کړي وو د هغو درس یې پریښود. دې نه وروسته بایزید خپل کور برابر کړ او په تجارت یې پېل وکړ. ده د خپل تره شیخ حسن لور یې بی شمسي سره نکاح وکړه.

د صداقت لټون :

بایزید په خپل ځلمي توب کې له تفکر او عبادت سره ډېره مینه لرله او ده داسې لارې پلټلې چې د هغو په وسیله بشري ټولنه له تکلیفونو څخه خلاصه کړي. دی به د مذهبي قانون پوهانو په خپلو منځو کې په مخالفونو او د صوفیانو په خود غرضیو او د عامو خلکو په منځ کې به په شخړو ډېر خواشینی کېده.

دی د یو داسې شخص په تکل او لټه کې و، چې هغه ده ته د انساني عظمت او د زړه د سکون لار وروښايي هر کله چې بایزید د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دا خبره واورېده، چې تر څو چې د انسان د خدای صحیح علم په برخه نشي تر هغې

که هغه زر کاله عبادت هم وکړي نو خدای به د هغه دعا او عبادت قبول نه کړي. نو په دې خبره باید په فکر کې یو نوی رنگ او قوت پیدا شو.

دده د تره خداداد او بایدید د هغه نه لارښوونه غوښتله، چې زه د خواجه اسمعیل مرید کېدلو خیال لرم، لیکن هغه وویل:، چې «ستا ددې کار په نتیجه کې به په خلکو کې زما وقار ډېر لږ شي ځکه چې زه د شیخ محمد په دولسو زامنو کې له ټولو څخه ډېر زیات عالم او مشهور یم او که ته زما د ورور په زوی پسې د یوه شاگرد په حیث ولاړ شي نو دا کار به زما د بدن نامی سبب شي او زه به له تاته ډېر خپه شم. ته ملتان ته لاړ شه او هلته د شیخ بهاوالدین ذکر یا له لارې څخه روحاني لارښوونه وغواړه. زه به تاته د لارې خرڅ او د پیر د پاره د نذر پیسې هم درکړم ما ورته په ځواب کې وویل «خلک نذرونه وړاندې کوي او د هغوی په عوض کې خولی، کاسه، کمر بند، شجره نسب او نورې نښې راوړي مگر خدایي علم او خدایي عبادت نه راوړي». زما پلار زما په دې خبره قانع نشو او زما خبره یې ونه منله زه شیخ اسمعیل ته ورغلم او د هغه نه مې وغوښتل، چې ما په خپلو شاگردانو کې شامل کړي. لیکن هغه راته وویل تر څو چې ته د څه مودې د پاره سختي په ځان تېره نه کړې تر هغې به زه تا په خپلو اصولي شاگردانو کې وانه خلم. ددې کار په نتیجه کې ما په خپل ضمیر تکیه وکړه او قرآن کریم مې خپل لارښوونکی ومانه. ما قرآن کریم پرانېست او دا آیت مخې ته راغی. مونږ په بني نوع انسان دا خبره لازمه کړې ده، چې د خپلو والدینو خدمت وکړو او که هغوی تاسې په دې خبره مجبور کړي، چې ما سره شریک پیدا کړي، چې تاسو په هغه علم نه لری. نو په دې کار کې د هغو خبره مه منی. ددې ناامیدی په اثر ما خپله لاره ونیوله او د اسمعیل د مریدانو په تعقیب مې د کمو خوړلو، کمو ویلو او لږو بېده کېدلو پېل وکړو.

بایدید د خپلو دعاگانو او روحاني وړاندې تگ په باره کې داسې لیکي: ما څو میاشتې په خوشي ځای کې یوازې تېرې کړې او په دې موده کې زما د خوړلو او څښلو شيان خلاص شول، ما د خپل تجارت په سلسله کې کندهار ته سفر وکړ. په هغه ځای کې یوه پېښه وشوه او هغه د اکبر د خان خانان بیرم خان سپاهیانو د

قافلي مال تالا کړه د نورو سړو سره لوی منصبدار ته ورغلم او شکایت مې ورته وکړ.

مونږ ټول د هغه د احترام د پاره د هغه په مخکې په گوندو شو هغه مونږ سره ددې خبرې د تحقیق وعده وکړه مگر خپله وعده یې په ځای نه کړه. ددې سپک کار په ذریعه زه خپل ضمیر ملامت کړم هر کله چې زه کور ته بېرته راغلم نو ما دا پخه اراده وکړه، چې زه به تر پنځو کلونو پورې یوازې استوگنه کوم. د یوازې والي په دې پنځو کلونو کې ما د خپل ځان او د خپلو مېلمنو د خوړلو او څښلو په شيانو کې کوم تکلیف او لږوالی ونه لید. خلک به ما ته راتلل او ما به هغو ته دا نصیحت کاوه، چې ښه کارونه کوی او د بې وزلو او بې لاسو خلکو سره مالي مرستې کوی. بایزید چې کوم تبلیغ کاوه په هغه یې پوره عقیده لرله او مسلمانانو ته به یې په دې قهر کاوه، چې تاسو مذهبي خلق نه یاست او تاسې منافقان یاست او ښه کارونه نه کوی.

دې خبرې په خانانو او عالمانو کې نارامي پیدا کړه دوی د بایزید پلار قاضي عبدالله ته ورغلل او هغه ته یې د شکایت په ډول وویل:، چې ته خپل زوی خلکو ته له دوه مخیزو ویلو څخه منع کړه. بایزید خپل پلار ته وویل، چې ته زما کارونو ته څه گوره او که زه د قران او سنت څخه مخالف کار کوم نو ته ما منع کړه عبدالله ورته وویل، چې ته د پټ الهام تبلیغ کوي آیا تاسره په دې شي کې کوم دلیل شته؟ بایزید ورته د قران کریم یو آیت ولوست، چې مضمون یې دادی:

«تاسو خپل خدای په عذر او عاجزی یادوی که په پټه وي او که په جگ آواز او که سهار وي او که ماښام» او دې ته یې د بني اکرم صلی الله علیه وسلم یو حدیث ولوست چې مضمون یې دادی:

«د ټولو نه ښه دعا هغه ده چې ورو او په پټه وکړی شي او د ټولو نه ښه خوراک هغه دی چې لږه ورکه کړي» ددې خبرې په اورېدو عبدالله چپ شو او ولاړ.

بایزید به قاضي، ملا او صفتي ته دا ویل: چې تاسې مذهبي فعالیتونه د خپل مادي گټو د پاره کوی او هر څوک چې دیني فعالیتونه د مادي گټو د پاره کوي، هغوی په اخرت کې هېڅ برخه نه لري هغه د قران کریم نه دا آیت ولوست: «که

څوک د خدای له قانونو سره سم حکم نه کوي هغه حقيقي منکر دی» هغه خلکو ته د خطاب په لړ کې وویل: «هر کله چې تاسو په خپلو کې له یو بل سره په مبارزو بوخت یاست نو آیا تاسې دا حق لري، چې ځانونو ته مسلمان وویاست آیا تاسې د خدای له دې حکمونو څخه خبر نه یاست، چې مومنان وروڼه دي او د وروڼو په منځ کې روغه او امن پیدا کوي».

نبي اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلي: «چې مسلمان هغه دی، چې په خپله خوله او لاسونو د بل مسلمان ابرو او عزت وساتي» خلکو ددې قوي دلیلونو په مقابل کې حیران پاتې شول. لیکن سره ددې دغو خلکو له خپل مخالفت څخه لاس وانه خيست.

د بایزید شهرت په شاوخوا قبیلو کې خپور شوی هغه دا عادت و، چې دورځې به یې جماعت کې پنځه وخته لمونځ کاوه د قران کریم او نور کتابونو درس به یې ورکاوه او پاتې وخت به یې په دعا او عبادت کې تېراوه خلک په دده را مات شول د بارکي قبیلې ځینو خلکو دی په خپله مشرۍ ومانه د ملا ماما ورور او شاعر ملا ارزاني، چې د هندوستان نه راغلي وو له ده څخه لارښوونه وغوښته بایزید د خپل کلي نه د باندې ووت او خلکو ته یې د امن او خوشحالی پیغام ورکړ. اورکزو، اپریدو او تیرایانو ده ته د خپلې وفادارۍ وعده ورکړه بایزید سیرین ته ولاړ او په دغه ځای کې د خلیلو، مهمندو او داودزیو قبیلو خلک دده پیروان شول د گگیانو او یوسف زوی قبیلو خلکو به هم دده په مجلسونو کې گډون کاوه.

د بایزید ددې رسوخ او اثر په مقابل کې دده رقیبانو ده سره حسد پیدا شو لیکن دغو خلکو دده په مقابل کې کوم عملي اقدام ځکه نشو کولای، چې دده په تابع دارانو کې ډېر پیاوړي او قوي خلک موجود وو ددې کار په اثر د بایزید رقیبانو د هغه وخت د حکومت د مداخلت غوښتنه وکړه په دې لړ کې حبیب په خپل نومي سړي د دولسو زرو روپو سره د کابل او پېښور حکمران مرزا محمد حکیم ته چې په کابل کې و، ورغی او هغه ته یې وویل: چې د بایزید خیالات د مذهب نه مخالف دي او هغه د حکومت په خلاف کارونه کوي. وزیرانو ددې الزامونو تایید وکړ.

مرزا محمد حکیم د پېښور د گورنر جنس خان په ذریعه بايزيد خیالات او نظریات معلوم کړي. قاضي ورته وویل: «ته وایي: چې په ما وحي راځي» بايزيد ځواب ورکړ: «په ما وحي نه راځي، بلکې الهام راته کېږي او د خپلې دې خبرې د دلیل دپاره یې د نبي اکرم صلی الله علیه وسلم دا حدیث وړاندې کړ، «الهام هغه رڼا ده، چې په زړه را کښته کېږي او په دې رڼا کې انسان د شیانو په حقیقت پوهیدلی شي». قاضي پوښتنه وکړه: «چې ته د مقصد الهام او د شیطاني و سوسي په منځ کې څنګه فرق کولای شي». بايزيد ورته په ځواب کې وویل: «کوم الهام چې د قرآن کریم د مقرراتو او پیغمبر د شریعت له اصولو سره سم وي یوازې هغه صحیح الهام دی».

قاضي ورڅخه یوه بله پوښتنه وکړه «دا عقل تاته چا ښودلی دی». بايزيد ځواب ورکړ: «دازموږ د زده کړې طریقه ده او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د مهربانۍ نه د ډکې پاملرنې په ذریعه خدای دا علم ماته رابښلی دی». د قاضي او حاضرینو دده په دې خبرو تسلي وشوه او د معاملې رپوټ یې مرزا حکیم ته وړاندې کړ. هر کله چې د بايزيد مخالفین په خپله دې د سیسه کې ناکام شول نو هغوی په ده باندې بله حمله وکړه او هغه دا چې هغوی وویل، چې: «د بايزيد مریدان پښتانه دي او دوی زموږ د ښمنان دي له دې کبله ددې سړي په ملک کې په ازادانه ډول ګرځېدل د ملک د اتحاد دپاره خطرناک کار دی». بايزيد ورته په ځواب کې وویل: «باید زه هرومرو په پښتنو کې و او سپرم ددې دپاره چې زه د دوی د نیکمرغۍ او لارښوونې لپاره کار کوم ځکه چې دوی ناپوه او بې لارې دي» په اخر کې مرزا حکیم دده په خبرو تسلي وشوه او ده ته یې د اعزاز په ډول یو اس او یوه چپنه ورکړه او هغه ته یې بېرته د تلو اجازت ورکړ.

هر کله چې بايزيد له کابل نه په خیریت سره بېرته ستون شو، نو په دې کار دده د ښمنان ډېر پریشان شول هغوی د یوې بلې د سیسې په فکر کې شول او هغه دا چې دوی غوښتل چې د پېښور د نوي گورنر معصوم خان په ذریعه دی ووژني. د بايزيد له مریدانو څخه یو شخص دی له دې حقیقت څخه خبر کړ او بايزيد د مامن زی قبایلي سیمې ته روان شو. بايزيد په دې وخت کې د خپل تبلیغ لمن پراخه کړه. هغه

په شاوخوا سیمو کې خپل خلیفه گان وټاکل او د دولت خان نومي سړي په لاس یې خپل صراط التوحید نومي کتاب د اکبر پاچا حضور ته ولېږه. اکبر ډېر خوشحاله شو او بایزید ته یې یو څو قیمتي تحفې ولېږلې. بایزید خپل یوسف نومي خلیفه په بدخشان کې مرزا سلیمان ته د یو کوچني بهرې الطالیبین (Bahrut Talibin) نومي کتاب سره ولېږه. مرزا بایزید ته یو اس او یو پوستین د تحفې په ډول ولېږل او دا غوښتنه یې ورڅخه وکړه، چې زه یو ځل ستا د لېدو دپاره درځم.

د مغلو له لښکر سره جنګونه :

د حالنامې د (۴۰۷م) له لیکنو سره سم د توی د قبیلو ډېر خلک د بایزید مریدان وو. دې خلکو خپل پټې روحاني قوت په کار واچاوه او تل به یې د قیامت ورځ په زړه کې حاضرې ګڼله. هغوی د دنیا د کارونو فکر یې فایده یې او بې ګټې شی ګاڼه. یوه ورځ یوه قافله له خپلو تجارتي مالونو سره د کابل خواته روانه وه. دغو خلکو چې له پخوا څخه یې په زړونو کې دغه خیال موجود و وویل: «خلک بې فایده یې د دنیا په چارو بوخت شوي دي دوی له دې خواته تجارتي شیان وړي او له کابله اسونه راوړي په دې پرله پسې خوشو کارونو دوی څنګه خپل ژوندون ضایع کوي.» هغوی ددغې قافلې په خلکو حمله وکړه او د هغو مالونه یې اخوادې خوا وشیندل او د اسونو د پښو لاندې یې لټار کړل. د قافلې خلکو دا ګومان وکړ، چې پښتنو په هغو حمله کړې ده هغوی ددې تالان په باره کې په کابل کې مرزا حکیم ته خبر ورکړ. هغه د حمله کوونکو ته د جزا ورکولو دپاره پنځه سوه سپاره عسکریان دغه ځای ته ورولېږل ددې لښکر مقابله یوازې د پنځلسو کسانو له خوا وشوه، چې دغه کسان د خپلو بڼځو او کوچیانو سره د عسکریانو په لاس بنديان شول. بایزید مرزا حکیم ته ددې واقعي د اسبابو په خصوص کې پوره توضیحات ولېږل. لیکن وزیرانو د بایزید په خلاف خبرې وکړې مرزا حکیم د پېښور ګورنر ته په دې مضمون یو خط ولیکه، چې بایزید بندي او مړ کړه. هرکله چې بایزید دخپل یو مرید په ذریعه له دې امرونو څخه خبر شو نو دی د مهمندوله قبیلې سره کلپانې او توی ته لاړ د پېښور ګورنر بایزید ته په دې مضمون یو خط ولیږه، چې ماته مرزا

حکیم امر را رسيدلی دی، چې زه تا بندی کړم. د پېښور گورنر ټولې لارې او سړکونه يې بند کړل د بايزيد ملگرو پخه اراده کړې وه، چې مونږ به په خپل ټول طاقت سره مقابلې کوو هغوی د بدر دغا په څېر (۳۱۳) تنه د جنگ دپاره تيار کړل او د مغلو لښکرو ته يې ماتې ورکړه په کوم ځای کې چې دا جنگ وشو دهغه ځای نوم (آغاز پور) شو.

د بايزيد شخصيت او کرکټر :

ددې جنگ نه وروسته د قبيلو او مغلي لښکرو ترمنځ په ښکاره ډول جنګونه پېل شول. هر کله چې مرزا سليمان له بدخشان څخه راغی نو د اوريدو قبيلو دده لار ونيوله څه وخت چې د مغلو لښکرې له پېښور څخه راغلې نو د اورکزو، اوريدو او تېرايي قبيلو د هغو په مقابلې پېل وکړ او دهغوی ترمنځ ډېرې نښتې وشوې بايزيد له دې شخړو څخه د ځان ژغورلو لپاره د اوريدو قبيلې ته لاړ او په دغه ځای کې په ۹۸۰ هجري کال کې وفات شو. په دغه وخت کې دده زوی او وارث شيخ عمر د خپلو ملگرو په مرسته د بايزيد تابوت واخېست او په غرونو او درو کې روان شول.

دشيخ عمر مخالفينو ددوی لار ونيوله ليکن هغوی په خپل تگ کې بريالي شول او هغوی د بايزيد مړی په بيت پورنومي ځای کې د محمد کمال (چې دده لومړی خليفه و) د قبر په څنگ کې ښخ کړ.

دبستان المذاهب ددې بيان تاييد کوي. ملا درويزه چې د بايزيد له سختو دښمنانو څخه و دده د مرګ په خصوص کې جلا خبرې کړې دي. ملا درويزه وايي: چې «هر کله چې محسن خان غازي په بايزيد حمله وکړه نو بايزيد غرونو ته وتښتېده بايزيد د لورې، تندې څخه په اشغر کې مړ شو او په همدې ځای کې ښخ کړی شو. د بايزيد زوی شيخ عمر له خپلو ملگرو سره د بايزيد هډوکي په يوه صندوق کې واچول او هغه يې له دې لپاره ځان سره راوړل، چې هر کله دی بېرته ژوندی شي نو ما سره به د ضرورت په وخت کې مرسته وکړي.

يوسف زو د هغه مړي ته اور واچاوه او دغه منحوص صندوق ايرې شو دهغه د هډوکو څخه لږې ډېرې ټوټې چې پاتې شوې وې هغه يې په سيند کې وغورځولې.

د بايزيد مريدانو د بايزيد زيارت په كانيې گرام كې جوړ كړې دى او په دې كار هغوى خلك تېر باسي.

بايزيد يو مذهبي شخص و او د خپلو مذهبي مقرراتو او فرايضو په ادا كولو كې لكه د نورو مسلمانانو ډېر ټېنگ و هر كله چې بايزيد يو پوه متجسس سړى و نوله دې كبله به يې دعاگانو او اسلامي مقرراتو د اصلي حقيقت او مطالبو د پوهېدلو د پاره ډېر كوښښونه كول هغه دا كوښښ درلود، چې په كوم شي، چې مسلمانان عقیده لري بايد د هغو په حقيقت هم پوه شي او عمل ور باندې وكړي.

د بايزيد په زړه كې د خپل پلار او مېرې مور له هغه بد سلوك څخه چې ده سره يې په زلميتوب كې كړى و كركه پيدا شوې وه او دا هم يو منل شوى حقيقت دى، چې د خپلې مور څخه د جلا كېدلو په اثر ده ته ځان يوازې ښكارېده. كه څه هم ده د پلار سره علاقه نه درلوده مگر سره د دې به يې هم ده ته تحفي ور لېږلې مگر هر كله چې بايزيد د خپل پلار په سوړو وضعيت كې د مينې كومه گرمي ونه ليدله نوله پلار سره يې خپل دغه دوستانه وضعيت پريښود.

بايزيد يو زړور انسان و او چې كوم شى ورته صحيح ښكاره شو په هغه به يې عمل كاوه په كومو كبرجنو او بې باكو خلكو كې به يې چې كومه نيمگړتيا او نقص وليد نو په ښكاره ډول به يې ورته وويل او ډېرو جابرو حكمرانانو په مخ كې به يې هم په ډېره زړورتيا او بې پروايۍ سره خبرې كولې. بايزيد يو مجدد او مبلغ سړى و اول ده د بنده گۍ او روحاني مشق په ذريعه خپل شخصيت لوړ كړ او بيا يې كوم شى، چې د خلكو د پاره گټور وليده هغو ته يې د هغه تبليغ وكړ. بايزيد د خپل شخصيت د لوړتيا لپاره چې كوم خصوصي او شخصي طريقې استعمال كړې دي هغه دده په ليكلو كې نه دي راغلي.

ليكن دا څرگنده خبره ده، چې بايزيد د روحاني رڼا د حاصلولو لپاره اسم اعظم يو لومړى او ضروري شى گانېده ده ته پير روښان ځكه ويل كېږي، چې ده خلك د ناپوهۍ له تيارو څخه رڼا ته راوستل دده زامن او لمسي ټول ښه خلك وولې دوى څخه ځينې د ښمنانو د لاسه ووژل شول او ځينې د سياسي فشار په مقابل كې

تېبته شول او د پادشاه او دربار سره يې همکاري وکړه او په سلطنت کې منصوبه قبول کړل.

د بايزيد فلسفه او تعليم :

د بايزيد عقیده تقريباً دنورو مسلمانانو غوندې ده ، چې په سنت او اسلام يې لرله بايزيد به تل په خپلو مجلسونو کې د قران کريم او حديث شريف په مطالبونو حوالې ورکولې او هغه پهن کړې ده او هغه څلور کتابونه دادي: حالنامه، صراط التوحيد، خيرالبيان او مقصود المومنين هغه په دې خبره عقیده لرله ، چې د هر عبادت مقصد خدای ته رسېدل دي او همدې شي ته هغه علم التوحيد وايي: د خدای د وحدت د علم د حاصلولو لپاره د يو کامل پير لارښوونه د پړ ضروري کار دی. د خپلې دې مدعا د اثبات لپاره به هغه دا حديث شريف وړاندې کاوه:

« انسان که په سوريا، ايران يا چين کې دی د هغه لپاره دا خبره لازمه ده، چې هغه د يوه مناسب لارښوونکي په لټه شي. څوک چې لارښوونکی نه لري هغه هېڅ عقیده نه لري، صحيح لارښوونکی هغه دی، چې خلک د خدای لوري ته بيايي او هغوی د مادي بندونو څخه خلاصوي په يو قوم کې يو شيخ په يو لوی قوم کې د يو پيغمبر حيثيت لري».

مونږ په صحيح ډول دا فيصله نه شو کولای، چې دا پورته حقيقتاً د پيغمبر خبرې دي ليکن بايزيد په دې خبرو پخه عقیده لرله او په دې حديثونو د بايزيد نه پخوانيو صوفيانو هم دېرې حوالې ورکړي دي.

بايزيد شيخ ته دومره اهميت ورکوي، چې وايي: د شيخ تابعداري عیناً د پيغمبر تابعداري ده. د بايزيد په عقیده رښتنی شيخ هغه دی، چې خپل مريدان د رياضيت د دورې نه وروسته ورو ورو د خدای د وحدت وروستي پړاو ته ورسوي. د هغه په فکر دا درجې خدای ته د رسېدلو پورې دي: شريعت، طريقت، حقيقت، معرفت، قربت، وصلت، وحدت او سکونت د مذهبي پوهانو د ټاکلو قوانينو د پيروی نوم شريعت دی. د طريقت مطلب د مادي هوسونو مغلوبول او خپل ځان د فرشتو په شان په عبادت مصروفول دي د حقيقت مطلب بې له خدای څخه د نورو خيالونو له زړه څخه وېستل او يوازې د خدای (ج) د ذات او دهغه د جمال فکر کول

دي. دمعرفت مطلب د خدای (ج) موجودیت ته په زړه کې ځای ورکول او د دلیل په رڼا کې د خدای موندل دي.

د قربت مطلب په کایناتو کې د خدایي نغمو او رېډل او په هغو ځان پوهل دي. د وحدت مطلب خپل ځان له هر شی څخه جلا ساتل او په هره معامله کې یوازې له خدای (ج) څخه مرسته غوښتل دي. د توحید مطلب ځان د خدای (ج) په ذات کې ورکول او د خپل تعریف نه ځان ژغورل دي. د پورته اتو منزلونو څخه څلور یعنی شریعت، طریقت، حقیقت او معرفت په صوفیانو کې عمومیت لري او پاتې څلور یعنی قربت، وصلت، وحدت او سکونت کې څه هم په ظاهر کې نوي نومونه لري لیکن په حقیقت کې دا منزلونه له فنا او بقا څخه جلا شیان نه دي.

بایزید وایی: چې زه ددې منزلونو وروستی جگې پورې ته رسیدلی یم او هرې خواته چې گورم نو بې د خدای نه بل شی نه وینم ماته یې د هغه له ذات څخه بل هېڅ شی نه ښکاري او نه زه بې د هغه د عظمت له نغمو څخه بل کوم شی اورېدلی شم.

د بایزید د تعلیمونو لنډیز:

هرکله چې بایزید خپل ځان په دغه راز لوړ مقام کې ولید؛ نو هغه نور و خلکو ته داسې وویل: «هر څوک چې ماته راشي او زما د نگرانۍ لاندې روحاني ریاضتونه وکړي او د قرآن کریم په اصولو عمل وکړي او د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم د حدیثونو او د ولیانو او صوفیانو او د رسېدلو خلکو د ویناگانو پیروي وکړي. نو هغه به د خدای په فضل د توحید لوړ مقام ته ورسېږي او د خدای (ج) یو سپېڅلی بنده به ورڅخه جوړ شي.

بایزید د خپلو تعلیمونو خلاصه اولنډیز داسې بیانوي:

دمریدانو لپاره اول دا خبره لازمه ده، چې د ټولو غیرقانوني شیانو څخه ځان وژغوري او هغوی باید لږ و خوري، لږ و څښي او بې ځایه مصارف ونه کړي. لږې خبرې وکړي او له بدو خبرو او ښکېنځولو څخه ځان وساتي او په شپه کې خدای (ج) یاد کړي او که مرید ته خوب ورشي نو هغه دې په اړخ باندې پریوزې او چې یو پاو شپه پاتې شي نو پاڅېده او اودس دې وکړي د خدای په شکرانه کې دې دوه رکعت له مونځ دې وکړي او خپل لارښوونکي ته دې مخ کړي د هغه خیال

او تصور دې په زړه کې راوولي او چې سهار شي نو په ډېر خلوص دې لمونځ وکړي او تل دې د ښو خلکو ملگری اوسي. له بدو او بې باکو خلکو څخه دې ډډه وکړي ، په پټ ډول دې تل ځان د خدای په عبادت کې مصروف ساتي او ترڅو چې د توحید حقیقي منزل ته نه وي رسیدلی تر هغې دې آرام نه کوي.

دا پورته خبرې د بایزید د تعلیمونو او فلسفې حقیقي تصویر دی دا څرگنده خبره ده ، چې بایزید ډېرې مطالعې وکړې او په ډېرو شیانو یې ځان پوه کړ او دخپل شخصیت د لوړتیا او تکمیل لپاره یې ډېر زیار ونه کښل سره ددې ټولو خبرو هغه د خدایي مرستې یادونه هم کوي بایزید وایي: چې ما په خوب کې خواجه خضر ولید یا مې د هاتف غیبی آواز واورید او یا ماته پټ الهام وشو.

د بایزید مخالفت :

د بایزید په عصر کې دده لوی دښمن اخند درویزه و ، چې هغه به د خپل استاد سید علي ترمذي سره له بایزید سره بحثونه او مناظرې کولې.

اخذ درویزه یو متعصب ملا ؤ او هغه د اسلامي روایاتو او قوانینو په التزامي او ظاهري معناگانو پسې روان و او که چا به د دغو اسلامي مقرراتو له روایتی معناگانو څخه لږه بې پروا یې هم وکړه نو د اخند درویزه په خیال کې به دغه یو نوی شی ښکارېده او دغه شی به هغه له خدای څخه د انکار علامه گڼله.

اخذ درویزه هغه سپی دی ، چې ده د بایزید روښان لقب په پیر تاریک بدل کړ. هغه چې کوم کتابونه لیکلي دي په هغو کې یې بایزید ته د خدای نه منکر او غیر مذهبي شخص ویلي دي او هغه کتابونه دادي: تذکرة الابرار و الاشرار او مخزن السلام اخند درویزه خپلو مریدانو ته هدایت وکړ ، چې په هر ځای کې چې د بایزید لیکنې په لاس درشي هغه وسوځوی.

د چا په زړه کې چې دومره تعصب موجود وي باید د هغه د بیانونو او خبرو په منلو کې له ډېر احتیاط څخه کار واخېستل شي د ډېرې خواشینۍ وړ خبره داده ، چې هر کله اخوند درویزه په بایزید څه الزامونه لگولي دي نو په یو ځای کې یې هم د بایزید په لیکنو څه حواله نه ده ورکړې. راځی چې مونږ د اخوند درویزه هغه

الزامونه چې په بايزيد يې لگولي دي هغه په خپله د بايزيد د تحريرونو په رڼا کې وگورو، درويزه وايي:

۱- بايزيد دا عقیده لرله، چې د يو انسان روح د هغه د مرگ نه وروسته په بل جسم کې بهر ته اچول کېږي او دا څرگنده خبره ده، چې دا الزام غلط دی، ځکه څوک چې په قران او سنت پخه عقیده لري هغه هېڅکله د روح د تناسخ سلسله نشي منلی.

۲- د بايزيد هر موجود شي او ژوندي مخلوق ته خدای وايي دا الزام د يوې غلط فهمۍ په اساس لگول شوی دی بايزيد په خپله وايي: «ټول مخلوق، دکایناتو ټول ذرات او زه په خپله له خدای څخه جلا کوم بل شی نه یو».

۳- بايزيد دا دعوه کوي، چې زه خدای او رسول یم ملا درويزه وايي: «چې بايزيد دا لاندې الفاظ په خپله گوته کې ليکلي وو».

«مقوس د قدرت خاوند دی او پاک دی، چې هغه د روڼا نړۍ د اور له نړۍ څخه جلا کړه. بايزيد انصاري».

ددې الفاظونه يوازې يو متعصب انسان په بايزيد الزام لگولی شي، چې هغه د خدايي دعوه کړې ده، په هغه وخت کې دې رواج عموميت درلود، چې هر چا به په خپله گوته کې يا يو بيت، يا يو آيت او يا يومتل ليکه او له هغې سره به يې خپل نوم ليکه په دې الفاظو کې بې دخدای له عظمت او خصوصيتونو څخه بل هېڅ شی نشته او دې نه لاندې د بايزيد نوم ليکل شوی دی.

په يو بل مهر کې بايزيد د الفاظ وړاندې کړي دي.

بايزيد مسکين:

درويزه له دې لفظونو څخه دا مطلب واخېست، چې بايزيد ځان ته پيغمبر وايي: حال دا چې ددې لفظونو اصلي مطلب دادی «بايزيد غريب دهغو خلکو لارښوونکی چې بې لارې شوی» کټ مټ همدا خبره په خپله دملا درويزه تعريف هم کيدلی شي. ځکه چې ده هم د بې لارې خلکو په صحيح لارې ته راوستلو او ددې لپاره يې کار کاوه پيغمبر هم همدا کار کوي ليکن هغوی ته د خدای له خوا الهام کېږي بايزيد د خپل مقصود المومنين نومي کتاب په مقدمه کې خپل ځان د

حضرت محمد صلی الله علیه و سلم تر ټولو کوچنی حقیر او کمزوری، تابعدار معرفي کړی دی نو داسې شخص به څنگه د خپل ځان لپاره د پیغمبري دعوه وکړي دا الزام بیخي درواغ دي.

۴. بایزید خلک د شرعي احکامو د منلو نه منع کول یعنی د روژې نیولو لمونځ کولو، حج کولو، زکوٰۃ ورکولو او نورو څخه. بایزید خلکو ته ددې خبرې اجازه ورکړه، چې هغوی قتلونه وکړي، د خلکو مالونه تالا کړي، زنا وکړي، شراب وڅښي، ربړي وڅري، او تېرو پیغمبرانو ته ښکښلې وکړي. دا بېخي دروغ الزامونه دي او دا ځکه چې که هغه پښتنو ته دا خبرې کړي وای نو هغوی به بایزید فی الحال وژلي وای.

د بایزید له لیکنو څخه دا حقیقت په پوره ډول څرگند پېږي، چې هغه خلکو ته په ډېر تنبېگار دا ضرورت ښودلی دی، چې هغوی د مذهبي مقرراتو او اصولو پیروي وکړي

۵. بایزید د ملا سلیمان سره وکتل او ملا سلیمان له خدای (ج) څخه منکر شخص و او هغه د بایزید عقیده بیخي خرابه کړه او بایزید بیخي خدای (ج) نه منکر او بیگانه شو.

مولانا عبدالقدوس په خپله هغه مقاله کې چې د پښتو درې میاشتني مجلې دویم ټوک دویم نمبر کې خپره شوې ده ددې خبرې کونښن کړی دی، چې د نوموړي ملا سلیمان په راه کې احوال وليکي په دغه مقاله کې ده ملا سلیمان، سلیمان بن حسن هندي ښودلی دی، چې د اسماعيلي فرقې مبلغ ؤ او دده پیروانو ته سلیمانیان ویل کېږي. که د اخوند درويزه په زړه کې ددې سلیمان په باره کې څه فکر وای نو ده به د خپلې عقیدې تبلیغ کړی وای لیکن د بایزید او د هغو اسمعيليانو په لیکنو کې هېڅ کوم مناسب نه لېدل کېږي. د اسمعيليانو اساسي عقیده تاویل دی. هغوی د قرآن کریم آیتونه فقط د یوې ښې او علامې په ډول گڼي او یوه غیبې پټه معنی ورسره تړي او بایزید چې د قرآن کریم له آیتونو څخه کوم مطلب اخلي هغه بېخي څرگند او ښکاره دی او نه په هغې کې کوم غیبې او

پټ شى وي او نه کومه بله معنی لري. د اسماعيلي فرقې يوه بله غټه خبره داده ، چې هغوی د امام تابعداري کوي.

د بايزيد په خصوص کې شايد چا دا خيال کړی وي، چې بايزيد اسماعيلي عقیده قبوله کړې ده، ځکه چې دده په پېر کامل او مرشد کې د اسماعيلي امام ځينې صفات موجود وو، ليکن د اسماعيليانو په امام او د صوفيانو په پېر کې ډېر زيات فرق او توپېر شته دی.

۲- سربېره په ملا درويزه ځينو نور منصفانو هم بايزيد بد سړی معرفي کړی دی د (دبستان مذاهب) نومي کتاب منصف ليکي، چې بايزيد به د خپلو زامنو سره يو ځای لارې نيولې او مسافر به يې شکول. دغه منصف ليکي، چې ده به له دغه مال څخه پنځمه برخه خپل بيت المال ته ورکوله او پاتې پېسې به يې په نورو مستحقو خلکو يعنې غريبانو ویشلې. په اسلام کې دارې او شکونې بېخي نه شوې کولای او دا خبره امکان لري، چې د مغلوله لښکرو سره دده د مريدانو جنگونه شوي دي او په دغو جنگونو کې د دواړو خواو نه مړي او ژوبلې شوي وي او په دې لړ کې تالانونه او ولجې شوي وې او په جنگ کې د ولجو او غنيمت اخېستل رواجي دي.

دايشيايي پلټنو (Asiatic Researches) گڼه ۱۱ مخ ۳۲۳ کې لايډن (Lyden) د فخرن الاسلام او دبستان مذاهب د ځينو برخو د ترجمې نه وروسته ليکي، چې بايزيد تېټ سړی و. په دغه ليکنه کې بايزيد د اسماعيلي عقيدې پيرو بنودل شوی او دده ډېره غندنه شوې ده. د لايډن نه وروسته القسټون (Elephantine) د بايزيد په خصوص کې ډېرې سپورې او سپکې خبرې ليکلي دي.

ميجر ايچ - جي - راوړټي د القسټون په حواله وايي، چې بايزيد د جوگيانو اصل منلی او د تناسخ د عقيدې پيرو شوی و او په دې اصولو بايزيد ځينې خپل نور اصول ورزيات کړي وو او په هغو کې د ټولو نه ډېره د پاملرنې وړ خبره داده، چې د مقدسو اشخاصو په ذات کې د خداي (ج) ذات موجود دی.

سراف کيرو (Sir Olaf Caroe) پټان نومي کتاب منصف د راوړتي د نظرياتو د تاييد په لړ کې داسې ليکي، چې د بايزيد ملگرو خپل ځان ته دا حق ورکړی و، چې څوک چې د نوي علم خاوندان نه وي هغه تباہ او برباد کړي او دهغو جايدادونه او مالونه غصب کړي او په دې خبرو په قبيلو کې دده د سياسي مرستيالانو حوصلې ډېرې لوړې شوې وې. سراف سربېره په دغو خبرو دا هم وايي چې د بايزيد اصول د (Kharjite) خارجيتي نومي عقيدې بېرته ژوندي کول وو.

۷. عبدالقادر بديوني د خپل منتخب په ۲۵۶ مخ کې په دغو افواهاتو يقين کړی او بايزيد يې په بدو کارونو يو مشهور او د خداي (ج) نه منکر شخص معرفي کړی دی. فرشته په خپل نومي کتاب کې ليکي چې بايزيد يو هندوستاني سړی او خپل ځان ته يې د پيرو بنان لقب ورکړی و هغه پښتنو ته ورغی او هغوی يې خپل مريدان کړل. که دا پورته خبرې د بايزيد د اصلي عقيدو او تعليمونو سره مقايسه کړي شي نو په څرگند ډول به ورڅخه دا نتيجه واخېستلی شي، چې دغو ټولو منصفانو او ليکونکو له بايزيد سره ډېره بې انصافي کړې ده.

د بايزيد د عصر ليکونکي شيخ فريد بخاري په خپل ذخيرة الخوانينين (Zakiratul Khwaninin) نومي کتاب مخ ۲۵ کې د بايزيد ډېره ستاينه کړې او دهغه ليکنې يې ډېرې ستايلي دي. دې ليکي چې بايزيد د ډېر جاذب شخصيت خاوند و، چا چې به ده سره رابطه پيدا کړه هغه به دده مريد شو هغه د قرآن کریم او سنت تبليغونه کول دده د کرامتونو د ليدلو په اثر پاک زړې پښتانه به ده ته راټول شول بايزيد هغو ته دا حکم ورکړ، چې کوم شی جايز او روا وي د هغه پيروي وکړي او د ناجايزو او نارواو شيانو څخه ځان وژغوري. هغه د خپل مرگ نه وروسته په خپل ځای سپېڅلي خليفه گان پريښودل او هغوی د اسلام ستون او ارکانو په حيث خلک په رښتني او سمه لار روان کړل.

(۱۴: ۸- ۲۵- ۳۰۸- ۳۷)

۲-۴-۵- د امير کروړ وياړنه :

دادمنوهر سنگه بتره هغه انگليسي ليکنه ده، چې په کال ۱۹۶۴ز يا ۱۳۴۳ کې په افغانستان نومي مجله کې چاپ شوې ده. دا ليکنه له پښتو نه انگليسي ته

ژباړل شوي ده او دا په هغه وخت کې ژباړل شوي ده، چې بتره په افغانستان کې په کابل پوهنتون کې د پښتو ژبې د زده کړې په خاطر له هندوستان څخه رالېږل شوی و. ددې لیکنې په لومړي سر کې دامیر کروړ پیژندنه ده او ورپسې یې شعر ژباړل شوی او په وروستی برخه کې یې د همدې شعر ځانگړتیاوې په گوته شوي دي او په (۲) شپږو مخونو کې چاپ شوي ده (۹:۱۴-۹).

۲-۴-۶-د اباسین سپېدي :

دا هغه اثر دی، چې منوهر سنگه بتره له پښتو نه انګلیسي ژبې ته ژباړلی دی. دا کتاب چې اصلي لیکوال یې سلیمان لایق دی د لومړي ځل لپاره په ۱۳۲۵ ال کال یا ۱۹۸۲ ز کال کې چاپ شوی او د دویم ځل لپاره بیا په ۲۰۱۱ ز کال کې په کارول باغ نوي ډيلي کې چاپ شوی دی.

دا کتاب په ۱۴۹ مخونو کې په ډېره ساده او خوږه ژبه ژباړل شوی، چې د هر لوستونکي زړه کېږي چې ویې لولي (۲۰).

۲-۴-۷-په افغانستان کې کړکېچ :

داد ښاغلي منوهر سنگه بتره هغه لیکنه ده، چې په هندي ژبه لیکل شوې ده او د پنجابي تریبون په نامه یوه ورځپاڼه کې په ۲۰۰۹ ز کال د فبروري په ۲۰ نېټه چاپ شوې ده، لکه څرنګه چې وویل شول دا لیکنه په هندي ژبه لیکل شوې ده نو موږ یې دلته یوازې سرلیک راوړ او ددې لیکنې له ژباړې څخه عاجزه یو. (۴)

۲-۴-۸-بزکشي :

بزکشي د منوهر سنگه بتره هغه چاپ شوې لیکنه ده، چې په هندي ژبه لیکل شوې ده، خو له بده مرغه موږ ته ددې اثر یا کتاب نوم نه دی څرګند، چې په کوم اثر کې چاپ شوې ده. یوازې یې موږ ته دوه پاڼې په لاس راغلې دي او دا په دوو مخونو کې چاپ شوې لیکنه ده. (۱۵)

۲-۴-۹-له کافرستان څخه تر نورستان پورې :

دا د ښاغلي منوهر سنگه بتره په هندي ژبه لیکل شوې لیکنه ده، چې په (لویه زمانه) ورځپاڼه کې په ۱۹۹۲ ز کال د جون په ۲۴ مه نېټه چاپ شوې ده او همدارنګه

همدا ليکنه په يوه بل اثر کې چې نوم يې لاس ته نه دی راغلی په درو (۳) مخونو کې چاپ شوې ده. (۴:۵)

۲-۴-۱۰ - يويتيم ماشوم (An Orphans ID):

داد عبدالروف بېنوا يو ښايسته شعر دی، چې منوهر سنگه بتره په انگليسي ژبه ژباړلی دی او د (LMES) په نامه يوه ورځپاڼه کې چاپ شوی دی. دغه ورځپاڼه په ۱۹۲۳ زکال کې د دسمبر په ۲۲ مه نېټه په دې ورځپاڼه کې چاپ شوې ده. (۸)

۲-۴-۱۱ - تش :

داسيد شمس الدين مجروح پښتو شعر دی، چې منوهر سنگه بتره په انگليسي ژبه ژباړلی دی او په يوه اثر کې چې له بده مرغه يې نوم موږ ته په لاس نه دی راغلی په ۱۹۸۲ زکال کې چاپ شوی دی. (۱۲)

داو د ښاغلي منوهر سنگه بتره هغه چاپ شوي آثار، چې ما د ښاغلي استاد هېواد مل او رفيع الله نيازي په مرسته تر خپل وسه پورې پيدا کړي وو او په دې تيزس کې مې ذکر کړل.

بتره په همدې ډول نورې هم زياتې په پښتو، انگليسي، هسپانوي، اردو او هندي ژبه ليکنې لري، چې په آثارو، ورځپاڼو او مجلو کې چاپ شوي دي.

۲-۵ - ناچاپ آثار:

ښاغلی منوهر سنگه بتره چې د هندوستان له تکره ليکوالانو او ژورناليستانو څخه گڼل کېږي نه يوازې دا چې چاپ شوي آثار لري، بلکې ډېرې ناچاپ ليکنې هم لري، چې تر اوسه په کوم اثر يا رسنۍ کې نه دي چاپ شوي او اوس ددې وخت را رسيدلی دی، چې زه يې په خپل تيزس کې راولم او چاپ يې کړم.

دا ليکنې ددې ښکاروندي کوي، چې ښاغلی بتره تر نن ورځې پورې چې د ناروغۍ په بستر کې پروت دی، قلم يې له لاسه نه دی غورځولی او خپل کونښن يې کړی دی او دا په خپله دده مينه له قلم، کتاب او پښتو سره ښيي. نو داده اوس په ترتيب او په پرله پسې توگه يې دلته ذکر کوم اورا وړم.

۲-۵-۱- دافغانستان په بیا ودانۍ کې د هند برخه :

دا یوه انگلیسي لیکنه ده، چې په ۲۰۱۱ زکال کې د بټرا په قلم لیکل شوې ده. دا لیکنه په کوم اثر، ورځپاڼه او مجله کې نه ده چاپ شوې، خو یوازې د آل انډیا د بهرنیو نشراتو په ټولو څانگو کې ویل شوې ده (۱۰).

۲-۵-۲- په افغانستان باندې د ترهګرو توره ورځ :

دادموهر سنگه بټره په هندي ژبه یوه لیکنه ده، چې تر اوسه نه ده چاپ شوې او دا لیکنه دده په خپلو یادښتونو کې موجوده ده (۲). نو اوس دلته د بټره ټولې هغه لیکنې را اخلو، چې چاپ شوي نه دي او په ترتیب سره یې یو تر بله لیکو، چې په دې کې زیاتره هغه لیکنې دي چې په خپله له بټره صیب سره موجودې وې. ترڅو تاسو هم ګټه ترې واخلي.

۲-۵-۳- د هندیانو او پښتنو ترمنځ ټینګه دوستي :

د هندیانو او د پښتنو ترمنځ سیاسي او کلتوري مناسبات د تواریخ د اوږدو کې روان دي ددغورو رابطو رڼې پلوشې تر اوسه پورې ددغو ملتونو په زړونو باندې غورځېږي او روښانه کوي یې. په هند باندې ډېرو پښتنو پاچاهانو حکومتونه کړي دي او په دې ترڅ کې د خلکو ګډ کلتور منځ ته راغلی دی. د پښتنو زاړه آثار د هند د کلتوري میراث یوه شتمنه برخه ګرځېدلې ده. قطب مینار په ډیلي کې د پاچا قطب الدین له خوا جوړ شوی دی له هغه څخه مخکې محمد غوري د ډیلي په مهرولي کې قوت الاسلام نومي جومات ودان کړی و دا دواړه آثار نن ورځ هم قایم دي او د هندیانو او د پښتنو د روابطو نماینده ګي کوي.

له قطب الدین څخه وروسته د غوري کورنۍ هغه پښتانه پاچاهان تېر شوي دي، چې په هغوی کې ملکه راضیه بیګم هم شامله ده. هغه د هند په تواریخ کې یو لوړ مقام لري.

د سلطان شمس الدین شمس په مړینه هغه په قوت الاسلام نومي جومات کې ښخ کړی شو د هغه په دوره کې د حوض خاص او حوض شمسي او نورو څخه

گرد چا پېره لوی لوی باغونه اود تفریح ځایونه جوړ کړی شول، چې خلکو به ډیلي د عرب آباد په نامه یاد اوه.

له سلطان ناصر الدین څخه وروسته دده پوه وزیر غیاث الدین بلبن په تخت کېښناست هغه د بیټي نظام الدین تر څنگ په کلا کې یو سور محل جوړ کړ، چې خلکو به دا ځای د غیاث پور په نامه یاد اوه.

د غلجي کورنۍ پاچا سلطان علاوالدین غلجي د سیري په نوم یو لوی ښار ودان کړ، چې د دغه ښار کې د ورانو او نړیدلو کنډرونو او کنډوالو آثار اوس هم لیدل کېږي.

له هغه سره نږدې د کلتوري پروگرامونو لپاره یو لوی تالار هم جوړ شوی دی، چې د سیري ښار یې یونامتو او مشهور ښار د یادولو وړ او لافاني گرځولی دی. دغه پاچا د قوت الاسلام علایي جومات دروازه هم جوړه کړه اود جومات په لمر پریاته خوا کې یې محل هم تیار کړو.

حوض خاص ددې پاچا یادگار دی، چې اوس یې په هند کې د تروستانو دپاره د یوه ډبرښه په زړه پورې ځای په حیث وده موندلې ده او تر نن ورځې پورې نور ډبر پرمختگونه هلته کېږي.

تخلق پښتنو دریم ډیلي د تخلق اباد په نوم ودان کړی و. سلطان غیاث الدین تخلق د دغه ښار ودانونکی و. دده مقبره اود کلا دیوالونه اوس هم د یادگار په توګه موجود دي.

څلورم ډیلي چې د جهان پناه په نامه یې شهرت وموند د تخلق پښتنو دویم پاچا محمد تخلق ودان کړی و چراغ ډیلي، مسجد بېګم پور او نورې ودانۍ د هغه ډیلي یادگارونه دي.

د فیروز شاه تخلق له خوا پنځم ډیلي فیروز آباد کې جوړ شو دا ډیلي د زاړه ډیلي د باره هندو راو څخه تر نوي ډیلي پورې خپور دی. له ډیلي دروازې څخه د باندې کابلي دروازه ده. د فیروز شاه د کوتیلی کنډرونه اوس هم موجود دي. په باره هندو راو کې قدم شریف د فیروز آباد یادگار دی، چې هلته د فیروز شاه تخلق د زوی شهزاده فتح خان قبر هم موجود دی.

شپږم ډيلي د غياث الدين بلبن له خوا د نظام الدين اوليال له درگاه سره نږدې جوړ کړی شو، چې د غياث پور په نامه يادېده.

اووم ډيلي هم غوري پښتنو ودان کړو. د پښتنو له خوا جوړ شوي ښارونه او يادگارونه زمونږ د واريو هېوادونو نږدې مناسبات په ښه شان سره ښيي. قطب مينار ډېر مشهور يادگاردی دا ۳۳۸ فته جگوالی لري. ددې مينار په لومړي منزل کې د قران کریم آيتونه کښل شوي دي. سلطان بهلول لودي دا مينار ترميم کړ. ددې په هر منزل کې ډول ډول نقشونه جوړ شوي دي.

له مهرولي سره نږدې د سلطان ناصر الدين محمود بن شمس الدين الشمس قبر دی د سلطان غياث الدين شانداره مقبره چې اوس ودانه شوې ده له مهرولي سره نږدې ده.

زمرد پور اوس د نوي ډيلي برخه گرځېدلې ده دا کلی د غوري پښتنو د وخت او عصر دی. په دې کلي کې له ډېرو او چوني څخه جوړ پنځه برجونه دي او په دغو برجونو کې ډېر قبرونه هم شته. د زمرد پور په څنک کې د لنگر خان پښتون مقبره ده دا هم د غوري پښتنو يادگاردی.

د تخلق کلا ته نږدې هزارستون نومي عمارت پروت دی، چې سلطان محمد تخلق ودان کړی و د شارع بدر چهاچی په وينا دا يو ډېر ښکلی او نفيس عمارت و. د حضرت نظام الدين اوليا مقبره سلطان محمد تخلق ودانه کړې وه، چې په پښتني طرز جوړه شوې ده.

د شيخ نصيرالدين محمود روشن چراغ دهلوي په زیارت باندې سلطان فيروز شاه تخلق ډېره عقیده لرله ده ددغه يادگار گنبد هم ودان کړو.

د ډيلي د پير روشن چراغ زیارت ته نږدې ست پلي نومي يو ځای دی، چې په اصل کې د فيروز شاه تخلق د ښکار ځای و.

ست پلي ته نږدې کړکی جومات دی، چې په پخوا زمانو کې دلته د کړکی په نامه يو کلی و، چې نن هم په يوه کنج کې موجود دی.

په دې اساس دغه جومات ددغه کلي په نوم مشهور شوی دی. دا جومات مربع او څلور گنبدي لري. دریو اړخونو ته یې په دې جومات کې په نهو ځایونو کې نهه برجونه جوړ کړي دي.

نورې ډېرې زینې هم شته. په ۱۸۵۷ کال کې د انگریزانو په ضد د هند د آزادي لومړۍ جگړې په سلسله کې ډېر خلک په دې جومات کې راټول شوي وو؛ تر ډېرو وختو پورې دلته خلکو به اوړونه بل کړل او پخلي به یې کول. د فیروز آباد په ښار فیروز شاه د مسافرو د استوگنې د پاره یو سل و شل سرايونه ودان کړي وو. دغه پاچا ۱۹ کاله پاچاهي وکړه. ددې مینار جامع جومات او د هغه مینار ډېر شهرت درلود.

فیروز شاه د تخلق د اشوکا مینار له کوم ځای څخه راوړ او د فیروز آباد په کلا کې یې ښخ کړ او مینار زرین نوم یې ورباندې کېښود.

ددې شهزاده په سینه یوه ډېره پرته ده، چې په هغه باندې د رسول اکرم (ص) د مبارک قدم نڅښه ده. دا ډېره د بغداد د خلیفه له خوا سلطان فیروز شاه ته د سوغات په توګه لېږل شوی و؛ په دې زیارت کې دهند قومي شاعر حضرت شیخ محمد ابراهیم ذوق زیارت هم دی.

د فیروز شاه وزیر فیروز شاه جهان د ترکمان دروازي او سیتارام بازار په منځ کې یو عظیم الشان جومات جوړ کړی دی، د خان جهان قبر هم په دغه جومات کې موجود دی.

دا جومات ډېر ښکلی دی دا ویل کیږي، چې د زلزلې، برق او تندرو غونډې آفات هم دې ودانۍ ته زیان نشي رسولی د وزیر خان جهان له خوا ډېر نور جوماتونه لکه: څنگه چې د کالو سرای مسجد، د بېګم پور مسجد، د چوبرجي مسجد او نقد هم ودان کړي شوي دي.

د فیروز شاه د زوی محمد شاه تفلک له خوا په حوض باندې یې د خپل پلار مقبره جوړه کړه چې اوس د کنډوالې په شکل بدله شوې ده.

دلودي پښتنو یادګارونه په ښه صورت اوس هم موجود دي. د سلطان سکندر لودي مقبره ډېره شانداره ده. ددې مقبرې تر څنگه د لودي خاندان نور نامتو

اشخاص هم بنځ دي دا ځای د لودي باغ په نامه یادېږي او ډېر خلک د سیل لپاره هلته ځي.

د شیر شاه سوري کلا جوړول د مغل پاچا همايون له خوا پېل شوه کلا تکمیل شوه دې کلا ته خلک زړه کلا هم وايي.

ددې کلا فوسیلونه سلیم شاه سوري په چونه پاخه جوړ کړل په دې کلا کې شیر شاه سوري بې ساري عمارتونه ودان کړل.

په ۱۹۰۷م کال د پښتون پاچا حبیب الله خان په وینا ددې کلا په صحن کې یوه څاه وکیندلې شوه.

له زړې کلا څخه یو میل لرې د عیسی خان سوري کلی دی، چې هلته د عیسی خان سوري زیارت او جومات هم دی.

د شیر شاه سوري د پنځو کالو په حکومت کې دده د پاخه تدبیر او عدالت په برکت داسې کارونه سرته ورسول شول، چې په تواریخ کې یې مثال نه موندل کېږي. دده سیاسي شعور او باداري صلاحیت بې ساری دی.

شیرشاه د اسیا له ډېرو پوهو پاچاهانو څخه گڼل کېږي، دده د پښتونوالی خوږونه او د انسانیت لوړ خصلتونه د ډېرې ستاینې وړ دي. د شیر شاه د عدالت او انتظام نښې نښانې لا تر اوسه ددې هېواد په خاوره کې موندل کېږي.

هغه یو ډېر عادل، مدبر او منتظم پاچا و. هغه د بزگرانو د حالت ښه کولو ته یې ډېر پام و. هغه نهایت متین او انصاف ښوونکی پاچا و. شیر شاه له بنگال څخه تر اباسیند پورې لوی سړک وویست د سړک په غاړو یې هر ځای مسافر خانې جوړې کړې د پستي او ډاک تیاری یې ونيولو، باغونه، شفاخانې او مکتوبه یې هم جوړ کړل.

د شیر شاه سوري تر مړینې وروسته هغه د بهار په ساسرام کې د خپل پلار قبر ته نږدې خاورو ته وسپارل شو او هلته یې ور باندې یوه ښکلې مقبره جوړه کړه دده د قبر گومب یو قسم مخصوص عظمت لري دده د مرگ نه وروسته دده کشر زوی بلال خان په تخت کېښناست او د سلیم شاه لقب یې غوره کړو هغه اته کاله حکومت وکړو.

د ډيلي سليم گر ه كلا دده له يادگارونو څخه ده، د مړينې وروسته هغه هم په ساسرام کې بنځ شو.

له دغو خبرو څخه په واضح ډول معلومېږي، چې د دومره نږدو اړيکو او روابطو په برکت د هنديانو او پښتنو ترمنځ ډېره راکړه ورکړه وشوه او يو او بل په ثقافت او ژوندانه باندې ژورې اغېزې وشوې.

هنديانو او په خصوصي ډول د پنجاب خلکو د پښتنو کالي او خواړه خپل کړل د دواړو خلکو ژبو هم په يو او بل اغېزه وکړه او ډېر زيات تفواتونه په غير ارادي توگه خلکو په خپلو ليکنو او ويناگانو کې شامل کړل. د شمالي هند وگړي د پښتنو په شان مېړانه او زړه وړ دي او د يو او بل په خويونو په ښه شان سره پوهېږي. د هنديانو او افغانانو ترمنځ د دوستۍ او ملگرتيا احساسات تل ژوندي دي.

۲-۵-۴ په سويلي اسيا کې د افغانستان نوعيت :

په جغرافيايي او تاريخي ډول افغانستان د اسيا د څرخ په حيث پېژندل کېده. د دغې لرغونې خاورې بېلا بېلې منظري د شلمې پېړۍ په فضا کې ډېرې دلچسپې او حيرانوونکې ښکارېدې.

افغانستان تل له ملگرو ملتونو سره مرسته، د غېر تحريک طرفداري او د استعمار او د نژادي توپير مخالفت کړی دی. افغانستان د بې وسلې کولو د اصولو له حمايت کوونکو هېوادونو څخه دی او دا په بين المللي اقتصادي همکارۍ او له سولې سره په گډ ژوند کې اعتماد لري. ددې خبرې په پېژندلو، چې د بېلا بېلو هېوادو ترمنځ زياترې جگړې په اقتصادي علتونو کېږي، افغانستان له ټولو ممکنو منابعو څخه د دوستانه اقتصادي مرستې د ترلاسه کولو هڅې کړې دي.

ليکن دغه هېواد هېڅکله له مرستې ترلي کوم داسې شرطونه نه دي منلي، چې د هغه په عزت النفسۍ تجاوز وکړي او يا ددې له نیکو سياسي اصولو سره تضاد ولري.

سربېره دمنځنۍ اسيا له کومو هېوادو سره د نږدې مناسباتو په لرلو سترو افغان مشرانو د هند، جاپان او نيپال په شان د ختيځې او د سويلي اسيا له هېوادو سره د نږدې مناسبات را پيدا کړل.

فقيدياچا محمد ظاهر شاه په ۱۹۶۹ع کال د جاپان په رسمي مسافرت ولاړ او درې مياشتې وروسته د جاپاني انجينرانو يوه ډله د هريود د پروژې د مطالعې په غرض افغانستان ته راغله او په دې پروژه کې يې له افغانستان سره مرستې پېل کړې.

د يوه اسلامي هېواد په حيث افغانستان له نورو اسلامي مملکتونو سره نږدې همکارۍ کړې دي، ليکن له بده مرغه تر اوسه پورې د ډيورنډ د کرښې لاندې هماغسې ځای په ځای پاتې ده.

د يوڅو لسيزو د نا کرارۍ سربېره افغانستان اوس دمنځنۍ اسيا، سويلي اسيا او د لويديځې اسيا يې سيمې ترمنځه د يوه ځمکنۍ پل په حيث له خپل قدرت څخه د استفادې کولو توان ځانته پيدا کړی دی. د افغانستان دې ته چمتو دی، چې د خپل مرکزيت گټې له خپلو گاونډيانو سره شريکې کړي.

د سيمه ييزې همکارۍ په اړه د سويلي اسيا د اتحاديې د څوکۍ د مشرانو په څوارلسمه غونډه کې د افغانستان ولسمشر بڼا علي حامد کرزي وويل: - چې «نور د افغانستان سياسي او اقتصادي جلا توب نه دی په کار، ددې په ځای د سيمه ييزې اقتصادي او سياسي استحکام په خاطر د زياتې اقتصادي همکارۍ ضرورت دي».

په همدې ډول د بهرنيو چارو وزير ډاکټر سپانټا د سارک د وزيرانو د قونسل په غونډه کې وويل: چې «افغانستان له خپلو گاونډيو هېوادو سره د ترانسپورت په شبکو، د انرژۍ په وسايلو او د خلکو او د افکارو په ازادانه تگ او راتگ کې ژوره دلچسپي لري».

د ۲۰۰۵م کال په دسمبر کې په کابل کې د سيمه ييزې اقتصادي همکارۍ په اړه يوه کاميابه غونډه وشوه د ۲۰۰۶م کال په نوامبر مياشت کې همدا شان په نوي ډيلي کې يو کانفرانس جوړ شو، په دې کانفرانس کې د کانونو، صحت، د کارگرانو، د

انساني وسايلو او په وچو سيمو کې د تجارت او د ترانزيت مودې تر غور لاندې ونيولې شوې.

افغانستان د اقتصادي همکارۍ د انجمن يو فعال غړی دی او ددغه انجمن د هدفونو د ترلاسه کولو د پاره په شدت سره په کار کولو بوخت دی، څو اقتصادي ودې ته دوام ورکړي او د خلکو د ژوند معيارونه او چټکې شي.

د ۲۰۰۷ز کال د اپريل په مياشت کې د سارک په څوارلسمه غونډه کې افغانستان د اتم غړي په حيث ومنل شو. سارک په ۱۹۸۵ز کال کې تاسيس شوی و، چې په کې بنگله ديش، بوتان، هند، مالدیوز، نيبال، پاکستان او سريلانکا شامل وو.

د ۲۰۰۵ز کال په نوامبر کې د سارک د سترو مشرانو په ډهاکه کې شوې غونډه کې افغانستان هم شامل شو دا ټول کار د هند د لومړي وزير ډاکټر منموهن سنگه په هڅو وشو او نورو ټولو غړيو ددې پيشنهاد تاييد کړو، ځينې هېوادونه دا فکر کوي، چې افغانستان يوازې د منځنۍ اسيا برخه ده. ليکن يو شمېر زيات هېوادونه افغانستان د سويلي اسيا برخه گڼي. ځکه چې دا هېواد په تاريخي، کلتوري او جغرافيايي ډگرونو کې له سويلي اسيا سره تېنگې اړيکې لري. چين، جاپان، سويلي کوريا، ايران، امريکا او اروپايي يونين ته ددې انجمن د مشاورينو حيثيت ورکړی شوی دی.

په تاريخي تجزيه دا ورمعلومېږي، چې هند او پاکستان دواړه له افغانستان سره د ملگرتيا مناسبات غواړي د شلو کالونه په زياته موده کې د جنگ او جدل له کبله د زيان په نتيجه کې افغانستان چې له ترهگرۍ سره په مجادله کې کوم رول لوبولی دی، په سويلي اسيا کې د مصالحت او د امن د په ځای کولو د پاره ددغه هېواد له گډون څخه غیر هېڅ امکان نشته.

که د سويلي اسيا مملکتونه د همکارۍ په خپلو هڅو کې بريالي شي، نو بيا يې چې سارک به د اروپايي يونين او د اسيا غونډې انجمنونو په نسبت هم د نفوسو په لحاظ تر ټولو نه لوی وي او که داسې وي، نو په دې سيمه کې به د همکارۍ نوي ودوانۍ پراخلي کوم، چې د هېوادونه زيات اقتصادي، سياسي او نظامي قدرت

ته هم ورسوي. هر چاته معلومه ده، چې سارک په کرهڼې، کلیوالي ودې، صحت، نفوسو، د ښځو او د ماشومانو ښېگړې، چاپېریال، ساینس او تکنالوجي، ترانسپورت او د انساني انکشاف په معاملو کې ډېره فعاله برخه لري. د افغانستان د سارک د غړیتوب په برکت د سویلي اسیا او دمنځنۍ اسیا د سیمو ترمنځه د یوه نوي حرکت قوت را پېښ شوی دی.

افغانستان لیواله دی، چې د تجارت په اړه ښه موقع منځ ته راولي، د سیمه ییزو د اورگاډو او د سړکونو په شبکو کې شرکت ومومي د سیمه ییزو د انرژۍ په بازارونو کې د یوه مهم انډیوال حیثیت ولري، د مخدره شیانو تجارت له منځه وباسي او د طلايي عصر د ودې مقصدونه ترلاسه کړي.

په افغانستان کې تخمیناً د طبیعي گاز سل بلیون مکعب مترو ته نږدې ذخیرې دي. په اوسني حال کې هېواد اټکلأ شل میلیون مکعب متره گاز په کال کې پیدا کوي او دا ټول هېواد دننه استهلاک کېږي.

د یوه اوډل هېواد د سړکونو د جوړېدو په واسطه به سیمه ییز تجارت پرمخ روان شي.

پاکستان نه پرېږدي چې هند د سړک له لپارې افغانستان ته صادرات وکړي نو دې قضیې سره به په جزي توگه د مجادلې دپاره هند د دیلارام او د زرنج ترمنځه له دوو سوو کیلومترو څخه زیات اوږد سړک جوړ کړي.

د سارک د غړیو هېوادوله خوا یوه داسې لوظنامه لاسلیک شوې ده له کومې تر مخې چې به د تجارت یوه آزاده ساحه منځ ته راوستلی شي. ددې تر لاندې افغانستان به د منطقي یوه پراخ بازار ته ځان ورسولی شي، چې په کې به د تجارت ترجیحي مواقع برابرې وي.

د سارک غړیو هېوادو یو لړ لوظنامې لاسلیک کړې دي، چې د ترهگرۍ، د مخدره شیانو د تجارت، د ښځو او د ماشومانو د راوړلو وړلو او فعالیتونو سره مجادله وکړي شي. دوی د ترهگرۍ دپاره د پانگو د مخې نیولو او د هغو د چقلو په اړه یو اضافي پروتوکول هم امضا کړی دی. د سارک په واسطه اعتماد زیاتېدې

شي. سيمه ييزې ادارې منځ ته راوستلې کېدای شي، اساسي چوکاټونه تيار کېدای شي او له انکشافې مؤسسو سره په ګډه کار کېدای شي.

که په سويلي اسيا کې د افغانستان په شمول د خلکو ترمنځه تماسونه او په تجارت کې اسانتياوې زياتې شي نو يو نيم بليون نفوس ترې ګټه کولای شي ټوله نړۍ ددې نه استفاده کولای شي.

دلرغونو تاريخي زمانو راهيسې افغانستان د سويلي اسيا د سلامتيا لپاره د ډېر ارزښت وړ دی. په نولسمه پيړۍ کې تر بریتانوي پالیسۍ لاندې د افغانستان حيثيت په هندي نيمې قارې کې ديفرستېټ يعنې د يوه بېطرفه هېواد په توګه ومنل شو.

ليکن کله چې د ثور انقلاب راغی نو له هغه وروسته په لوی شمېر کې د بې کوره شوو کسانو بهير د پاکستان په لور روان شو او د مهاجرينو د حرکت په علت په پاکستان کې ډېر فشار را پيدا شو.

په افغانستان کې د مجاهدينو فدایي جملې زياتې سختې او تندي شوي دي، د کومو له کبله چې ډېر ځاني تلفات کېږي د لويديځو هېوادو د ځواکونو هم په افغانستان کې موجود دي دهغوی او د مجاهدينو ترمنځه يو نه ختمېدونکي جګړه لا اوس هم روانه ده.

دا وضعیت يو شان د ټولې سويلي اسيايي دمنطقې د امن او سولې دپاره خطر دی.

په دې زمانه کې په سويلي اسيا کې د کرارۍ او د امن ضرورت دی. د پاکستان او افغانستان ترمنځه او ددغو هېوادو دننه د ترهګرۍ د فعاليتونو د مخې نيولو حاجت د ميليونو خلکو د ژوند د معيار د اوچتولو مسله د هر چا پام غواړي بايد په دې منطقه کې سياستمداران او مفکرين په ګډه کار وکړي او يو ځای تفاهم منځ ته راوړي بايد زړه وړ او پوه افغان ملت د پوهې او يووالي مثال وګرځي.

د افغانانو وروڼو او خويندو، په وياړ د هند حکومت اعلان کړی دی، چې په روانه مياشت کې يعنې په مارچ ۲۰۱۱ز کې افغانستان ته يو لک ټنه غله به په وړيا توګه ورکول کېږي. تل دې وي د هند او افغانستان وروالي.

۲-۵-۵- د هند په علمي ادارو کې د پښتو تصنیفونه :

کله چې زه په ۱۹۲۳-۱۹۲۴ ز کال کې د لومړي ځل لپاره مې د کابل مسافرت کړی و، نو له نورو نامتو ادیبانو څخه پرته د مشهور پښتو پوه او نوميالی شخصیت پوهاند ښاغلي صدیق الله رښتین سره هم معرفي شوی وم. د دې کتنې په دوران کې هغه ماته وویل، چې څه موده پخوا هغه د هند په ځینو علمي ادارو او کتابخانو کې پښتو نسخې کتلې وې هغه په دغو موندنو ډېر خوشحاله و. نوموړي زیاته کړه، چې هغه یوازې د رامپور په رضا کتابخانه کې د پښتو څلوېښت قلمي نسخې موندلې وې. دغه شان د ډيلي د ملي میوزیم اټکلا او د کلکتې د ایشیایي ټولنې په کتابخانو کې او یا (۷۰) نسخې دده تر سترگو لاندې راغلې وې.

څو کاله وروسته یو بل روشنفکر ښاغلي زلمي هېواد مل هم د هند مسافرت وکړ، چې لومړی مقصد یې په بېلا بېلو کتابخانو کې د پښتو د ادبي مرغلرو لټول وو. هغه د ډيلي او رامپور څخه پرته د عليگره مسلم پوهنتون مولانا ابوالکلام ازاد لایبریري (کتابتون) د لکنهو سټېټ ارکایوز، د پټني خدا بخش پبلک لایبریري (کتابتون)، د بنګال ایشیا ټک لایبریري (کتابتون)، د کلکتې وکتوریا میوریال، د کلکتې نیشنل لایبریري (کتابتون)، د حیدرآباد سالار جنگ میوزیم، د دکن اورینټل مینیو سکریټ لایبریري او د تخلق آباد انډین انسټیټوت اف اسلامک سټډیز ته لاړ. له دغو ادارو څخه پرته د ډيلي د پوهنتون په کتابتون کې، د ټونک په اینډېک پرشین ریسرچ انسټیټوت او په ځینو نورو ادارو کې هم د پښتو علمي نسخې موندلې شوو.

د رامپور په رضا لایبریري کې تفسیر افضلیه چې مترجم یې افضل خان عمر خېل دی موجود دی، نسخه د درې کرښو سرو او آبي جدولونو ترمنځ په توره سپاهی کښل شوې ده، خو قرآني آیات یې په سره رنګ کښلي دي. د نسخې د لومړۍ پاڼې د الف مخ پر تندي یو مربع گلدار مهر لګیدلی دی.

د تفسیر افضلیه د دویم ټوک خصوصیات کټ مټ د لومړي ټوک په شان دي. بله د علي محمد مخلص په لیک یوه تصوفي رساله ده، چې منظومې برخې هم لري.

رساله د پېل او پای له خوا بشپړه ده. د نسخې په پای کې ځینې متفرق یادښتونه هم راغلي دي.

رشید البیان د عبدالرشید د نظمونو مجموعه د هنري ارزښت لرونکو نسخو په لړ کې حسابېدلی شي. دا د ډیلي موزیم په کتابتون کې موجوده ده.

همدغه شان د عبدالرشید پنځه نورې نسخې په هند کې پرتې دي، چې یوه ورڅخه په رضا لایبریري (کتابتون) کې ده او یوه د تخلق آباد په انډین انسټیټوټ آف اسلامیک سټډیز کې ده.

فرحت المجتبی د با یزید روښان نسخه چې د بادشاه فرخ سیر په عهد کې لیکل شوې وه د ډیلي د میوزیم په کتابتون کې موجوده ده.

ددې خطاط گل محمد روښاني دی. په دې کې ځای په ځای په سره رنگ عبارات هم راغلي دي. نسخه د کاتب په خط د پاڼو نومرې لري.

د خوشحال خان خټک فصلنامه د رضا لایبریري (کتابتون) په پښتو کولکشن کې ده، چې عناوین یې په سره رنگ دي تر بسم الله وروسته پېل یې داسې دی:

که سل سل ثنا په هغه ښایي چې ثنا یې هر څوک وایي
که څوک کوزدي که څوک پاس دي
دده واره په سپاس دي

یانې یې داسې دي:

که تر دا څوک ښه ووايي

مرگ یې مه وه تل یې پایي

و سلام خبره تم شوه

که په بیش وه که په کم شوه

داخوند قاسم تالیف، فواید الشریعت د رضا لایبریري د پښتو کولکشن یوه برخه ده.

د لومړۍ پاڼې پر اول مخ یې گلدار مربع مهر او بیا د کتابتون ریاست رامپور مهرونه ځای په ځای لگیدلي دي.

پیل یې داسې دی :

عجب نور دي پيدا شوي د حضرت له خاندانه
و افغان ته راختلی تر مذه پاکه کانه
او په پای کې وایي:

قاسمه واوره په زړه یې پند کړه
په دا ځای غافل شه مټ پر عمل کړه
دا دې ځای نه دی ته مسافر یې
په دا لارو تلل کړه

مخزان الاسلام

دا د درويزه او د نورو تاليف دی او دا د دکن په سالار جنگ موزيم کې پروت دی
د نسخې په لومړۍ پاڼه د سالار جنگ موزيم اوږد مستطيلي مهر او بيا د
منيرالملک مهر ونه لگېدلي دي.
ددې پېل داسې دی:

تر بسم الله وروسته
په نامه د حق آغاز کړم
اوس له حق سره به راز کړم
د مقصود المومنين عربي ليکوال بايزيد روښان دی او د پښتو د مترجم نوم
معلوم نه دی. دا کتاب د سالار جنگ د موزيم په عربي کولکشن کې موجود دی. د
عربي متن تر هرې کرښې لاندې پښتو ترجمه په سره رنگ کښلې ده.
دارزاني روښاني د لوی ديوان څو گډې وډې پاڼې د ميرزا خان انصاري له
ديوان سره يو ځای چاپ گډې وډې گڼدلې دي. په دې کې د ارزاني ټول رباعيات
راغلي دي، چې ده خپلې څو نورې رسالې په دغه شعري قالب کې ويلي دي.
د ارزاني د ديوان دغه برخه په دې رباعۍ پای ته رسيدلې ده:

که په غره دي که په رغونه
که غرڅه دي که مرغونه
واړه ښاد د حق په ياد دي
که شاهان دي په توغونه

د رضا لایبریري په پښتو کولکشن کې د بابو جان د کلیاتو مجموعه یونایاب
شی دی، چې له ۳۱۲ پاڼو څخه جمله دي، د نسخې په منع کې عناوین، نومونه او
آیتونه په سره رنگ کښل شوي دي.

لومړۍ دفتر یې ۲۲ پاڼې دی په کوم کې چې الف نامه، حمد، نعت، د اصحابو
کبارو محامد، مدرح شاه اورنگ، فصل توحید باري تعالی، باب در بیان ایمان
او فرایض، فصل وصف رسولان و پادشاهان، قصه مریم اونور راغلي دي.

د دویم دفتر د ۲۲ مې پاڼې د (ب) مخ پای کې شروع شوی او د ۱۲۱ پاڼې د دویم
مخ په نیمایي کې پای ته رسیدلی دی. په دې برخه کې د پیغمبرانو قصې، فقهی
او دیني مسایل د اشعارو په بڼه بیان شوي دي. د ۱۲۱ پاڼې د دویم مخ په نیمایي
کې قصیده سریاني پېل شوې او په ۱۲۹ پاڼه کې پای ته رسیدلې ده او داسې
متفرق اشعار او حکایات راغلي دي، چې یو هم په کې د یوسف - زلیخا لنډه قصه
ده پېل یې تر (بسم الله) وروسته داسې دی:

د الف له برکته مرحمت کړه

ب، بندگي مې کړه مقبوله عنایت کړه

ت، تایب مې کړه له غیره

ث، ثواب مې فضلیت کړه

ج، جمال راته جلوه کړه

ح، ح لم مې خاصیت کړه

پای یې داسې دی:

قناعت توکل نقش د فقیری دی

بل هماشۍ رحلت نه کاله کړنگه

قدم په (سمه) لار پرده بابو جانه

گوندي خدای دې خاتمه نه کاندې ږنگه

د حمید الله دیوان د ډیلی په میوزیم کې پروت دی: چې په اتیاو پاڼو کې پای ته
رسیدلی دی خطاط یې گل محمد پېښوری دی.

د خوشحال خان خټک کلیات (لومړۍ ټوک) په رضا کتابخانه کې موندل کېږي
نسخه د تذهیب او هنري ښېگڼو له پلوه لوړ معیار لري د نسخې تر ۲۸۲ مخ پورې
رباعیات لیکل شوي دي. په نسخه باندې خوځایه د کتابخانې ریاست مېړونه
لگیدلې دي.

تر بسم الله وروسته یې پېل داسې دی:

که واپه خلق ثنا د خدای کا
نور هر څه پرېږدي خود های های کا
ثنا یې ډېره ده تر حساب ته ډېره ده
څوک به یې کومه ثنا په ځای کا

پای دادی:

په یوه نفس الوخي چې عنقا درومي څو کاله
دی میوه د هغه باغ خوري چې یې ونه
چې په د ا مشکل خبر شي نانهاله
ځان به خلاص کا له جنجاله

د خوشحال خان خټک د کلیاتو دویم ټوک هم په رضا کتابخانه کې موندل
کېږي. د نسخې پېل له غزلو شوی دی د نسخې په حاشیو کې هم په ډېر ښکلي
هنري نستعلیق خط د خان ټوټې او غزلې لیکل شوي دي. پر نسخه د کتابخانې
ریاست رامپور مېړونه لگېدلې دي.

تر بسم الله وروسته یې پېل داسې دی:

صورت گر چې شه صورت په دیوال ساز کا
کل عالم یې په صفت زبان دراز کا

پای یې داسې دی:

پاک دی که ناپاک دی د خپل ځان ثنا صفت کا
خوش له خپله ځانه په خپل کار کې فراغت کا
هېڅوک محتاج نه دي چې به غوږ په نصیحت کا
خپل غرض ته گوري کار د زړه په مصلحت کا

ولې فضولي کړی دم بخود اوسه خوشحاله
 د خوشحال خان خټک د کلیاتو نسخه په دوو برخو کې تنظیم شوې ده. په
 لومړۍ برخه کې غزلیات، مربع، مخمسات، ترکیب بند او نور متفرق اشعار دي
 په دویمه برخه کې قصاید، مثنوي او رباعیات راغلي دي.
 دولت دیوان نسخه یې هم په رضا کتابخانه کې ساتلې شوې ده. دا په دوو
 دفترونو کې ترتیب شوې ده. د پېل له خوا بشپړه ده خو د پای له خوا ناقصه ده.
 پېل یې تر بسم الله وروسته داسې دی:

ای کریمه، ای رحیمه، ای رحمانه
 ای ستاره، ای غفاره، ای سبحانه
 ای خالقه، ای رازقه، ای مالکه
 ای روفه، ای معروفه مستعمانه

پای یې داسې دی:

بڼه عمل به یې شاهد مه روی دلبر کا
 تر ابده به یې مل همدم غمخور شي
 په دیدن به یې خوښ ناست اوسي بیغم تل
 پرې مشفق به تر فرزند هم تر مور شي

د هند په کتابخانو کې د پښتو د ادب ډېرې مرغلرې پرتې دي. که موقع را برابره
 شوه؛ نو د داسې نورو الماسو او جواهراتو نمونې به تاسو په خدمت کې وړاندې
 کړم. زه د ښاغلي زلمی هېواد مل د هڅو ستاینه کوم چا چې د داسې ارزښت ناکو
 ادبي نسخو په اړه پلټنه کړې ده او نسخې یې نړۍ ته وړاندې کړي دي.

۲-۵-۲ د آل انډیا راجیو د پښتو پروګرامونو د شپیتو کلونو سفر:

د تاریخ په اوږدو کې د هند او افغانستان ډېر نږدې مناسبات تېر دي ددغو
 دواړو هېوادونو ترمنځه د فن او کلتور په ډګر کې همکاري او نږدې والی د دوو
 ملتونو د خوښۍ او خوشحالی موجب ګرځېدلی دی. د دواړو هېوادونو ملي
 ارمانونه یو شان پاتې شوي دي. دواړه د خارجي غلبې او استعمار په ضد له
 مجادلې څخه پرته د خپلو ملتونو د اقتصادي ودې او پرمختګ په کارونو کې

بوخت پاتې شوي دي. د هند په نیمه قاره کې ځای په ځای د پښتنو بې شمېره آثار او یادگارونه موندل کېږي.

په افغانستان کې هم د بودا ډېر زړه آثار د دواړو هېوادونو د ګډ میراث یاد تازه کوي. آریانا د افغانستان بل نوم دی او په هغه خاوره زموږ ګډ کلتور بنسټ کېښودل شو.

ښایي چې د دغو ټینګو اړیکو په علت او د نږدې دوستۍ په پېړۍ د آل انډیا راډیو د خارجي نشریاتو په څانګه کې تر ټولو نه اول په پښتو پروګرامونو پېل وشو، فعلاً د پښتو د پروګرامونو له معرفي کولو سره په دې هېواد کې د خارجي نشریاتو پېل وشو. دا په ۱۹۳۹ز کال کې وه، چې پښتو پروګرامونه د آل انډیا راډیو له ستوډیو ګانو څخه د افغانستان او د پښتونخوا په پیاوړي سیمه کې زموږ پښتنو وروڼو غوږونو ته ورسېدل او دا کار تر اوسه پورې په سپېڅلو احساساتو او نیکو ارمانونو په درنه توګه روان دي.

د دغو خپرونو په برکت زموږ ګډ ثقافت او ژوندانه باندې ژورې اغېزې شوي دي. زموږ دواړو ملتونو له یوه او بل سره د انسان دوستۍ، تراحم، سولې او شرافت په اساس کړه وړه کړې دي. او د آل انډیا راډیو پښتو څانګې د همدغو احساساتو ترجماني کړې ده.

د دغو خپرونو دهند د پښتنو دپاره د دوستۍ تلو سو د هندارې کار کړی دی د تېرو نهه پنځوسو کلونو راهیسې د آل انډیا راډیو د پښتو څانګې د افغانستان د خیر او عافیت دعاګانې کړې دي.

آل انډیا راډیو د خبرونو په ډګر کې ډېر شهرت ترلاسه کړی دی. د دې شبکې له خوا نشر کړی شوي خبرونه تل رینښتني او اتحاد وړ منل شوي دي. د پښتو څانګې په هڅو خپلو پښتنو ملګرو او وروڼو ته د حقیقي او رینښتني پېښو احوال ورکول د دې څانګې لویه وظیفه ګڼل شوې ده. له خبرونو څخه پرته په روانو واقعاتو څېړنې او تبصرې د پروګرامونو مهمه برخه پاتې شوې ده.

یوه بله د پاملرنې وړ خبره، د مجلو او ورځپاڼو د سرمقالو په اساس له اخباري تبصرو سره اړه لري. د هندي او اسلامي اخترونو نمانځنې، په دیني او روحاني

مضامينو دافکارو څرگندونې او د قران کریم تلاوتونه د پښتو څانگې له عادي او جدي کارونو څخه دي.

د پښتو پروگرامونو د خپرونو په ساعتو کې څو ځله تبدیلی راغلې دي، لیکن اوس هره ورځ د سهار او ماښام له خوا دوه ساعته خپرونې کېږي له یو څو کالو راهیسې همدغه مهال ویش روان دی، په دغو خپرونو کې موسیقۍ ته مخصوص ځای ورکړل شوی دی. د هندي فلمي سندرو او بزمي اشعارو سره سره پښتو سندرو هم لوړ مقام حاصل کړی دی.

پښتو څانگه د هنر او ادب او نور تربیوي او اختصاصي او معلوماتي پروگرامونه هم لري، چې زیاتره د پښتو څانگې غړي په خپله لیکي.

کله چې زه په ۱۹۵۴ز کال کې د آل انډیا راډیو په خارجي نشراتو کې شامل شوم نو زما په یاد دي، چې د پښتو څانگې مشري د ښاغلي انوار الحق گران په غاړه وه، چې یو صلاحیت لرونکی او تحرک سپړی و. ښاغلي سراج الحق گران او عیسی خان جاله وان دده له مرستیالانو څخه وو. د نورو غړیو په جمله کې ښاغلي جمنا داس تلواږ، کشوري لال تلواږ، چکرورتي کپور، تربیني لال کپور، هر بهگوان ملهوترا، اچرج سنگه هور، ولي محمد بابر، وزیر چند او ځینې نور سپړي هم وو، چې چا خپل ژوند پښتو پروگرامونو ته وقف کړی و. دوی ټولو د پښتو ژبې او ادب په غني کولو کې لویه برخه اچولې وه. د ښاغلي گران او دده خپلوانو له هند څخه له تگ څخه وروسته ښاغلو ننگ یو سفزی، غلام غوث خیبري، ضامن مومند، عبدالعلي ارغنداوي، عبدالکریم محب، ثنا الله خان، مالیا، سیار او نورو د آل انډیا راډیو په پښتو څانگه کې وظیفه په ځای کوله.

له نیکمرغه زه په ۱۹۶۳ز کال کې د هند حکومت له خوا د پښتو زده کړې لپاره کابل ته واستول شوم، چېرته چې ما په یوه کال کې د کابل پوهنتون د ادبیاتو په پوهنځۍ کې ددې درنې ژبې علم ترلاسه کړ او د پښتو ژبې او کلتور د مینې په دریاب کې لاهو شوم. د پښتو علمي کارونه زما د ژوند لویه برخه وگرځېدله.

د پوهنتون له خوا ټاکل شوو معلمینو څخه پرته چا چې زما سره د پښتو د زده کړې په کار کې مرسته وکړه، په هغو کې ځنې لوړ او سپېڅلي پښتانه ادیبان او

عالمان وو، چې د هغو له جملې څخه ښاغلی صدیق الله ربښتین، قیام الدین خادم، گل پاچا الفت، عبدالرووف بېنوا، عزیز الرحمان صیفي، میر حسین شاه، محمد ارسلان سلیمي، مجاور احمد زیار، سعد الدین شپون، بهاول الدین مجروح او عبدالحی حبیبی ډېر د قدر وړ او ستاینې وړ شخصیتونه وو. دوی سره زما اړیکې د پښتو او پښتونولۍ پورې محدودې وې. د دوی یادونه ماله دې لپاره کړې ده، چې له دغو څخه هر چا چې وروسته د هند مسافرت وکړ، هغه د آل انډیا راډیو په پښتو خپرونو کې د خپل علم او قابلیت برخه واچوله.

ما به له هغوی سره مرکې کولې او خپرو لې به مې او د دوی د افکار د خوندي ساتلو لپاره به مې ثبت کولې.

ډیلي ته په راستون کله چې د پښتو څانگې مشري ماته راو سپارلې شوه، نو ما د اوریدونکو د خطونو او فرمایشونو پروگرام پیل کړو. اورېدونکو ډېر جوش او خوښې ښکاره کړه او هره میاشت په زرگونو لیکونه رارسیدل. دالیونټوب د دواړو خواوو څخه پیل شو.

اورېدونکو به پوښتنې کولې او مونږ به په هفته کې درې ځله د ځوابونو پروگرام جوړ کړي. لیکونو یو داسې سیلاب راغی، چې تر قابولاندې راوستل مشکل شول. وروسته ما د اورېدونکو د استفادې لپاره د اردو ژبې د یو سلونه زیات درسونه خپاره کړل. دوی لپاره به اورېدونکو ډېرې ښې خاطرې څرگندولې.

د آل انډیا راډیو په پښتو پروگرام کې کیسې، نمایشنامې یعنې فیچرونه، ډرامې، هنري او ادبي مضامین، اشعار، د ماشومانو ادبیات، معلوماتي مقالې او تفسیرونه نشر کېږي. زیات ارزښت د هندي وگړو او د افغانستان د نفوسو ترمنځ د دوستۍ د جذبې له تېنګولو ته ورکول کېږي. څه موده پخوا د علامه رابندر ناتھ ټاګور د لیکنو په اساس به پروگرامونه ترتیب کېدل د سنسکريت د آثارو تربیتي پروگرامونه به هم وړاندې کېدل د معاصرو هندي ادیبانو آثارو ته به مناسب ځای ورکېدل او اوس هم ورکول کېږي.

په هند باندې کومو افغان پاچاهانو پاچاهي کوله او د چا مقبرې، مسجدونه او نور یادگارونه دلته موجود دي، د هغو په باب څو ځلې پروگرامونه نشر شوي

دي، له هغو سره سره د هندي جامعي عنعنوي اخلاقي ارزښتونه هم په دغو پروگرامونو کې راوړل کېږي.

د پښتو څانگې په ارشيف کې په سوونو د هندي اولسي ادبياتو د کيسو ژباړې موجودې دي. د دغې څانگې الماری د هندي فلمونو له فيصو څخه ډکې دي. د افغانستان او پښتونخوا د نوميالو شاعرانو، ليکوالانو او قهرمانانو احوال هم په ډېرو متنونو کې ليدل کېدای شي.

د آل انډيا راډيو پښتو څانگې يو ډېر اوږد ژوند کړی دی او اوس هم په خپل مسافرت روان دی. ډېر برياليتوبونه د دې څانگې په برخه شوي دي. له ډېرو محدوديتونو او مشکلاتو سر بېره دغه څانگه د هند او افغانستان د نږدې دوستۍ او ښو مناسباتو بېرغ پورته ساتلی دی. په تېرو شلو کلونو کې گران دوست هېواد افغانستان له ډېرو ستونزو او رېږنو سره مخامخ شوی دی هلته ډېرې وينې توی شوي دي. د خارجي مداخلت او لاسوهنې له کبله ډېر زيات زيان خلکو ته رسيدلی دی. د آل انډيا راډيو د پښتو څانگه دهغې مبارکې گړۍ انتظار باسي، کله چې په افغانستان کې سوله بيا ځای په ځای شي، خلک به بيا په خندا، هوساينې او خوشحالي ژوند وکړي، په فضا کې به بيا د خوږو سندور انگازې پورته شي او د ملي اتن جوش او ذوق به ليدل کېږي. متيقين یم، چې دهغې خوښۍ او ښادۍ انعکاس به د آل انډيا راډيو په پښتو پروگرامونو کې په ښه شان سره کېږي.

د دغې څانگې مستقبل د ځلمي روشن لال ملهوتره په لاس کې ځلاند او روښانه ښکاري خلک به راځي او ځي، نړۍ به استخدام کېږي او وبه ووځي ليکن دغه څانگه به د هند او افغانستان د ښو مناسباتو په توگه به قايمه وي او ډېر پرمختگ به وکړي.

۲-۵-۷- د هند او افغانستان مناسبات د تاريخ په منځنۍ دوره کې:

د هند او افغانستان ترمنځه مناسبات له پېړيو پېړيو راهيسې روان دي. د هند په بېلا بېلو ځايونو کې د افغانانو تاريخي آثار د هغې زمانې ياد تل تازه ساتي، چې هغوی په هند کې دخپلې هستوگنې په دوران کې قايم کړي وو. تر ټولو نه اول مونږ د هغو آثارو ذکر کوو، چې اوس هم د ټولو خلکو پام خپلې خواته را کاري د

هغې دورې څخه مخکې د افغانستان په بېلا بېلو برخو کې د هندي پاچاهانو لکه چې د کنشک او د نورو آثار اوس هم لیدل کېږي.

په ۱۱۹۲ز کال کې سلطان محمود غوري په هند باندې دویمه حمله وکړه او له دې هېواد څخه دوړستیدونه مخکې یې قطب الدین اېبک د ډیلي د سپه سالار په حیث وټاکه.

کله چې محمود غوري ووژل شو نو قطب الدین اېبک خپل ځان د تاریخ په پاڼو کې د پاچا په حیث اعلان کړو، چې د تاریخ په پاڼو کې د غلام پاچا په نامه یادېږي. د قوت الاسلام جومات یې ودان کړو، چې په هند کې لومړی جومات و. قطب مینار په ډیلي کې د پاچا قطب الدین له خوا جوړ شوی و. دا دواړه آثار نن هم شته او د هندیانو او د پښتنو د روابطو نماینده گي کوي.

له قطب الدین څخه وروسته د غوري خاندان نهه پښتانه پاچاهان تېر شوي دي، چې په هغوی کې ملکه راضیه بېگم هم ده، هغه د هند په تاریخ کې یو لوړ مقام لري.

د سلطان شمس الدین الشمس په مړینه دی په قوت الاسلام جومات کې ښخ کړی شو. دده په دوره کې د حوض خاص او حوض شمسي او له نورو آثارو څخه گرد چاپېره لوی لوی باغونه او د تفریح ځایونه جوړ کړي شول، چې خلکو به ډیلي د طرب آباد په نامه یاد او.

له سلطان ناصر الدین څخه وروسته دده پوه وزیر غیاث الدین بلبن پر تخت کېښناست هغه د بستي نظام الدین تر څنګ په کلا کې یو سور محل جوړ کړو، چې خلکو به دا ځای د غیاث پور په نامه یاد او.

د غلجي کورنۍ پاچا سلطان علاو الدین غلجي د سیري په نامه یو نوی ښار ودان کړو، چې دغه ښار د ورانو او نړېدلو او کنډوالو آثار اوس هم لیدل کېږي له هغه سره نږدې د کلتوري پروگرامونو لپاره یې یو لوی تالار جوړ، چې سیري یې اوس لافاني گرځولی دی.

دغه پاچا د مسجد قوت الاسلام علایي دروازه هم جوړه کړه. دده د جومات په لمر پریواته خوا کې خپل محل هم تیار کړو. حوض خاص ددې پاچا یادگار دی،

چې اوس هند ته د تورستانو د پاره د يوه ډبر په زړه پورې ځای په حيث وده موندلې ده او ډبر پر مختگونه هلته کېږي.

د تخلق افغانانو درېيم ډيلي د تخلق آباد په نامه ودان کړ. سلطان غياث الدين تخلق د دغه ښار ودانونکی و دده مقبره اود کلا ديوالونه اوس هم د يادگار په توگه موجود دي.

څلورم ډيلي چې د جهان پناه په نامه شهرت وموند، د تخلق کورنۍ د دويم پاچا محمد تخلق ودان کړی و. چراغ ډيلي جومات بېگم پور او نورې ودانۍ د هغه ډيلي يادگارونه دي.

د فيروز شاه تخلق له خوا پنځم ډيلي فيروز آباد جوړ کړی شو. دا ډيلي له زاړه ډيلي څخه تر نوي ډيلي پورې غزیدلی دی، ددې ډيلي له دروازې څخه د باندې کابلي دروازه ده د فيروز شاه د کوتلی کنډرونه اوس هم ليدل کېږي. په باره هندو او کې قدم شريف د فيروز آباد يادگار دی، چې هلته د فيروز شاه تخلق د زوی شهزاده فتح خان قبر هم پروت دی.

شپږم ډيلي د غياث الدين بلبن له خوا د نظام الدين اوليا له درگاه سره نږدې جوړ شو، چې د غياث پور په نامه يادېده اووم ډيلي هم غوري پښتنو ودان کړو. د پښتنو له خوا جوړ شوي ښارونه او يادگارونه زمونږ دواړو هېوادو نږدې اړيکې په ښه شان سره ښايي. قطب مينار ډبر مشهور يادگار دی دا ۳۳۸ فټه جگوالی لري ددې مينار په لومړي منزل د قران کریم ايتونه کښل شوي دي. سلطان بهلول لودي دا ميناره ترميم کړ، ددې په هر منزل کې يې ډول ډول نقشونه جوړ کړي دي.

له مهرولي سره نږدې د سلطان ناصر الدين محمود بن شمس الدين الشمس قبر دی د سلطان غياث الدين شانداره مقبره چې اوس ودانه شوې ده، له مهرولي سره نږدې ده. زمرد پور اوس د نوي ډيلي برخه گرځېدلې ده دا کلی د غوري پښتنو د وخت او عصر کلی دی. په دې کلي کې له ډبرو او چوڼې څخه جوړ پنځه برجونه دي او په دغو برجونو کې ډبر قبرونه هم شته.

د زمرد پور په څنگ کې د لنگر خان پښتون مقبره ده، دا هم د غوري پښتنو یادگار دی.

د تخلق کلا ته نږدې هزارستون نومي ودانۍ پرته ده، چې سلطان محمد تخلق جوړه کړې وه. د شاعر بدر چهاچي په وینا دا یوه ډېره ښکلې ودانۍ وه.

د حضرت نظام الدین اولیا مقبره سلطان محمد تخلق ودانه کړې ده، چې په پښتني طرز جوړه شوې ده. د شیخ نصر الدین محمود روشن چراغ دهلوي په زیارت باندې سلطان فیروز شاه تغلق ډېره عقیده لرله ده ددغه یادگار گنبد هم ودان کړو.

د ډیلي د پیر روشن چراغ زیارت ته نږدې ست پله نومي یو ځای دی، چې په اصل کې د فیروز شاه تخلق د ښکار ځای و. ست پلي ته نږدې د کرکۍ جومات دی په پخوانو زمانو کې دلته د کرکۍ په نامه یو کلی و، چې نن هم په یوه صورت موجود دی.

په دې اساس دغه جومات ددغه کلي په نوم مشهور شوی دی دا جومات مربع او څلور گنبدې لري درېیو اړخونو ته یې درې دروازې دي او د قبلې اړخ ته یې کومه دروازه نشته په دې جومات کې په نهو ځایونو کې نهه برجونه جوړ شوي دي او د هر برج لاندې څلور څلور ستنې لگول شوي دي.

په دې جومات کې ډېرې ستنې هم شته په ۸۵۷ز کال کې د انگریزانو په ضد د هند د آزادۍ د لومړۍ جگړې په سلسله کې ډېر خلک په دې جومات کې راټول شوي وو تر ډېرو وختو پورې دلته خلکو به اورونه بلول او پخلي به یې کول.

د فیروز آباد په ښار کې فیروز شاه د مسافرو د استوگنې دپاره یو سل و شل سرایونه ودان کړي وو. دې پاچا ۲۹ کاله پاچاهي وکړه.

ددې ښار جومات او مینار ډېر شهرت درلود فیروز شاه تخلق د اشوکا مینار له کوم ځای څخه راوړو او د فیروز آباد په کلا کې یې ښخ کړو او مینار زرین نوم یې ورباندې کېښود.

په باره هندو راو کې فیروز شاه تخلق یو زیارت جوړ کړی و، چې په کې دده د ځوی شهزاده فتح خان قبر دی ددې شهزاده په سینه یوه ډېره پرته ده، چې ورباندې د رسول اکرام (ص) د مبارک قدم نڅښه ده دا ډېره د بغداد د خلیفه له خوا سلطان

فیروز شاه ته د سوغات په توگه لېږل شوی و. په دې زیارت کې د هند د نوي شاعر حضرت شیخ محمد ابراهیم ذوق زیارت هم دی.

دلودي پښتنو یادگارونه په ښه صورت کې اوس هم موجود دي د سلطان سکندر لودي مقبره ډېره شانداره ده. ددې مقبرې تر څنگه د لودي کورنۍ نور نامتو کسان هم ښخ دی. دا ځای په نوي ډیلي کې د لودي باغ په نامه یادېږي او ډېر خلک هلته د گرځېدو لپاره ځي.

شیر شاه سوري د مغل پاچا همايون له خوا چې کومه کلا پېل شوې وه سرته ورسوله دې کلا ته خلک زړه کلا وايي، په دې کلا کې شیر شاه سوري بې ساري ودانۍ جوړې کړي.

له زړې کلا څخه یو میل لرې د عیسی خان سوري کلی دی، چې هلته د عیسی خان سوري زیارت او جومات دی.

د شیر شاه سوري په حکومت کې دده د پاڅه تدبیر او عدالت په برکت داسې کارونه سرته ورسول شول، چې په تاریخ کې یې مثال نه موندل کېږي. دده سیاسي شعور او اداري صلاحیت بې ساری دی. دده افغاني ځویونه او د انسانیت لوړ خصلتونه د ډېرې ستاینې وړ دي.

هغه د بزگرانو د حالت ښه کولو ته ډېره توجه لرله شیر شاه له بنگاله تر اباسیند پورې لوی سړک وویست.

د سړک په غاړو کې بې هر ځای مسافر خانې جوړې کړي او داسې نور کارونه یې وکړل، چې دغه انسان دوستي او متانت په ښه شان سره ښيي. شیر شاه سوري تر مړینې وروسته د بهار په ساسرام کې خاورو ته وسپارل شو.

له دغو خبرو څخه په واضح ډول جوتېږي، چې د تاریخ په منځنۍ دوره کې دهند او افغانستان تر منځه د ثقافت او د فنونو په ډگر کې ډېرې ژورې او تېنګې اړیکې وې، چې انگازې یې مونږ په موجوده عصر کې هم اورو.

۲-۵-۸- دهندیانو او د پښتنو تر منځ یووالی :

هندیان او پښتانه په ډېرو ډگرونو کې سره یووالی لري. له ډېرو پېړیو راهیسې د دوی تر منځه سیاسي، اجتماعي او کلتوري اړیکې روانې پاتې شوي دي.

دواړه ملتونه د ايماندارۍ، ملي غرور، مساواتو، د وطن د مينې، دفاع او سادگۍ په شان صفتونو باندې وياړي. استقامت او ملي استقلال د دواړو قومونو لوی ميراث دی دواړه اجتماعي عنعناتو، دودونو او مقرراتو ته ډېر ارزښت ورکوي.

په ځانگړې ډول د شمالي هند د خلکو او د پښتنو ترمنځ په احساساتي او روحاني سويه ډېر نږدې والی ښکاره کېږي. په دې گډون کې هغه ټول شيان پراته دي، چې د دوی د فرهنگي عظمت او ملي رواياتو اساس گڼل کېږي.

که د ژبو اړخ واخلو نو غورو به، چې هندي او پښتو ژبې د يوه او بل سره څومره ورته والی لري او څومره يو شان لغتونه او متلونه لري. پښتو د پښتنو د ملي ژبې نوم دی او د دوی د وطن نوم دی پښتونخوا يا پښتونستان. د هنديانو ملي ژبه هندي ده او د دوی ملک دی هندوستان د دواړو قومونو خلک تور ويښته او غنمي رنگ لري او د هغو له سترگو څخه د شجاعت، زړورتيا، ملي برم او د سخا رڼا ځلېږي. که څه هم د نورو قوميتونو عناصر د پښتنو او هنديانو سره گډ شوي دي، لکه څنگه چې له ژونديو او محرکو ټولنو سره پېښېږي، بيا هم د دوی په قامي روح او سياسي افکارو کې هېڅ تغير نه دی راغلی دا د دغو دواړو قومونو د استقلال او روحي استحکام مستقلة نښه ده.

هنديان او پښتانه دواړه د عزت، شرف او شخصي حریت اعلي معيار ساتي له ذلت سره هېچا ته سر نه ټېټوي، ليکن دواړه د خپلو مشرانو ډېر عزت او احترام کوي. د هغوی اطاعت قبلوي او په ډېره عاجزۍ يې امر مني. مشرانو ته خپل حق ادا کوي او له خپلې وظيفې څخه هېڅکله ځان نه ژغوري.

دمهربانۍ او خواخوږۍ په مخ کې خپل ځان قرباني او د هر شي له لاسه ورکولو ته حاضر وي. د هنديانو او د پښتنو په زړونو کې دملي غرور احساس کلک او ټېنگ دی، په دوی باندې ملت او وطن له هر شي نه گران دی دوی د خپل ملي حریت د ساتلو په لاره کې د هېڅ ډول فداکارۍ صرفة نه کوي.

د استقلال د ساتنې د هدف د ترلاسه کولو لپاره دوی سختو او پېچمو لارو څخه تېرېږي. هنديان او پښتانه په خپل مليت خورا نازان دي. دواړه د هېچا سلطه

نه مني او د حاجت د مخې نيولو لپاره هر وخت مجادلې ته چمتو وي. د پښتنو ملي
شاعر خوشحال خان خټک د خپل ملت په نازېدلو ويلي وو.
د افغان په تنگ مې وتړله توره
ننگيالي د زمانې خوشحال خټک يم
هماغه شان يو هندي شاعر ويلي دي:

سب سې پياري مجهې وطن کې ابرو هې
تلوار ميري هاتهو مې چلتي هر سو هې
جو بهي اس پرېد نظر ډالې گا
وه صديو تک اپنې دردو کو پالې گا
شرافت او غيرت د هندیانو او د پښتنو شيوه ده.
يو افغان شاعر ليکلي دي:

مغرور شومه په دې چې افغان يم زه
اگاه نه يم هېڅ چې نادان يم زه
د ځانه نه يم خبر، نه له بده حاله
والله خزان وهلي، گلستان يم زه
د علامه اقبال دا شعر ډېر ښکلی دی:

هندي هې هم وطن هې هندوستان همارا
د يوه هندي شاعر افکار د ملت له مينې څخه ډک له دې شعر څخه څرگندېږي،
چې د يوه پښتون له دې احساساتو سره ورته والی لري.
مجهې خبر هې نه دين اور نه دنيا کې
مې تو جيتا هو بس وطن کې لې
ميري جان اور ايمان هې اس په نچهاور
ايثار کې گهونې پيتا هو بس وطن کې لې
هنديان او پښتانه د عاجزانو، فقيرانو، غريبانو او د حاجت مندانو څارنه
کوي. له معيوبانو سره مرسته او مهرباني کوي، د مېلمنو هر کلی کوي. دواړه د

ننگ، لوړ همت او ټپنگ عزم څښتان دي، ليکن دوی تکبر نه کوي او عاجز له لاسه نه ورکوي د لوړ همت انسان له هر چا سره په ورین تندي غږېږي.
شگفته کړه لکه لمر تندي هر چاته
چې په تله دې سیا پوش تمام جهان شي
په هندي ژبه کې دا شعر دی:

خنده پشيانی سی هر ایک سی بات کرو
کهلې دل سی مسکراو اور ملاقات کرو

هندیان او پښتانه د هیچا غلامی نه مني دواړه په شخصي سويه د شرافت، نرمۍ او له انسانیت څخه کار اخلي، لیکن هېڅوک خپل ثقافت او ملي برم ضرر رسولو ته نه پرېږدي. په خپل ځان اعتماد لري لیکن که ځېنې غلطی ورڅخه پېښېږي، نو ددې اعتراف کوي. سمدستي خپله خطا مني، تل د ترقۍ په لپاره پر مخ ځي پر هېچا ظلم نه کوي او د ظالمانو مخه نیسي دواړه ملتونه په مساواتو کې یقین لري، هر انسان ته په درنه سترگه گوري له خلکو سره عزیزانه سلوک کوي او له بې تکلفۍ څخه کار اخلي.

ما څو ځلې د پښتونخوا مسافرت کړی دی او له بې شمېره پښتنو سره مې کتلي دي. ما تل دا فکر کاوه، چې هندیان او پښتانه سره یو شان خلک، یو شان افکار، احساسات او عادات لري.

یوازې د ژبې فرق و هندیان هندي او نورې ژبې وایي پښتانه زیاتره پښتو وایي نور د دوی ټول خصلتونه یو شان دي په پښتونخوا کې د ځینو مشکلاتو له کبله یو شمېر زیات پښتانه هند ته مهاجرت کولو ته اړ شول.

ځکه زموږ خوراک یو شان و زموږ کالي یو شان، پښتني او هندي ښځې یو شان شرم او احیا لري، زموږ کړه وړه یو شان دي، زموږ افکار او نظریې یو شان دي، زموږ ماشومان هېڅکله خپل ځانونه بېگانه یعنې نابله نه گڼي ټول پښتانه په هندي ټولنه کې د خوښۍ او خپلوۍ حس کوي؛ پښتانه وایي، چې سلامت او سی، هندیان او په ځانگړي ډول پنجابیان وایي: «رکه سائی دی» پښتانه وایي دا ستاسو خپل کوردی هر کله راشئ هندیان وایي «آپ کا اپنا گهر هی، پهر

ضرور آیی ګا» پښتانه وایي «خدای دې مل شه» هندیان وایي «ایشور آب کې رکھشا کری» یعنی خدای دې محفوظ ساتي.

په هند او افغانستان کې د انساني ورورولۍ حس ډېر زیات لیدل کېږي. په پښتنو کې د جرګې روایت دی په هندیانو کې د پنچایت دستور دی جرګه او پنچایت چې کومې فیصلې کوي، د کلي خلکو ته هغه منظورې وي ټول وګړي د هغو تصمیمونو احترام کوي. دا د جمهوریت یو ځلانده مثال دی هندیان او پښتانه دواړه جمهوریت او انصاف خوښونکي خلک دي. دوی د ژوند تر اखري سلګۍ پورې د خپل وطن دفاع کوي.

هنديان د خپل ټاټوبي هند لپاره ځانونه قربانوي پښتانه د خپل مسکن پښتونخوا لپاره د غازیانو په شان د تورې په تړلو پرله پسې مجادله کوي دواړو ته خپل وطن تر ټولو فضیلتونو لوړ دی دوی د خپل مملکت د ګټې لپاره د هر څه نه تېرېږي.

د دوی د پاره وطن یوه داسې کلمه ده، چې پرې ځانونه قربانوي د دفاع په لپاره کې په سرو مالو بې کول د هندیانو او د پښتنو فطرت دی.
زلمي ولاړ تورې تر ملا دي
غزاله ځي پر خپل وطن سرور کوینه
جانان مې سر په وطن کېښود

۲-۵-۹- د فخر افغان خان عبدالغفار خان په یاد او ویاړ کې :

کله چې پادشاه خان خان عبدالغفار خان په ۱۸۹۰م کال کې له پېښور سره نږدې د اتمانزو په اشغرکلي کې زوکړه وکړه، چاته نه وه معلومه، چې دغه هلک به یوه ورځ په نړۍ کې د انساني آزادۍ او د پښتني برم په آسمان کې د یوه ستوري په حیث وځلېږي. هغه خپل ټول ژوند د خلکو د خدمت او ښېګړې لپاره وقف کړ. هغه د هند د نیمې وچې د سرنوشت په بدلولو کې داسې برخه لرله، چې تر اوسه پورې په میلیونونو خلک د هغوی یادته خپل سرونه ټیټوي او د یوه لوی رهبر او زعيم په حیث د هغوی احترام کوي. زه په یقین سره ویلی شم، چې څومره ایشار او قرباني پاچا خان په خپل اوږد ژوند کې وکړه. هغه په ټوله نیمه وچه کې د بل کوم قومي

مشریه برخه ونه شوه. دانگلیس استعمارچیانوله منگولوڅخه د نیمې وچې دخلکو د آزادولو لپاره په مبارزه کې فخر افغان نه یوازې میړانه ښکاره کړه، بلکې ټول ملت یې له ژور خوب څخه راویښ او متحد کړو. پښتنو ورته د فخر افغان یا د پاچا خان خطاب ورکړ او هنديان چې تراوسه پورې د سرحدې گاندهي په نامه یادوي. هغوی د لوړو اخلاقو خاوند او خپلو وطنوالوته یې د لوړ همت، ننگ او غیرت او استقلال لارښوونه کوله. هغه نه یوازې په پښتونخوا کې د خدایي خدمتگارانو تحریک شروع کړ، بلکې دهند له ملي کانگرس سره یې یوځای کړو. د کوم په نتیجه چې انگریزي استعمارچیان دهند له نیمې قارې څخه د خپل تغیراتو لولو ته اړ شول.

پاچا خان دهند د نیمې وچې د سیاسي او روحاني مشر په توګه ومنل شو. نوموړی د عدم تشدد د علمبردار په حیث مشهور شو. دی د سولې او دهم آهنگی مرستیال او دهند د آزادۍ د جنگ ستر سالار مهاتما گاندي صمیمي ملګری و. دوی دواړو دیوه اوبل لپاره پوره مینه او احترام درلود. هرکله چې دهند ملي کانگرس له گاندهي جې سره په کومه معامله موافقه نه درلوده، نو پاچا خان تل د گاندهي جې په پره ولاړ پاتې شو او ورسره یې مکمله مرسته وښودله، کله چې په ۱۹۳۱م کال کې پاچا خان ته د کانگرس د ګوند دریا ست د قبلو لوییشنهاد وشو. نو هغه دده په وینا دهغه له منلو څخه انکار وکړ، چې هغه یوازې دخلکو خدمتګاردی او ورته ددې عهدې ضرورت نشته، لیکن هغه دیوې اوږدې مودې لپاره د کانگرس د کارکوونکې کمیټې د غړي په توګه په کار کې بوخت پاتې شو. د گاندهي جې او د پاچا خان ترمنځه اخلاص او د زړه درنښت د دواړو په زیات و، چې هغوی دواړو د وطن د آزادۍ په مجادله کې اوږه په اوږه د امپراتوریانو له وحشت سره ډک فعالیتونه په ځان زغمل.

خان عبدالغفار خان صاحب دهند د نیمې وچې د ویش په باب د مسلم لیګ د غوښتنې سخت مخالفت کاوه. کله چې د کانگرس ګوند د ویش پلان ومنلو نو پاچا خان ورته وویل، چې تاسو مونږ لویانو ته اچولي یو، هغوی له شروع څخه تر آخره پورې دیوه متحد او سیکولر هند ارزولرله. همدغه مقصد د پوره کولو لپاره یې

د خدای خدمتگارانو تحریک منځ له راوستی و او ورته یې ویلي وو، چې زه ورته یوه داسې وسله ورکوونکی یم، چې پولیسان او عسکران به ددې په ضد دریدلی نشي. دا د رسول اکرم وسله ده، چې تاسو ورسره بلد نه یی. هغه وسله د تحمل او صداقت ده. دنړۍ هیڅ قوت ددې په ضد نشي دریدلی.

په دې تحریک کې دیولکونه زیات ځوانان شامل شول او هغوی په سره سینه دانگریزانو تر کنترول لاندې د قواوو ظلمونه وزغمل. د خدایي خدمتگارانوله خوا د اعتصابونو په نیولو او د عدم تشدد په اساس د ناوړه فعالیتونو لاس ته راوتل. د پاچا خان مشر ورور د اکثر خان صاحب د دغه تحریک سیاسي مشري کوله، لیکن د مسلم لیگ د مشر بنواغلي محمد علي جناح له خوا دده حکومت ړنگ کړی شو.

د ۱۹۳۰م کال د اپریل په درویشمه نیټه پاچا خان د مالګې د سټه اګره په علت دا احتجاجونو په دوران کې د پولیسوله خوا ونیول شو. د خدایي خدمتگارانو یوه ډله د پېښور په قصه خوانۍ بازار کې راټولېدل. انگریزانو خپلو عسکرو ته امر وکړ، چې په راټول شویو خلکو باندې د ماشین ګڼو په واسطه ګولی وچلوي. په هغه ساحه کې دوه نیم سوه بې وسلې مظاهره کوونکي کسان له ډېرې بې رحمۍ څخه په ګولیو وویشتل شول. خدایي خدمتگارانو چې د پاچا خان له خوا د عدم تشدد په اصولو روزل شوي وو، بې له تشدد د عکس العمل هغه بې انصافي وزغمله.

پاچا خان په پښتنو باندې غړو کړ، چې ستاسو کور بربادۍ ته ولیدلی دی. ودریږئ او دا یاد وساتئ، چې تاسوله کوم نسل سره اړیکې لرئ، کله چې د کانګرس د ګوند له خوا دهند د نیمې وچې د ویش د منع کولو د پېشنهادونوله منلو څخه یې انکار وکړ، نو پاچا خان او دهغوی پیروان د پاکستان او هند دواړو څخه خوا بدي شول. لیکن کله چې له پاکستان سره شاملیدو په باب د ریفربنډم اعلان وشو، نو پاچا خان دهند ملي کانګرس دواړو د ریفربنډم بیګاټ وکړ. په دې علت په ۱۹۴۷ع کال کې د خیبر پښتونخوا له پاکستان سره شاملیدنه

دې پرلپاړتيا په اساس ممکنه شوه. په دې ريفرېنډم کې يوازې ۵۰۱ فيصد خلکو د رايو په ورکولو کې برخه واخيسته.

خان عبدالغفار خان صاحب د ۱۹۴۸ ع کال د فبرورۍ په دروېشمه نېټه د پاکستان د نوي مملکت د وفادارۍ لورپه وکړه، ځکه چې هغه وخت د پاکستان د اساسي قانون د جوړلو د اسمبلۍ اجلاس کيده. د هماغه کال د مۍ په اتمه نېټه پاچا خان لومړی قامي مخالفت گوند جوړ کړ، چې نوم يې د پاکستان آزاد گوند کېښودل شو. هغه د غيرفرقه دارانه فلسفې د خپلولو تصميم ونيولو.

ليکن د پاکستان د حکومت له خوا په فخرافغان باندې هماغه شان شک او بدگمانۍ دوام درلوده او دغه عظيم مشرد ۱۹۴۶ م څخه تر ۱۹۵۴ م پورې په کور کې بند و ساتلی شو. له بند څخه په خلاصيدو هغه په اساسي قانون سازه اسمبلۍ کې بيا وينا وکړه، په دې وينا کې په بابره کې دهغه د مرستيالانو د وژلو غندنه شوه.

پاچا خان د لويديځ پاکستان د يوه يونټ د جوړلو د مخالفت له کبله څو ځلي و نيول شو. دهغه د ورور د اکټر خان صاحب له قتل څخه وروسته د حکومت له خوا سرحدي گاندهي ته د يوه وزير په حيث په حکومت کې د شامليدو پيشکش وکړی شو، ليکن هغه ونه منلو. نوموړی تر ۱۹۵۷ م پورې په بندي خانه کې و او په بل کال کې بيا ونيول شو. ليکن په ۱۹۶۴ م کې دی دومره ناروغه شو، چې حکومت يې خوشې کولو ته اړ شو.

د خپل ناروغيو په باب پاچا خان په خپل پيغام کې وويل: «زه چې کله د علاج لپاره له ملک نه بهر تلم نو هغه وخت د پاکستان د جوړيدو اتلس کاله تير شوي وو او په دې اتلسو کالو کې ما پنځلس کاله په جيل کې تير کړي وو او پاتې درې کاله په نظربندی کې. زه له کوره د علاج لپاره نشوم وتلی. د قام او ولس خدمت خولويه خبره وه، زه يو خدايي خدمتگار یم او له خپل خدای سره مې دا وعده کړې ده، چې دهغه د مخلوق خدمت به کوم او ترمرگه به يې کوم. نو چې کله زما علاج مکمل شونوما ځان سره فکرو کړو، چې په پاکستان کې خوما له څوک د خدمت موقع نه راکوي نو دامې بهتره وگڼله، چې زه افغانستان ته لاړ شم ولې، چې هغه هم

زمونږ وروڼه دي اودا باقي عمر مې له هغو وروڼو سره تير کړم نوځکه تاسو ته معلومه ده، چې ما دغه ۸ کاله هلته د افغانستان د اولس سره په خدمت کې تير کړل اوداسې علاقه او کلي مې پرې نښود، چې ما هلته دوو روڼو ليکلي او قامولي پيغام دهغوی غوږ و نوته نه وي رسولی.

کله چې پاچا خان په سپتمبر ۱۹۶۴م کې د پاکستان له بندي څخه خلاص شو نو هغه دخپل علاج لپاره بریتانیا ته لاړ، لیکن دوه میاشتې وروسته بیرته کابل ته راوړسېدو. هلته د پېرو افغانانو له خوا یې تود هرکلی وشو. د پښتو دغه سترزعیم تر ۸ کالو پورې په افغانستان کې هستوګنه لرله چېرته چې د دغه درانه هېواد له خلکو سره یې مناسبات نور هم نږدې او پراخ شول.

پاچا خان صاحب په دسمبر ۱۹۷۲م کې بیا پاکستان ته لاړ، چېرته چې خیر پښتونخوا اوبلوچستان کې د نیشنل عوامي ګوند ایا لتي حکومتونه جوړ شوي وو. هغه ۱۹۷۳م ع کال په نوامبر میاشت کې د صدر اعظم ذوالفقار علي بهتود حکومت له خوا ونیول شو او فخر افغان ورته تر ټولونه ناوړي حکومت په توګه بیان شو. بادشاه خان په ۱۹۸۵م کې د هند د ملي کانګرس د سلمې کالیزې په نمائندو کې د ګډون لپاره هند ته تشریف یو وړل او بیا یې په ۱۹۸۷م کې د هند تر ټولونه لوی اعزاز بهارت رتن په ورکېدو سره وویاړل شول. خلکو د سرحدې ګاندهي د مسافرت دیوه جشن په توګه و نمائلو.

په ۱۹۸۸م کال کې کله چې د هند او پاکستان د نیمې قارې اود افغانستان د عوامو تر ټولونه زیات درانه او پیاوړي مشر له دې فاني دنیا څخه رخصت شو، نو هغه وخت په پېښور کې په کور کې بندي و. د دوی په رضا دی دختیځ افغانستان په جلال آباد کې ښخ کړی شو او دده هديره زمونږ ټولو لپاره د زیارت ځای ګرځېدلی و. د فقید ستر مشر د اعقیده وه، چې د افغانستان په خاوره کې دهغوی د تدفین له کبله دخیبر د دواړو خواوو پښتانه به کم تر کم په احساساتي او روحی ډول یوشي اود دهغوی لرغونی تهذيب به په راتلونکي کې د لمر په شان په ټوله نړۍ باندې وځلېږي.

په هند کې د پاچا خان په باب يو څو کتابونه چاپ شوي دي ، چې په کې دنيمې وچې له استعمار څخه د آزادۍ دستر مشرد پرځې وياړنه هم شوې ده. په دغو کتابونو کې د ښاغلي ايک ناتھ اليمورن ، راجموهن گاندهي ، چې دمها تما گاندهي لمسی دی ، پياري لال ډي جي تندو گراودنهورو يادگاري موزيم او کتابتون له خوا چاپ شوې نسخې ډېرې مقبولې دي . لکه څنگه چې هر چاته معلومه ده دمها تما گاندهي او د سرحدي گاندهي خان عبد الغفار خان صاحب ترمنځه ډېر نږدې والی او د يوه اوبل لپاره ډېر احترام و .

په ۱۹۳۸ م کال کې پاچا خان مها تما گاندهي له ځان سره د اتمانزو په خپل کلي او د ايالت نورو ځايونو ته هم بوتلو . څلور ورځې په کلي کې له تېرېدو څخه وروسته دوی پېښور او نو شهره ته لاړل . هلته د اتمانزو او د پېښور په شان گاندهي جي دخداي خدمتگارانو له سالارانو سره يوه غونډه وکړه . سالارانو ورته په يوه تحريري استقباليه بيان کې وويل : چې مونږ ستاسو څخه متشکريو ، چې تاسو مونږ ته د عدم تشدد يوه داسې وسله راکړې ده ، چې له پولادو څخه د جوړ شوو وسلو په نسبت زياته اغيزه ناکه ده . هغوی مها تما ته يقين ورکړو ، چې په عدم تشدد کې زمونږ اعتقاد مستقل او بې له شرطه دی او مونږ به تل په دې ټينگ ولاړ پاتې کېږو . گاندهي جي ورته مبارکي وويله او ورته يې توصيه وکړه ، چې که هغوی په دې عمل عقیده وکړي نو هغوی به يونوی تاريخ جوړ کړي .

گاندهي جي دخداي خدمتگارانو د نظم او نسق ډېره ستاينه وکړه ويې ويل : چې «ما په خپل ژوند کې داسې خاموشه او منظمې جلسې ډېرې کمې ليدلې دي .» د فخر افغان په خپلو تورو کې د گاندهي جي دا اميد پيدا شو ، چې د دې درنو او تورنو پښتنو په ذريعه د خپل ژوندون مقصد حاصل کړي او لکه وايي : «زما دعا ده ، چې پښتانه دې نه يوازې دا چې هندوستان ته آزادي وگټي بلکه د دغه آزادۍ په برکت ټولې دنيا ته د عدم تشدد د ازرين اصول ور معرفي کړي .» يو څو خدايي خدمتگارانو گاندهي جي ته وويل : مونږ منو ، چې مونږ خپگان په يوه پوره ډول له خپلو زړونو څخه لرې کولای نه شو . په پوره توان لگولو هڅه به کوو ، چې داسې ناتواني لرې کړو . گاندهي جي په دې وينا خوشحاله شول .

گاندھي جي اوفخرا فغان خان عبدالغفار خان ديوه اوبل په ملگرتيا د صوبه سرحد د پرو نور وځايونو مسافرت هم وکړ او د بېلو بېلو رايو لرونکو شخصيتونو او له نورو خلکو سره د افکارو تبادله وکړه. هر ځای ته چې دوی لاړو. دهغوی هر کلی وشو او په خصوصي ډول گاندھي جي د پښتنو په خيال توپوه شو او ورته يې وويل: چې هغوی ته په کار دي، چې دخپل ملک خدمت ته ملا وتړي.

فقيد نساغلی صادق علي د کانگرس يولوی مشر او دهند له آزادۍ څخه وروسته د مهارا اشتراود تامل ناډو دايالتونو والي و، د پاچا خان دبې ساري خصوصيتونو په باب د ليکلو په ضمن کې ويلي دي، چې سرحدي گاندھي دهند د نيمې قارې د انگليسانو له جنگ څخه د آزادولو دخپلو هڅو په وخت دخلکو په عمومي وينستيا کې اغېزه ناکه برخه درلوده. دهغوی تر مشرتابه لاندې خدايي خدمتگارانو د پرزېړه ورکارونه وکړل. محترم پاچا خان يو سپيڅلی مسلمان و او گاندھي جي يونيک هندو و. ليکن ددغو دواړو مشرانو افکار او نظريې يوشان وې، چې مقصد يې د ټولې نيمې وچې دخلکو داخلاقو او له وطن سره د مينې دا احساساتو ټينگول وو. د پاچا خان خپل ساده ژوند شجاعت، نه ويرېدنه، له شان وشوکت څخه پرهيز، له کړاوونو څخه د تيريدو چمتووالی داسې صفتونه وو، چې هغوی په اسانۍ سره خپلو وگړو ته د جدوجهد الهام ورکولی شو. پاچا خان چې خپل ځان لپاره کومه سمه او ټينگه لار غوره کړه هغوی کولی شول، چې په هغه دخپلو خلکو د انساني ورورولۍ، مساواتو، زغم، رښتيا او د عددم تشدد خويونه لا هم ټينگ کړي.

نساغلي خورشيد عالم خان چې دهند د خارجيه وزارت مملکتي وزير او بيا د کرناټک د ايالت والي و. د پياوړي مشر خان عبدالغفار خان په وياړ کې ليکلي دي، چې هغه دخلافت د غورځنگ په دوران کې د لومړي ځل لپاره له مهاتما گاندھي سره په تماس کې شوی و. هغوی تر دې پرته حده پورې د مولانا ابوالکلام آزاد، علي وروڼو او د حکيم اجمل خان گوندي مشرانو سره ورنږدې شول، چې دهغوی ټولو معزز قامي مشران وو. د پاچا خان دناراحتنه اجتماعي او سياسي جدت له کبله مقامات ودرېدل. ورباندې محاکمه وشوه او هغوی ۱۹۲۱م کال د سپتمبر په

اوولسمه نيته ددريو کالو تر يامشقت جزا لاندې بندي کړې شو. کله چې په ۱۹۹۲م ع کال کې دخدايي خدمتگارانو په غورځنگ پيل وکړ نو هغه خپل ځان دالله پاک د خدمتگارانو په حيث وگاڼه. هغه به تربگنۍ ختمې کړي، خپلو ماشومانو ته به تعليم ورکړي، خپلو بنځوته دمهربانۍ په سترگه گوري، دواډه مصرف به کم کړي. دظالمانو په ضد به مجادله وکړي او په مکمل ډول دعدم تشدد لاره اختيار کړي. پاچا خان دپښتنو په زړونو کې دداسې تعميري پروگرامونو دتعميلولو جذبه راپيدکړه، چې په واسطه يې خپل اقتصادي، ټولنيز او علمي حالات ښه کړي شي. ښاغلي خورشيد عالم خان ليکلي دي، چې پاچا خان يو پاک ديني انسان واوله دې سره سره هغه يو پوه معقول او باسيرته مشر هم و. هغه ډېر رحم دله، زړه ور، تخيلي او نجيب شخصيت درلوده اوله دې کبله هغه نه يوازې دفخرافغان بلکې دفخرهند دبللو مستحق هم دی. مونږ ته لازمه ده، چې دپاچا خان دافکارو، عملونو او داجتماعي، اقتصادي فلسفې مطالعه وکړو اوله هر ډول جگړو او مخالفونو څخه غاړه وغړوو.

ميرمن سعيد سید بن حميد ليکلي دي، چې کله خان عبدالغفار خان صاحب زوکړه کړې وه، نو پښتنو له هغې څخه مخکې له انگریزانو سره په مجادله کې پنځوس کاله تېر کړي وو. پاچا خان ديوې نامتو کورنۍ فرزند و، چې دوه هدفونه يې درلودل. يو دخپلو خلکو ترمنځه ديووالي او بل له انگریزانو څخه دخلاصون. سربيره پردې دخپلو هڅوله امله برتانيانو ونشول کولی، چې پښتانه ترخپل لاس لاندې راولي او يا هغوی دډيورنډ دکرښې په ختيځو اوسويلي برخو کې مستقيما ترخپل کنترول لاندې راولي.

دخان عبدالغفار خان صاحب له انگریزانو سره مجادله وه او دکومې په واسطه چې هغه خپله سلطه قايمه کړې وه. قبایل وو. هغه وخت په ډېرې نا آوازی کې ژوند کاوه. دهغه کرهڼيز توليدات ډېر کم وو او تجارت يې دصفر برابر و. پښتنو نشول کولی، چې دهند ملي کانگرس په شان خپل کوم سياسي گوند وچلوي. ښاغلي عبدالغفار خان صاحب په يوه ملوک الطوايفي کلتور کې له خدايي خدمتگارانو څخه له انگریزانو څخه دآزادۍ دترلاسه کولو او دخپلو

خلکو د اوچتو لولپاره د عدم تشدد عقیده خپله کړه. پاچا خان وویل: دیوه مسلمان یا د پښتون لپاره په عدم تشدد باندې اعتقاد کول بیخي د حیرانۍ خبره نه ده. د فخرافغان په خپل ځان کنترول اوله ځانه د تېرویدو لاره غوره کړه، چې دخپلو خلکو د ښه والي او ښېگړې موقعې راپیدا کړي.

د فخرافغان فرزند خان عبدالولي خان صاحب دخپل گران پلار په باب د لیکلو په ترڅ کې دهغه د لومړي ځل د گرفتارۍ کیسه داسې بیان کړی ده: د لومړي لوی جنگ په ختمیدو د انگریزانو حکومت د هند په مرکزي قانون سازه اسمبلی کې درولټ د قوانینو مسوده وړاندې کړه. هندې قام پرستانو د غې مسودې د ملک د جارا بستلو په حیث هڅې وگڼلې، ځکه چې انگریزانو ژمنه کړې وه، چې د جنگ پای ته رسیدو څخه وروسته به هېواد ته یو رقم خود مختاري ورکړی شي. په ټول هند کې احتجاجي جلسې وشوې. یوه جلسه د پاچا خان په کورنۍ کلي اتمانزو کې وشوه، کوم صدارت چې پاچا خان په خپله وکړو. نوموړی و نیول شو او هتکړې پرې ولگولې شوې.

تر پېښوره پورې ۱۶ میله پلي تلو ته اړ کړی شو، کله چې دهغه له لاسونو څخه وینې خڅېدلې. کله چې دخلافت غورځنگ شروع شو، نو دهغه په اجلاس کې افغانستان ته د هجرت غړو شو. پاچا خان افغانستان ته په راتلو د غازي امان الله خان سره وکتل چا چې له برتانیې سره په جنگیدو هغه استعماري قدرت ته له افغانستان سره دیوې لوزنامې کولو ته اړ کړی شوی و. افغانستان دیوه آزاد او خپلواک هېواد په څېر د منل شوو دې نورو هېوادو سره د پیلوماتیکي مناسباتو د قایمولو حق درلود.

پاچا خان لیواله و، چې پښتانه دې تربگنۍ او د ښمنۍ پریردې او خپل اختلاف د ټوپک په ځای دخبرو اترو او د ورورولۍ او د مینې له لیارې حل کړي. له دې څخه پرته دوی د آزادۍ اسلامیه سکول (ښوونځۍ) د بنسټ تیر ه هم کېښودله او د وخت په تېرېدو سره نور مکتبونه هم له دې سکول سره شامل شول. متعلمین به تشویقیدل، چې هغوی دې د حضرت رسول الله د ژوند او تعلیماتو ښوونه هم ترلاسه کړي.

انگریزانو به زیر زیرکتل، چې ځلمی پاچا خان څنگه د پښتنو په ژوند کې اصلاح گانې کوي، د زړو دردونو رسمونو یاد کوي، د وطنوالو په ژوند کې سادگي راپیدا کوي او ورې وړې د بښمنۍ له منځه وړي.

د پښتنو ځلمي مشر د اسلامي مکتبونو په واسطه د یوې روغې، خوشحاله او سرې غونډۍ ټولنې د تاسیس ارزو هم لرله. انگریزان په دغه مهمه او حساسه سیمه کې په دغو بدلونونو ډېر شکمن او خپه شول. هغوی د اسیمه له افغانستان څخه جلا کړې وه او دلته دغه سړي تر افغانستان له بادشاه سره د ملګرتیا اړیکې ټینګې کړې، هغه بادشاه چې د بریتانوي معیارونو د هغې لوی د بښمن شوروې اتحاد سره ډیپلوماتیکي مناسبات قایم کړي وو. یوې خوا انگریزانو هڅې کولې، چې د کتابونو په لیکلو د افغانانو او پښتنو په منځ کې نسلي بې اتفاقي راپیدا کړي او له بلې خوا دغه ځلمی لگیاو، چې د ټولو پښتنو د یووالي تلقین کوي او وایي، چې د املت هیڅکله سره جلا کیدای نشي. انګلیسان د بېلو بېلو قبایلو لپاره د بیلو بیلو ایجنسو په قایمولو د هغو په منځ کې د بې اتفاقي په راپیدا کولو کې بوخت وو او له دې برعکس دوی د یوې ونې د تنې په شان دي او بېلې بېلې قبیلې دوه ښاښونه دي. له دې کبله انگریزان افغانستان په سیاسي ډول د ویشلو په خپله ناوړه لوبه کې په اداري سوبه هم پاتې شول.

ښایي چې د فخر افغان مخې ته تر ټولو نه لویه مسأله د پښتنې ټولنې دغه قنډ مزاجي وه، چې هغوی په ډېرې وړو کې پارونې هم ټوپک په لاس کې ونيو، پاچا خان خلک د یوه اوبل لپاره احترام، انساني خواخوږي او په ځانګړې ډول د عدم تشدد په مقدس اسلامي اصولو پوه کړل او د دې په نتیجه کې په پښتنې ټولنه کې ډېر تغیر راغی او په خلکو کې له پیر یوراهسې د روانو د بښمنیو د پرېښودلو تمایل وغوړېدل، ځکه چې انگریزانو دغه وضعیت نشوز غملی، هغوی پاچا خان بندي کړ او د دریو کالو لپاره یې د تورو تنبو په شا وچاوه، چېرته چې دهغه ځان په عذاب کې و.

پاچا خان په بندي خانه کې حس کړل، چې پښتنو ته د یوې ورځپانې اویا د جریدې ضرورت دی. له همدې کبله دوی د پښتون نومي جریدې آغا زوکړ، ویل

کيږي چې غازي امان الله خان هم په دې گام ډېر خوشحاله شو. کله چې پاچا خان بنگال ته لاړ نو انگرېزانو هغه ونيولو او د عيسويانو يوې غونډې ته دوينا کولو په الزام د دوو کالو لپاره په جيل کې واچول شو.

د ۱۹۳۵م کال کې په سرحدي صوبه کې انتخابات وشول په کومه کې چې خدايي خدمتگارانو لوی برياليتوب خپل لاس ته راوړ. هغه نوابانو، خانانو، خطاب لرونکو جاگيردارانو او نورو ته ماتې ورکړه. انگليسانو صاحبزاده عبدالقيوم د وزير اعظم په چوکۍ کېښناوه، ليکن کله چې کانگرس د حکومت واگۍ په خپل لاس کې دنيولو تصميم ونيولو. د صاحبزاده د وزارت په ضد د عدم تشدد قرارداد تصويب وشو او ډاکټر خان صاحب د وزير اعظم عهده سنبال کړه. له انتخاباتو څخه وروسته فخر افغان خان عبدالغفار خان صاحب ته صوبه سرحد ته دراتلو اجازه ورکړې شوه. بریتانوي مقاماتو الزام ولگاوه، چې يوازې د پاچا خان صاحب د موجوديت له کبله د صاحبزاده وزارت ماتې وخوړله، کله چې پاکستان منځ ته راغی نو گورنر جنرال ښاغلی محمد علي جناح د ډاکټر خان صاحب وزارت ړنگ کړ او د هغه په ځای د مسلم ليگ حکومت وټاکل شو. دغه خبره بيخي له نظره وغورځولې شوه، چې ډاکټر خان صاحب ته په ايالتي اسمبلۍ کې د ۳۳ غړو مرسته وه او د مسلم ليگ يوازې ۱۷ غړي وو. بادشاه خان او د دوی ډېر همکاران ونيول شول او بيا په چارسده کې د بابر په پېښه وشوه په کومه کې چې ۲۰۰ تنه په بې رحمۍ سره په گوليوو ويشتل شول. بادشاه خان صيب بې له کوم عدالت له محاکمې څخه د شپږو کالو تر اوږدې مودې پورې په بندي خانه کې وساتل شو او هغه د ډېر وسختو او کړاونو ښکار شو.

د تاريخ له پلوه به دا خبره هيڅکله نشي هېره، چې د پاچا خان غونډې يو سپېڅلی مسلمان، د پاک زړه انسان، رښتونی وطن پالونکی او د الله پاک نیک بنده دخپل ملک د سياستمدارانو له لاسه دومره ظلمونه او ستمونه په ځان باندې زغملو ته اړ شي. دا د خواشينۍ خبره ده، چې دهند او پاکستان په نيمه وچه، په قبايلي سيمو او د گران هېواد افغانستان په ځينو سيمو کې اوس هم د تشدد او ترهگرۍ پېښې دويندو ټول فعاليتونه دې بند شي او په دې ټوله سيمه کې

امن او سوله په ځای کړی شي او په دې ساحه کې میشته ټول وگړي په امنیت او خوشحالی کې ژوند وکړی شي. داسې دعا گانې به د پاچا خان پاک روح ته تسکین ورکړي اوزما بله دعا دا وه ، چې د الله پاک دې رحم وکړي، چې دهند او افغانستان اولسونه دې د تل لپاره په نړۍ کې دوړونو په شان و اوسیري. دیوه اوبل لپاره په خواخوږۍ ژوند وکړي او په هر ډگر کې په سیاسي ، اقتصادي ، کلتوري ، معاشرتي ، تعلیمي او احساساتي ډول سره نور زیات نږدې شي ، چې په اوسني او په راتلونکي زمان کې هم د دوو ملگرو هېوادونو په شان وگڼل شي.

۲-۵-۱۰- دهند دفن او کلتور په ارتقا کې د پښتو برخه :

د هندیانو او پښتنو ترمنځ د فن او کلتور په ډگر کې نږدې مناسبات د تواریخ یوه روښانه پاڼه ده پښتنو دهندې ژوند په هره برخه کې لوی رول لوبولی دی ، چې ښې ښانې یې تر اوسه پورې موجودې دي او د هغو وختونو یاد تازه کوي ، کله چې د دغو دوو لویو قومونو ترمنځ مثبتې همکاري په محرک ډول روانه وه.

آریانا د افغانستان بل نوم دی او په هغه خاوره زموږ ګډ کلتور بنسټ کېښودل شو. ریګ وېدا د انسان تر ټولو نه پخوانۍ اثر دی او د لوی کتاب یوازې د هند او افغانستان میراث نه دی ، بلکې ټوله نړۍ پرې ویاړي د هغو ورځو ګندهارا - عصري افغانستان د هغو آریاو وطن و چا چې له هندیانو سره ګډ اعتماد کړی ، ادارې او ګډ عنعنات یې درلودل.

کله چې لوی (بودا) خپل پیغام نړۍ ته ورکړو هغه د هندیانو او د هغه وخت پښتنو لپاره د مساوي تسکین باعث و ګرځېد اوس هم د افغانستان په بېلا بېلو برخو کې دهغې زمانې بې شمېره زاړه آثار موندل کېږي په دنیا کې د بودا تر ټولو نه جګه مجسمه په بامیانو کې ده په بگرامو کې د ډبرو او د فیل په غاښونو ښکاري اوس هم د هند او پښتونخوا د ګډ میراث یو په زړه پورې مثال دی. د تواریخ په اوږدو کې د پښتنو او د هندیانو ګډ سرنوشت د یادونې وړ خبره ده. د سکندر اعظم د راتګ له کبله یوناني کلتور د افغانستان له لیاړې هند ته رسېدلی

و د باخترې پاچاهانو د وخت د بلخ ښار ذکر په سنسکريت کې د باهلیک په توگه راځي.

د افغانستان او د هند په ژوند کې ډېر داسې شيان چې اوس عادي گڼل کېږي، له قدیم يونان څخه د مسافرو، فیلسوفانو، لیکوالانو او د مفکرينو په واسطه په دغه سیمه کې رسيدلي وو. د کالي او د قلم په لغتونو مونږ ټول پوهېږو، ځکه چې دا د افغاني او د هندي ژبو برخه گرځېدلې ده. هر څوک چې د بېلابېلو آريايي ژبو د جوړښت مطالعه کول غواړي، هغه ته لازمه ده، چې په افغانستان او په شمالي هند کې د هغو د مروجو بڼو له يو او بل سره مقایسه وکړي په دې ډگر کې هم مونږ د پېړيو پېړيو راهيسې د گډ کلتور او ميراث ثبوت گورو.

يوه عظیم شخصيت جمال الدين افغاني د اسيا او د افريقا قارو ته يو نوی فکر او فلسفه وېښله د هغې په برکت د لويديځ د غلبې نښې نښانې له ختيځې نړۍ څخه لگيا دي. په نولسمه پېړۍ کې د آزادۍ لپاره د پښتنوالي گولی د اسيا د خلکو لپاره د يوه روښانه مثال په توگه ثابتې شوې. هغوی به په داسې حال کې د ژوند ديموکراتيکي بڼې ساتلې، له کومو سره چې داروپا د سياست زده کونکي بلد نه وو. په جرگو کې او د سړو د آزادۍ په مفکوره کې او د قبایلو په ژوند کې همدا ديموکراسۍ تخم په ښه توگه ساتل شوي دي. په ټوله نولسمه پېړۍ کې د پښتنو د آزادۍ مبارزې د اسيايي هېوادونو د ولسونو لپاره د تشويق او د الهام باعث گرځېدلې.

له لومړي لوی جنگ څخه وروسته افغانستان بيا د يوې آزادې هستۍ په توگه په خپلو حقوقو تېنگار وکړ په هغه وخت کې هندي خلک هم د غلامۍ له خوب څخه د آزادۍ رڼا ته راوېښ شول هند په يو څو کالو کې د آزادۍ ناوې وگټله اوس مونږ د يوې نوې ټولنې په حيث په يوه نوي اجتماعي نظام کې له پاتې نړۍ سره يو ځای پر مخ ولاړ يو. اوس هر څوک د مساواتو په اساس د خپل سرنوشت د ټاکلو په کار کې بوخت دي.

هندي کلتور له پښتونخواه څخه د صوفي بزرگانو او زلميانو په راتگ ډېر بډای شو د چشتيه صوفي سلسلې باني غريب نواز حضرت خواجه معين الدين افغانستان يو سوغات دی، چې په هند کې يې د يوه نوي روحاني ژوند اغاز وکړ. ددې هېواد په زرگونو او لکونو خلک د هغوی د ښک ژوند او تعليم تر اغېزې لاندې راغلل لا تر اوسه پورې يې شمېره وگړي بېله د مذهب او دين امتياز په اجمېر شريف کې د هغوی مزار ته زيارت کوي او د خپلو آرزوگانو د پوره کولو لپاره دعاگانې ورته کوي هماغه شان بابا شيخ فريد الدين گنج شکر هند ته د پښتونخوا تحفه ده هغوی هم د صوفيانو له چشتيه سلسلې سره اړه لري. هغوی د خواجه قطب الدين بختيار کاکي مريد او د حضرت نظام الدين اوليا مرشد و، چې په ټوله نړۍ کې يې ډېر شهرت ترلاسه کړو د بابا شيخ فريد دومره لوی او پاک شخصيت و، چې کلام يې د سکهانو په مقدس کتاب سری گورو گرنټه صاحب کې هم ثبت دی او د ټولې نړۍ سکهان په ډېر احترام د هغه عبادت کوي.

له دغو صوفي زعيمانو څخه پرته ډېر نور لوی او پاک شخصيتونه له پښتونخوا څخه هند ته راغلل او د پوه گڼ کلتور په ارتقا کې يې وده ورکوله.

پښتنو په هند کې د ودانيو په جوړلو ډېرې مظاهرې کولې سلطان محمد غوري په ډيلي کې قوت الاسلام نومي جومات جوړ کړ. دده جرنيل قطب الدين د قطب مينار په ودانۍ پېل وکړو دا دواړه آثار تر اوسه پورې موجود دي او د نړۍ له بېلا بېلو هېوادونو څخه د تورستانو د دلچسپۍ مرکزونه دي.

د قطب مينار د جوړولو کار شمس الدين الشمس پای ته رسولی و د الشمس په دوره کې د حوض خاص او حوض شمسي څخه گرد چاپېره لوی لوی باغونه او د سيل دپاره داسې ښه د تفريح ځايونه جوړ شول، چې خلکو به ډيلي د طرب آباد په نامه ياد او.

سلطان ناصر الدين د جمناد سيند په غاړه يوه سپينه ماڼۍ ودانه کړه، چې نوم يې هزارستون کېښود. غياث الدين بلبن د ډيلي د بستي نظام الدين تر څنگ په کلا کې يو سور محل جوړ کړ، چې خلکو دا ځای د غياث پور په نامه هم ياد او.

په هند کې د اردو ژبې باني امير خسرو و، چې هغه په دې هېواد کې زيږيدلى وليکن دده نيکه د افغانستان د بلخ له مربوطاتو څخه د يوه کلي و. اردو ژبې د هند د بېلا بېلو قامونو ترمنځه د لساني او کلتوري يووالي په تېنگولو کې بې ساری رول لوبولی دی. امير خسرو د غياث الدين بلبن د دربار شاعر چې اصلاً افغان و او نيکه يې له بلخ څخه و، هند ته راغلی و.

د غلجايي کورنۍ سلطان علاو الدين غلجي په ډيلي کې د سيري په نوم يو نوی ښار ودان کړو، چې کنډرونه يې اوس هم ليدل کېږي.

دې پاچا د زړې کلا هزارستون ترميم کړ او د مسجد قوت الاسلام علایي دروازه يې هم جوړه کړه. هغه د علایي مينار په ودانولو هم پېل وکړ، چې جگوالی يې تکميل ته ونه رسيدو. دا مينار لا تراوسه د قطب مينار په احاطه کې دننه موجود دی. د نظام الدين اوليا د درگاه اکثر ځايونه د همدې پاچا په وختو کې ودان شوي دي.

د فيروز شاه تخلق په دوره کې څو برجې مسجد، د ترکمان گيت لوی مسجد، د کوتلي مسجد، د کالو سرای مسجد، د بېگم پوري مسجد او د مالويه نگر په څنگ کې کړکۍ مسجد، دا ټول جوړ او ودان شول. د فيروز شاه کوتله د همدې پاچا کلا وه، چې اوس د هغې کلا ځينې وړانې کنډوالې پاتې دي.

پاچا سکندر لودي داگرې په خوا کې سکندر نومي ځای ودان کړو د اګرې قلا هم همدې پادشاه جوړه کړې ده، چې دغه کلا مغلو ترميم کړه او د پښتنو د دورې نه وروسته يې دغه کلا په خپل نوم کړه د ډيلي په لودي باغونو کې د لودي خاندان د ډېرو پاچاهانو مقبرې دي، چې ډېر خلک هلته ځي او د لودي سلاطينو ياد تازه ساتي.

پاچا شېرشاه سوري د شېرگړه په نامه يوه کلا او يو ښار ودان کړو، چې آثار يې د يوه جگ فصيل او شاندارې دروازې په شکل کې موندل کېږي. شېر شاه سوري له بنگاله تر پېښور پورې لوی د پاچاهۍ سړک تېر کړو، چې په هر پړاو کې يې د مسافرو لپاره ښه سرايونه ودان کړای شول.

یوازې دا سرک د پښتنو او هنديانو ترمنځ د تگ راتگ او راکړې ورکړې لویه وسیله وگرځېده او دا شان پښتنو له هند سره فرهنګي او اجتماعي اړیکو د لا ټېنګولو لپاره لوی سامان مهیا کړو.

شېر شاه سوري به هولي او اختر یو ځای نمانځل هغه دواړه یې یو شان ګڼل او هر چاته یې ترغیب ورکړ، چې هغه دې په دواړو کې له خوښۍ سره ګډون وکړي. ددې تفصیل د شېر شاه سوانح نگار ناظم خان په ښه شان بیان کړې دي. شېر شاه دا هڅه کوله چې د هند له ټولو قامونو څخه د هېواد یو متحد قومیت جوړ کړي. همدغه راز یې پښتنو ته تل ددې خبرې تلقین کاوه، چې ټول سره یو شی او قبایلیت په افغانیت کې مدغم کړي.

په هند کې د پښتنو له خوا جوړ کړی شوي ډېر زیات جوماتونه، کلاګانې، زیارتونه، مقبرې، باغونه، سړکونه او سړایونه موجود دي. دا د هغو فرهنګ او کلتور ته د پښتنو پاییدار سوغاتونه او یادگارونه دي، چې په هره یوه ماڼۍ د پښتنو د فن او هنر چاپ پروت دی. هغوی د هند ګډ میراث په بډای کولو کې شتمنه برخه اچولې ده. په تاریخي ډول دا دوه قومونه د یو او بل سره ډېر نږدې شوي دي.

په ادبي ډګر کې هم پښتنو په هند کې د ستاینې وړ کار کړی دی، چې ثبوت یې د پښتنو خطي نسخو کې موندل کېږي، چې د هند په بېلا بېلو کتابخانو کې پرتې دي ددغو قلمي نسخو موجودیت زموږ دواړو هېوادو د فرهنګي همکارۍ علامه ده.

ددغو خطي نسخو مراکز د ډیلي ملي موزیم، رامپور رضا لایبریري او د بنگال ایشیا ټک سوسایټي دي. دا نسخې په علیګډه، لکنهو، پټنه، کلکته، حیدرآباد، تونګ او نورو ځایونو کې هم پیدا کېږي.

د پښتنو لوی شخصیت خوشحال خان خټک له هند سره نږدې اړیکې درلودې. د هند په اړه یې ډېر څه لیکل او داسې له هند سره یې فرهنګي او ادبي روابط ډېر زیات ټېنګ کړل.

پښتنو په هر ډگر کې له دې هېواد سره مينه او علاقه ښکاره کړه او په دې کې به هېڅ مبالغه نه وي، چې د پښتنو او هنديانو کلتوري او فني علايق دومره نږدې دي، چې په دې ډول نور هېوادونه په دې سويه خپلې اړيکې نشي ساتلې، په وروستيو ورځو کې د ښاغلي سرآهنگ غوندي د موسيقۍ فنکار د دې هېواد په فرهنگ کې د يادونې وړ کار کړی دی.

په تېرو څو کلونو کې چې گران افغانستان له ډېرو مشکلاتو سره مخامخ شوی دی په دغه وخت يو شمېر زيات پښتانه له خپلو کډو سره هند ته راغلي دي او ډېر دلته مېشت شوي دي. هغوی خپل کلتور او هنرونه له ځانه سره راوستلي دي او د يو او بل اغېزې په هر چا باندې کړي دي د فرهنگي کړه وړه او اجتماعي زغم عمل پرله پسې روان دی.

۲-۵-۱۱- د هند او افغانستان ترمنځ لرغوني مناسبات :

د نړۍ په دغه سيمه کې چې هند او افغانستان نومېږي، د تېرې پېړۍ په اوایلو کې له تاريخ پر مخ آثار لټونې د لويديځو علمي هستونو له خوا شروع شوې وې. له دغو علمي لټونو څخه دا نتيجه لاس ته راځي، چې د هند او افغانستان په خاورو کې د شپږو زرو کلونو په شاوخوا کې هنديانو مدنيت درلود. د هر په دې سيمه کې تر تاريخ دمخه د دې سيمې مدنيت د کچه تر جزيره نما پورې هم غځېدلې و او د هغه ځای له زياتو غونډيو څخه داسې آثار موندل شوي دي، چې د د هېر مدنيت آثارو ته بيخې ورته دي او د کشفیاتو دا ساحه د راجکوټ د ښار سويلي خواته پرته ده.

د دوه نیم زره کاله قبل مسيح په شاوخوا کې د آريايي سپين پوستو انسانانو يولوی جمعيت په آريانا نومي هېواد او د آمو په شمالي غاړو کې د کوچنيتوب او مالدارۍ ژوند تېراوه او شمېر يې چې زيات شو، نو د آمو سويلي سيمو او د باختر ورشو ته راغلل او د هندوکش په شمالي او سويلي لمنو کې مېشته شول. دغو خلکو د نفوسو او قبيلو د زياتوالي په سبب لمر ختيځې خواته هجرت وکړ او د هند شمالي ارتو سيمو ته تېر شول او دلته يې يو مدنيت جوړ کړو.

ددغه مدنيت د ويدا په پخوانيو څلورو کتابو کې انعکاس ليدل کېږي. په همدې دليل ورته ويدي مدنيت وايي، چې د څوارلس سوه قبل مسيح په شاوخوا کې موجود و څلور ويده دي: ديگ ويد، سام ويد، اتهرو ويد، ميجر ويد، تر ټولو پخوانی ويد زيگ ويد دی، چې په کې د افغاني قبيلو، پاچاهانو، نومياليو خلکو، غرو او جغرافيايي ځايونو ډېر نومونه راغلي دي.

د آرين خلکو تاريخي دوره د ويدي سرودو سره شروع کېږي او له همدې تاريخي منبع څخه د آرين خلک افکار، عقايد، د ژوند طرز او د افغانستان له خاورې څخه د دوی مهاجرت څرگندېږي. د ژبپوهنې له مقاييسو څخه دا بنسټکارېږي، چې د افغاني ژبو او د ويدي او د سنسکريت د ژبو ترمنځ ډېر ژبنیي مشترکات موجود دي دا هم ويل کېږي، چې د ويدي د لرغونو ورک شوو سرودونو راتلل همدا د افغانستان او د باختر وروښو، چې ددې اوسنيو موجوده سرودو نويوه برخه به هغو ورکو شوو سرودو نوي بڼه وي له لرغونې افغانستان سره د ويدي مدنيت ډېره تېنګه رابطه له دې څخه څرگندېږي، چې د ويدي او سنسکريت پخوانۍ ډېرې کلمې په پښتو او دري ژبو کې ريښې لري.

د ريگ ويدا په سرودونو کې د افغاني خاورې د ډېرو سيندو يادونه شوې ده په اتهرو ويدي کې د بلخ نوم د بېلګې په شکل ياد شوی دی. وروسته يې د مهابهارت په کتاب کې بېلګه راغلي ده.

په ويدي سرودو کې د لسو آريايي قبيلو جگړه ياده شوې ده، چې د رواۍ د سيند پر غاړه شوې وه او په دغو قبيلو کې د افغانستان د خلکو هم ډېر نومونه شته. لکه الينا (د اليشنگ او الينگار خلک) او بهالانه (د بولان ددې خلک او پکتهه (پښتون) له دې جملې څخه د ريگ ويدا په دويم ټوک کې د پکتهه د قبيلو او د هغو نوميالي کسانو او پاچاهانو څو واري يادونه شوې ده له هغو څخه پکتهه نامتو پاچا تورو هوني يعني شمشرباز نومېده.

هند او افغانستان يو ډېر لرغونی او ګډ تاريخ لري، چې په کې ديونان د پاچا سکندر اعظم ذکر هم راځي.

دغه پاچا په ۳۲۲ قبل مسيح کال کې له خپل لښکر سره په هغه پله د هند خواته تېر شو، چې اوسني اټک ته نږدې يې د اباسين پر سيند تړلی و. هغه د ټېک سلا پلو لار او بيا جهلم خواته وخوځېد. دده پنجاب له پاچا پروس سره جگړه شروع کړه د جگړې په پای کې سکندر خپل رقيب ته ټولې فتح کړي سيمې بېرته ورکړې او دی يې له خپلو دوستانو څخه وگانه سکندر او دده د لښکرو يوه لويه برخه د افغانستان له سويلي خوا څخه د فارس لوري ته ولاړ.

د سکندر تر مړينې وروسته دده جنرال سيوکوس د بابل حکمران شو او له هغه ځايه يې اسيا ته مخه وکړه هغه د افغانستان لمر ختيځو سيمو ته وخوځېد څو چې هند ته د سکندر د تگ لاره تعقيب کړي په ۳۰۵ ق م کې سيوکوس د کابل له لارې د سند او هند خواته ولاړ تر اباسين تېر شو خو د اباسين په لمر ختېځه غاړه کې د چندر گېټ له لښکرو سره مخامخ شو، څنگه چې د چندر گېټ لښکر د پر غښتلي و نو سيلوکوس روغه ورسره وکړه او دېر ولايتونه يې چندر گېټ ته پرېښودل په دې ډول د آريانا نېمه خاوره د هندو کش تر سويلي برخو پورې د چندر گېټ لاس ته ورغله او دا لومړی ځل و، چې د هندي آريايانو فرهنگي او سياسي اغېزه د اندوس له لمر ختېځې خوا څخه د اندوس لمر لويديځ پلو ته را تېر شو.

د چندر گېټ له مړينې وروسته دده زوی بندو سار پر تخت کېښاست د سيوکوس تر مړگ وروسته دده زوی انياکوس پاچا شو او د موريا د پاچا بندو سار سره يې دېر بڼه دوستانه مناسبات درلودل بندو سار په ۲۷۳ قبل مسيح کې وفات شو او دده پر ځای دده نامتو زوی اشوک پر تخت کېښاست. اشوک د هند له لورې سترو او نامتو پاچاهانو څخه و، چې څلويښت کاله يې د هند له بنگاله د افغانستان تر ارغند او په دېر برم پاچهي وکړه.

په ۲۲۰ ق م کې د کالنگا په جگړه کې اشوک يولک تنه خلک ووژل او يو سل وپنځوس زره تنه يې بنديان ونيول تر سلو زرو پورې انسانان هم له لوږې مړه شول دغه خونړيو پېښو د اشوک پر شخصيت ژوره اغېزه وکړه او دده په روحي وضع کې څرگند بدلون راغی. دده مهاتما بدهو وفات او امان دين ومانه او د يوه راهب او مذهبي سړي بڼه يې اختياره کړه.

اشوک درې تنه بودايي مبارزان د کندهار، کشمير او د لمر ختيځې آريانا (افغانستان) نو رو سيمو ته ولېږل. هغوی د بدهد د تعليم په خپرولو گوتې پورې کړې، چې همدې پلوه اوس د گندهارا په ناوه او د افغانستان په لمر ختېځه سيمه کې ډېرې بودايي نښې ليدلې کېږي او هم دا وايي چې اشوک د خپل هېواد په شمال کې څلور لويې ستوې يې جوړې کړې وې، چې يوه يې د پېښور د بالا حصار پر غونډۍ وه د فرانسوي موريس فوشه په خوله بنايي دا به هم هغه ستوپه وي، چې د «سترگې د سوغات» په نامه يادېدلې او هغه ځای و، چې د بودايانو په گروهه بدهد خپله سترگه قرباني کړې وه.

د ۱۲۰م کال په شاوخوا کې د کوشانيانو خورا نامتو او ډېرو اکمن امپراتور د افغانستان د کوشاني پاچاهانو د دويمې کورنۍ موسس کنشک پاچا شو، چې لقب يې د گندهارا پاچا و او په سکو کې يې ځان د پاچاهانو پاچا باله دده د امپراتورۍ لحن تر لرغونې آريانا او اوسني افغانستان د باندې په هند کې هم خبره شوه. دده د هېواد وېش لمر لويديځ پلوت ته د خراسان سره نښتې و او په شمال کې يې کاشغر او يارکند هم فتح کړ او د چين له امپراتور څخه يې يرغمل اخېستې و د امپراتورۍ مرکز يې په گندهارا کې و او دا هغه سيمه ده، چې د کابل سيند په کې بهېږي او چې له دې سيمې تېر شي، نو بيا د سند په سيند گډېږي.

کنشک دوه پايتختونه درلودل د دوبي پايتخت يې په کاپيسا کې او د ژمي پايتخت يې په پېښور کې و. کنشک د ۱۵۱م کال په شاوخوا کې مړ شو او ترده وروسته دده د امپراتورۍ ارت هېواد دده د زامنو تر منځ ووېشل شو.

د ۱۲۹م کال په شاوخوا کې هووېشکا، د کنشک زوی په هند کې پاچا او خداوند زاده شهنشاه په نامه و باله شو. يوولس کاله وروسته يې د امپراتورۍ لمن د افغانستان تر لمر ختيځو سيمو پورې را ورسيدله دده سيکې د پروان په بگرام کې ډېرې موندل شوي دي، چې وړ باندې په يوناني رسم الخط ليکل شوي وو. «شانن شا اووسپتکې کوشان، رهوويشکا زوی واسوشکا نږدې پنځه ويشت کاله پاچهي وکړه او دده د واکمنۍ په وخت کې د افغانستان ځينې برخې له کوشاني

امپراتوری څخه ورو ورو بېلې شوې او د اسوشکا واکمني زیاتره د هند په سیمو کې پاتې شوه.

د ۲۲۰م کال په شاوخوا کې یو بل سړی کېداد چې د کوشانیانو له کهول څخه و، په باختر کې پاچا شو، هغه د کوچنیو کوشانیانو د کهول موسس بلل شوی دی. دده امپراتوري دملکو الطوایفی بڼه غوره کړه له واکمن سلطنت څخه بېل بېل کوچني کوچني حکومتونه منځ ته راغلل دآمو سیند له شال څخه کوچي قبیلو د باختر پر «کېداریانو» په یرغل لاس پورې کړ او د آمو له هغې غاړې څخه یې پردې غاړه څو وارې ودانگل.

د پنځه سوم میلادي کال په شاوخوا کې د زابلستان له نومیالیو پاچایانو څخه یو پاچا چې توره من یعنې شمشیري نومېدو، د هند خواته په بریالیتوب تللی او د هند د گوپتا دولت یې لږ ځولی او د هند په ساکالا یعنې سیالکوټ کې یې خپل هندي پایتخت وټاکله. د توره من نوم د هند په دوو کتیبو کې یاد شوی دی. دده ذکر د «زاوې شاه مهاراجا توره من» په حیث مشهور شو.

ده په هند کې له بهانوگپتا او د ولا بهي پاچا او دهند د ډېرو نورو محلي امیرانو او له شهزاده گانو څخه جاج واخېست.

دده د مړینې وروسته کله چې دده زوی میراکولا په تخت کېنناست نو دده پاچاهي د گوالیار په کتیبه کې یاد شو.

پوهاند عبدالحی حبیبی دده نوم هم پښتو بللی، چې هیر «د لمر معنا او کول» د پښتو «کهول»، «خاندان» دی، یعنې «د لمر کهول» او ځینو څېړونکو خولا «مهرگلی» گڼلی دی.

میراکولا په هند کې هندي منابعو په وحشتناکه خونړیو پېښو تعبیر کړی دی. دهند شهزادگان یو ځای شول او ټول په گډه له میراکولا سره وجنگېدل، خو چې تر یوې سختې جگړې وروسته د لومړي ځل لپاره مېړاکولا ماته وکړه او کشمیر ته رهي شو.

بیاد هند ټولو راجگانو په یوه اتفاقي «میراکولا» ته پاڅېدل، چې په نتیجه کې د افغانستان د یفتلي دولت اغېزه ورو ورو له زړه هند څخه راټوله او یوازې د کشمیر په سیمه کې محدوده پاتې شوه.

د یفتلیانو د هغو سکو له مخې چې په هډه، کابل، غوربند او نورو ځایونو کې پیدا شوي دي، د یفتلي پاچهانو بڼې د پښتنو د غلجیو کوچیانو بڼو ته ډېر ورته دي.

د هغه وخت له سکو او بوتانو څخه څرگندېږي، چې یفتلیانو د بودا مذهب منلی نه و بلکې د لمر رڼا او آتشکدې یې لمانځلې، ځکه چې د دوی پېر یوه سکه باندې د آتشکدې شکل د دوو نږدو لرونکو ساتونکو سره کېدل شوي دي.

د تاریخ له دغو پېښو څخه څرگندېږي، چې هند او افغانستان د لرغونو وختونو راهیسې ګډ تاریخ او کلتور لري په نورو ویناګانو کې به د دغو دواړو هېوادو د سیاسي او فرهنګي اړیکو په اړه نور په زړه پورې معلومات وړاندې کړي شي.

۲-۵-۱۲- د شلمې پېړۍ د پښتو عظیم شاعر ښاغلی گل پاچا الفت :

ښاغلی گل پاچا الفت د افغانستان د ادب د اسمان یو ځلانده ستوری دی، چې ساری نه لري. هغه یو داسې لوړ شخصیت دی، چې پرې ټول افغانان ویاړي هغه اوس زموږ په منځ کې نشته او درې لسيزې مخکې له دې فاني نړۍ څخه رخصت شو، لیکن ده د خپل لیاقت او شعور دومره رڼا په دې نړۍ کې خورولې ده، چې هغه په خپله اوس هم ژوندی ښکاري او دده آثار زموږ لپاره یو لوی وراثت غوندې دی. ښاغلي گل پاچا الفت د یوه گل په شان و، چې په خپل ژوند کې یې ښه خوشبويي کوله هغه په فطرت فیاض او پاچا و او دده په زړه کې د نورو لپاره د ژور محبت او الفت دودونه بهېدل.

په لغمان کې زیږېدلی گل پاچا د پښتو د ادب یو بهترین شاعر او لیکوال وګرځېد. هغه په نظم او نثر دواړو باندې ډېر نفوذ درلود هغه په خپلو لیکنو کې د فطرت ډېر نازک دقایق څرګند کړي دي. دده هر یو شعر د یوې مرغلرې په شان دی هغه به هر نظم ته ډېر ښکلی او زړه ښکونکی رنگ ورکاوه.

د ښاغلي گل پاچا الفت له خوا ليکل شوی نثر او نظم دواړه، له غريبانو سره دده د خواخوږۍ او مينې عکاسي کوي. داسې معلومېږي، چې دده ټول آثار د مظلومانو او بې کسو خلکو په بدبختۍ او نیکو تجاواتو ته ګوته نيسي او خلک د بې انصافۍ په ضد اخلاقي مجادلې ته آماده کوي.

په شخصي ډول د زما نیک مرغي ده، چې د نن نه پنځه څلويښت کاله مخکې د کابل د لومړي مسافرت په دوران کې زما پېژندګلوي ددغه عظيم شخصيت سره وشوه. زما هغه مسافرت د کابل د پوهنتون د ادبياتو په پوهنځۍ کې د پښتو ژبې د زده کولو لپاره و. د زده کړې د هلو ځلو په وخت کې مې د ښاغلي الفت او له نورو پوهانو سره مې وليدل. له الفت صاحب څخه مې د يو څو معياري پښتو کتابونو لپاره پوښتنه وکړه، هغه وخت هغه د قبایلو دمستقل رياست رييس و او له پښتو سره زما په علاقه ډېر قايل شول په پراخ تندي او سره سينه هغوی ماته يو شمېر زيات کتابونه راکړل، چې ما د يوې قيمتي سوغات په توګه له ځانه سره هند ته راوړل.

څه موده وروسته مې د پښتو اشعارو او ډول انگليسي ژبې ته چې زما يوازینی هيله وه، پېل کړل او په هغه وخت کې مې د هغوی ځېنې غوره اشعار ترجمه کړل. زما ټولې ترجمې په انگليسي ورځپاڼه کابل ټايمز کې خپرې شوې او د تاريخ د انجمن په درې مياشتنۍ مجله افغانستان کې هم ورته ځای ورکړی شو، هغه کال زما لپاره ډېر ګټور او سودمند ثابت شو، ځکه چې د ښاغلي گل پاچا الفت غوندې له لوړو شخصيتونو سره مې په پښتو کې د ګرېدو تمرين کاوه او ګټه مې ترې اخېسته.

ښاغلي الفت يو لوی محب الوطن و دده په هره ساه کې د خپل ټاټوبي مينه وه. له وطن سره مينه او وفا دده لپاره يو عبادت و، کله چې د رنځ په حال کې نوموړی د تداوی لپاره ډيلي ته راغلو نو يو څو ورځې له هغوی سره د ملګرتيا شرف زما په برخه شو ماته معلومه شوه، چې د هغوی په هره وينا کې له خپلې خاورې سره د محبت موسيقي غږېدله د هغوی له خوا ويل شوې هره جمله د افغانانو د هوساينې لپاره دعا وه په اصل کې د هغوی په رګونو کې د وينو رنګ د پښتونوالۍ رنګ و.

د الفت صاحب د آثارو جدول لوی دی، لیکن دهغه له آثارو څخه «د زړه وینا» زما ډېر خوښ شوا د بې بحثونه، غوره اشعار، غوره نثرونه، لوې خيالونه او ژور فکرونه د پسرلي نغمه او عالي افکار نور داسې آثار دي، چې ډېر اغېز لرونکي دي. په «د زړه وینا» کې د ښاغلي الفت ځینې اشعار لکه چې مینه او دوستي، صلح کل، دهقاني، وطن خاوره، گرانه وطنه، ملت او مملکت، د وطن ترانه، زخمي زړه او همدردی او نور هم ډېر اغېزناک او په زړه پورې دي. یو ځای هغه وايي:

وطن دې کور زموږ د سترگو تور زموږ
اوبه یې دي لکه شوي د خپلې مور زموږ

او بیا:

د وطن په محبت باندې قسم خورم
چې د ځان له غمه زیات د وطن غم خورم
د وطن د شرف سپریم نه وېرېږم
که د تورو گزارونه دم په دم خورم

شاعر «د امید رڼا» نومي نظم کې دا وايي:

نوی دود دی راغلی یوه نوې رڼا وینم
دا زوړ خیال نه پاتې کېږي چې د وخت تقاضا وینم
توره شپه په ختمېدو ده رڼا یې د سبا وینم
نوی ژوند راځي هر گوره نوې نوې هوا وینم
تحول دی چې دا درومي د افغان او پښتون کور ته
ښه موسم د تکامل دی، ځي چې څو د کمال لور ته
زمانه راوړي هر وخت کې نوي نوي پیغامونه
معلم د زمانې تل را کوي نوي درسونه
دا دنیا یو پوهنتون دی شاگردان یې ولسونه
تا څه زده کړه له دې عصره ای افغانه ای پښتونه
امتحان دې ډېر نږدې دی، چې به څه درنه جوړېږي

هغه ورځ ده اوس راغلي چې احوال دې معلومېږي

گرانه وطنه

گرانه وطنه څومره زيبا يې
جنت د ځمکې زړه د دنيا يې
ښاغلي تاج ته د ايشيا يې
وړ د ستايلو ته په رښتيا يې
لعل او گوهر شته ستا بد خشان کې
تمدن خور شو ستا په جهان کې
نيگيالي تا دي هر وخت روزلي
ښه ښه ځوانان دي تا زيربولي
کارنامې ستا دي تاريخ ساتلي
ستا فرزندان دي څومره غښتلي
زمریان پراته دي ستا په لمن کې
تل پسرلی وي ستا په چمن کې
په غوره نثرونه، تاليف کې ښاغلي الفت د خپلې پاکيزه روح قيمتي عکس
وړاندې کړی دی د عقل په باب هغه وايي چې:
عقل هر کله زموږ خير او گټه رانښيي
عقل د اخلاقو تابع دی، که اخلاق ښه وي، عقل هم ښه کېږي، که اخلاق بد و،
عقل هم په بدو لارو روانېږي او بده لاره ښيي.
مؤلف په جبر او اختيار کې وايي چې:
د دنيا ډېر پوهان په دې عقیده دي، چې د انسان ډېر کارونه په ظاهره ارادي
او اختياري معلومېږي. مگر په حقيقت کې د مجبوريت اثر وي او خبره له اختياره
وتلې وي.
په خپل اثر «ادبي بحثونه» کې ښاغلي الفت د ادب تعريف، د ادب تقسيم، شعر
د خوشحال په نظر کې، د حميد، شيدا، د عليخان په نظر کې، او په ژوند کې د
شعر او ادب اغېزه غوندې ډېر ښه ښه مضمونونه زموږ لپاره پريښودلي دي.

ښاغلي الفت د خوږې وينا څښتن و، يو لوړ شخصيت يې درلود په وطن مين و، د لاچارو خلکو دوست او همدرد و، يو سوچه پښتون و، د يوه اعلي اخلاقو انسان و، په رښتيني مانا کې يو سپېڅلی مسلمان و، يو عظيم شاعرو، د مثبتو افکارو ليکوال و. له فطرت سره اشنا و، د قادر کریم د کایناتو سندرغاړی و، يو لوی مفکر او فيلسوف و، هغه د ستاينې وړ شخصيت خاوند و، هغه د صفاتو مجسمه وه او د سادگۍ او عاجزۍ سرچينه وه.

مونږ د دغه لوړ شخصيت ياد ته خپل سر تپتو او دده پاک روح لپاره له لوی خدای څخه رحم او برکت غواړو.

۲-۵-۱۳- دهند د آزادۍ په جد او جهد کې د پښتنو او د بلوڅانو برخه :

له انگليسي استعمارچيانو څخه د هند د نيمې وچې د آزادۍ په جدو جهد کې د پښتنو او د بلوڅانو هلې ځلې او قربانۍ د تاريخ په پاڼو کې په سرو زرو ليکلې شوي دي. په هغو قهرمانانو کې پوهان، عالمان، ليکوالان، شاعران او عام خلک ټول شامل وو، که څه هم د هغو مشرتابه د دوو لويو مشرانو په لاس کې و، چې د فخر افغان خان عبدالغفار خان صاحب او د ښاغلي عبدالصمد خان صاحب په نامه يادېدل.

دغه دواړه زعيمان د هند کانگرس د گوند د مشرانو، په خصوصي ډول د مهاتما گاندهي او له ښاغلي جواهر لال نهرو سره ډېر نږدې وو او دواړو د کانگرس د عدم تشدد عقیده خپله کړې وه او دا ځکه چې د آزادۍ د تحريک مشران په دې خبره پوهېدل، چې رښتيا او عدم تشدد د درواغو او د تشدد په نسبت زيات پياوړي او اغېزه ناک دي.

پاچا خان د يوې اوږدې مودې لپاره د کانگرس د کارکوونکو کمېټې د غړي په توگه په کار کې بوخت پاتې شول د گاندهي جې او د پاچا خان ترمنځه اخلاص او د زړه درنښت دومره زيات و، چې هغوی دواړو د وطن د آزادۍ په مجادله کې اوږه په اوږه د امپراطوريانو له وحشت سره ډک فعاليتونه په ځان زغمل.

پاچا خان له شروع څخه تر آخره پورې د يوه متحد او سيکولر هند آرزو لرله همدغه مقصد د پوره کولو دپاره يې د خدايي خدمتگارانو تحريک منع ته

راوست او ورته يې وويل، چې دا د تحمل او د صداقت وسله ده او د نړۍ هېڅ قوت د دې په ضد درېدلی نه شي.

په دې تحريک کې د يو لک نه زيات ځوانان شامل شول او هغوی په سره سينه د انگریزانو تر کنترول لاندې د قواو ظلمونه په ځان زغمل د پاچا خان مشر ورور ډاکټر خان صاحب د دغه تحريک سياسي مشري کوله.

د ۱۹۳۰ز کال د اپريل په دروېشتمه نېټه پاچا خان د مالگې د سينه اکره په علت د احتجاجونو په دوران کې د پوليسو له خوا ونيول شول د خدايي خدمتگارانو پوه ډله د پېښور په قصه خوانۍ بازار کې راټولېده.

انگریزانو خپلو عسکرو ته امر وکړ، چې په ټول شويو خلکو باندې د ماشين گڼو په واسطه گولی وچلوي په هغه ساحه کې دوه نيم سوه بې وسله مظاهره کوونکي کسان له ډېرې بې رحمۍ څخه په گوليو وويشتل شول. خدايي خدمتگارانو چې د پاچا خان له خوا د عدم تشدد د عکس العمل پرته هغه بې انصافي په ځان وزغمله، پاچا خان په پښتنو باندې غږ وکړ، چې تاسو کور پرېادی ته لويديلی دی ودرېږئ او دا بيا ودان کړئ او دا ياد ساتي، چې تاسو له کوم نسل سره اړيکې لرئ.

کله چې په ۱۹۳۸ز کال کې پاچا خان، مهاتما گاندهي له ځان سره اتمانزو خپل کلي او د ايلات نورو ځايونو ته بوتلو، نو گاندهي جي د خدايي خدمتگارانو له سالارونو سره يوه غونډه وکړه په هغه غونډه کې سالارونو گاندهي جي ته په يوه تحريري استقباليه بيان کې وويل، چې مونږ ستاسو څخه مننه کوو، چې تاسو مونږ ته د عدم تشدد يوه داسې وسله راکړې ده، چې له پولادو څخه د جوړ شوو وسلو په نسبت زياته اغېزناکه ده. هغوی مهاتما ته يقين ورکړو، چې په عدم تشدد کې زموږ اعتقاد مستقل او بې له شرطه دی او مونږ به تل په دې ټينگ ولاړ پاتې کېږو.

گاندهي جي ورته مبارکي وويله او توصيه يې ورته وکړه، چې که هغوی به په دې عقیده عمل وکړي او يو نوی تاريخ به جوړ کړي.

گاندھي جي د خدایي خدمتگارانو د نظم او نسق ډېره ستاينه وکړه ، وېې ويل « ما په خپل ژوند کې داسې خاموشه او منظمې جلسې ډېرې کمې ليدلې دي » د فخر افغان په خپلو تورو کې ، د گاندھي جي دا اميد پيدا شو ، چې ددې درنو او تورنو پښتنو په ذريعه د خپل ژوندون مقصد حاصل کړي او لکه وايي زما دعا ده ، چې پښتانه دې نه يوازې دا چې هندوستان له آزادي وگتې ، بلکې ددغه آزادي په برکت ټولې نړۍ ته د عدم تشدد دا زرین اصول ور معرفي کړي .

گاندھي جي او پاچا خان د يوه او بل په ملگرتيا د صوبه سرحد د ډېرو نورو ځايونو مسافرت هم وکړ او د بېلا بېلو رايو لرونکو شخصيتونو او له نورو خلکو سره د افکارو تبادله وکړه گاندھي جي ورته وويل ، چې هغوی دې تل د خپل ملک خدمت ته ملا وتړي .

سرحدي گاندھي يعني پاچا خان خان عبدالغفار خان د هند د نيمې قارې د انگليسانو له منگولو څخه د آزادولو د خپلو هڅو په وخت د خلکو په عمومي وينيتيا کې اغېزه ناکه برخه درلوده .

دهغوی تر مشرتابه لاندې خدایي خدمتگارانو ډېر زړه ور کارونه وکړل . د پاچا خان خپل ساده ژوند ، شجاعت ، نه وېرېدنه ، له شان څخه پرهيز ، له کړاوونو څخه د تېرېدو چمتوالی داسې صفتونه وو ، چې هغوی په اسانۍ سره خپلو وگړو ته د جدو جهد الهام ورکولی شي .

کله چې په ۱۹۲۱ز کال په فخر افغان باندې محاکمه شوې وه نو هغه د دريو کالو بامشقت جزا لاندې په بندي خانه کې اچول شوی و انگليسانو نشو کولای ، چې پښتانه تر خپل لاس لاندې راولي .

پاچا خان لېواله و ، چې پښتانه دې تربگنۍ او دښمنۍ پرېرېدي او خپل اختلافات د ټوپک په ځای د خبرو اترو او د ورورولۍ له ليارې حل کړي ؛ چېرته چې انگليسان د بېلا بېلو قبایلو ترمنځه د نااتفاقی په را پيدا کېدو کې بوخت وو ، پاچا خان په جگ آواز اعلان کاوه ، چې پښتانه د يوې ونې د تنې په شان دي او بېلا بېلې قبيلې ددې ښاخونه دي .

له دې کبله انگریزان افغانستان په سیاسي ډول د وېشلو په خپله ناوړه لوبه کې په اداري سويه هم پاتې شول. کله چې پاچا خان بنگال ته لاړ نو انگریزانو هغوی ونیولو او د عیسویانو یوې غونډې ته د وینا کولو په تور د دوو کالو لپاره په جېل کې واچول شول.

د ۱۹۳۵ز کال تر قانون لاندې په سرحدي صوبه کې انتخابات وشول په کومو کې چې خدایي خدمتگارانو لوی بریالیتوب خپل لاس ته راوړو هغوی نو اباڼو، خانانو، خطاب لرونکو، جاگیردارانو او نورو ته ماتې ورکړه.

په تاریخ کې به دا خبره هېڅکله نه شي هېره، چې د پاچا خان غونډې یو سپېڅلی مسلمان د پاک زړه انسان، رېښتونی وطن پالونکی او د الله پاک نیک بنده د خپل ملک پاکستان د سیاستمدارانو له لاسه د دومره ظلمونو په ځان باندې زغملو ته اړ شو، لیکن د هغوی تر لارښوونې لاندې پښتنو بشرتوب ته یوه نوې معنې ورکړه.

د فخر افغان پاچا خان په شان د بلوچستان لوی مشر خان عبدالصمد خان صاحب هم د هند د نیمې وچې د آزادولو په جدوجهد کې یوه صمیمي او زړه ورزړه پیداکړی و. بلوڅانو هم د قامي تحریک مخ ته بوتلو په لپاره کې ډېر زحمتونه په غاړه اخیستل او د تاریخ په پاڼو کې یې یو ژور چاپ پریښود.

لکه څنګه چې خان عبدالغفار خان صاحب د سرحدي ګاندهي په نامه مشهور شو، هماغه شان خان عبدالصمد خان صاحب د خپلو قربانیو په برکت د بلوڅ ګاندهي په حیث وپېژندلی شو هغوی د پنځویشو کالو په عمر کې د څو بلوڅو ځلمیانو په ملګرتیا د انجمن وطن په نامه د یوه ګوند ډېره کېښودله، چې په هغه کې پښتانه او بلوڅ غړي شامل شول. د یوه نه سترې کېدونکي مجاهد په حیث دوی په بلوڅو وګړو کې سیاسي وېښتیا راوستله.

خان عبدالصمد خان صاحب د یوه قام سرپرست مشر په حیث خپل اجتماعي نهضت له هند قامي تحریک سره یو ځای کړو. هغوی په انډین نیشنل کانګرس کې شامل شول. خپل انجمن یې د وطن ګوند په کانګرس پورې مربوط کړ د هند له قام پرستو مشرانو سره یې رابطه ټېنګه شوه. کله چې د شمالي هند د یوه انقلابي

تنظیم دنو جوان بهارت سبها سره یې له ډېر نږدې نه په تماس کې شو. نو په ۱۹۲۸ او ۲۹ ز کلونو کې ډېر امتیازات یې په برخه شول.

په ۱۹۲۹ ز کال کې د کانګرس د لاهور په غونډه کې خان شهید په پلوچستان کې دامپراتوری حکومت د ظالمانو فعالیتونو په اړه وینا وکړه، هغوی په ۱۹۳۰ ز کال کې د انگلیسي رژیم له خوا د دوو کالونو په جزا محکوم کړي شول، لیکن له خوشې کېدو څخه وروسته یې بیا خپل پخواني سیاسي فعالیتونه او قامي تحریکات پیل کړل.

په ۱۹۳۴ ز کال کې خان عبدالصمد خان صاحب بیا د درېیو کلونو لپاره په بند کې واچول شو. د دویم لوی جنگ له پیل کېدو څخه وروسته د بلوڅانو سیاسي فعالیتونه زیات شول د ۱۹۴۲ ز کال د اګست په میاشت کې خان شهید د درېیو کلونو لپاره په بندي خانه کې واچول شو، لیکن د جزا پوره کولو وروسته یې بیا په خپل سیاسي کارونو لاس پورې کړ.

د ۱۹۴۲ ز کال په پای کې کله چې دا خبره څرګنده شوه، چې بریتانوي حکومت د نیمې وچې د ویستلو لپاره د مسلم لیګ د غوښتنې منلو ته چمتو دی، نو پاچا خان او خان شهید د پټانو او د بلوڅانو د خپلواکۍ لپاره غږ پورته کړو.

د پاکستان د منځ ته راتلو څخه وروسته خان شهید په مېړانه ډول د یوه خپلواک بلوچستان لپاره مبارزې ته دوام ورکړو. هغه د پاکستانی مقاماتو تر امر لاندې ونیول شو، لیکن ۱۹۵۴ ز کال کې خوشې شو. په ۱۹۵۸ ز کې بیا ونیول شو او لس کاله وروسته آزاد شو.

خان عبدالصمد خان صاحب یو سپېڅلی انسان او سوچه قام پرست مسلمان و، چې له فرقه دارانه اختلافاتو څخه باندې و هغوی د هند د آزادۍ په هڅو کې یو لوی رول لوبولی و او ددې نیمې وچې ټول خلک د فخر افغان او د خان شهید په قربانیو ویاړي او د زړه له کومې یې احترام کوي. دا د دوی د لارښوونې نتیجه وه، چې پښتنو او بلوڅانو د هېواد د آزادۍ په لپاره کې دومره قربانۍ ورکړې او په اخره کې امپراتوریان له نیمې وچې څخه د خپل ټغر راټولو ته اړ شول.

۲-۵-۱۴- دډېرې مودې راهيسې افغانستان دمنځنۍ اسيا يوه مهمه برخه ګڼل کېده:

دادلويدیځ له خوا په هند باندې د يرغلونو او بريدلويه لاره وه او همدغې سيمې په واسطه به مذهب منځنۍ اسيا او چين ته خپرېدو. په جغرافيايي او تاريخي توګه افغانستان د اسيا د څرخ په حيث پېژندل کېده. ددغې لرغونې خاورې ډراماتيکه کيسه ډېره لويه ده خو ددغه ډرام بېلا بېلې منظري د شلمې پېړۍ په ستيج باندې نه يوازې دلچسپې بلکې سپېڅلې او جېرانونکې ښکارېدې. له نولسمې پېړۍ څخه د شلمې پېړۍ تر لومړيو لسيزو پورې افغانستان د لويې لوبې، يوه بې کسه او بشپړه برخه پاتې شوې وه په کومې کې چې بریتانیا او سوويت يونين په حقيقي توګه رقيبان وو.

افغانستان د فرنگيانو په ضد په درېيم جنگ کې د بري په موندلو د خپلې آزادۍ ناوې وګټله له هغې راهيسې د افغان مشرانو سياست د هېواد د يوې طرفي په ماتولو او په اقتصادي او اجتماعي ودې مرکوز پاتې شو.

افغانستان تل له ملګرو ملتونو سره مرسته، د غیر منسلک تحریک طرفداري او د استعمار او د نږدې توپیر مخالفت کړی دی افغانستان د بې وسلې کولو د اصولو له حمايت کوونکو هېوادونو څخه دی او دا په بين المللي، اقتصادي، همکارۍ او له سولې سره په ګډ ژوند اعتقاد لرونکی دی. ددې خبرې په پېژندلو چې د بېلا بېلو هېوادونو ترمنځه زياتره جګړې په اقتصادي علتونو کېږي، افغانستان له ټولو ممکنو منابعو څخه د دوستانه اقتصادي مرستې د ترلاسه کولو هڅې کړي دي. ليکن دغه هېواد هېڅکله له مرستې سره تړلي کوم داسې شرطونه نه دي منلي، چې د هغه په عزت النفسۍ تجاوز وکړي او يا ددې دنیکو سياسي اصولو سره تضاد ولري.

له سوويت يونين سره د نږدېوالي له کبله افغانستان په طبيعي ډول د ازبکستان او د تاجکستان غونډې د منځنۍ اسيا له هېوادونو سره نږدې مناسبات درلودل. ليکن هېچا د يوه او د بل هېواد په کورنيو چارو او يا په قامي کلتور کې هېڅ مداخلت نه کاوه. له دې سره سره سترو افغان مشرانو د هند، جاپان

او نیپال په شان د ختیځې او سویلي اسیا له هېوادونو سره ډېر نږدې مناسبات را پیدا کړل.

د غیر منسلکو هېوادونو سره د دوو اړخیزې او درې اړخیزې همکارۍ په اساس په سلا مشورو او په ورکړه راکړه پېل او وپالل شو.

زما په یاد دي، چې فقید پاچا محمد ظاهر شاه د ۱۹۶۹ز کال په اپریل کې د جاپان په رسمي مسافرت او درې میاشتې وروسته د جاپاني انجینرانو یوه ډله د هرېروډ د پروژې د مطالعې په غرض افغانستان ته راغله او په دې پروژه کې یې له افغانستان سره مرستې پېل کړې.

د یوه اسلامي هېواد په حیث افغانستان له نورو اسلامي مملکتونو سره له نږدې همکارۍ کړې ده او یو وخت یې په فرانسه باندې زور اچولی و، چې هغه دی الجیریا، مراکو او تیونیسیا ته خپلواکي ورکړي، لیکن تر اوسه پورې د پښتونستان د مسالې حال نه دی موندل شوی او د ډیورنډ کرښې لاندې هماغسې په ځای پاتې ده.

دیوڅولسیزودناکراری سربېره افغانستان اوس د منځنۍ اسیا، سویلي اسیا او د لویديځې اسیايي سیمې ترمنځه د یوه ځمکنی پل په حیث له خپل قدرت څخه د استفادې کولو توان ځانته پیدا کړي. په ستراتیژیکه توګه په دې مهم هېواد کې سوله او سوکالي به ورته نوي اقتصادي مواقع برابرې کړي. دا کار د افغانستان په اړه د ډېر مسولیتونه هم اچوي، چې هغه دې داسې پالیسۍ او اداري میکانیزم منځ ته راوړل دي، چې د هغه له مخې خپلو صلاحیتونو په واسطه مشخصې سیمه ییزې پروژې سرته ورسوي. افغانستان دې ته چمتو دی، چې د خپل مرکزیت ګټې له خپلو ګاونډیانو سره شریکې کړي. د افغانستان د قامي ودې ستراتیژۍ دا خبره په ښه شان سره جوتوي، چې سیمه ییز اقتصادي تعاون د افغانستان د حکومت لومړی هدف دی.

د سیمه ییزې همکارۍ په اړه د سویلي اسیا د اتحادیې د څوکی د مشرانو په څوارلسمه غونډه کې د افغانستان ولسمشر ښاغلي حامد کرزي په ډاګه وویل: «نور د افغانستان سیاسي او اقتصادي جلاتوب نه دی په کار ددې په ځای د

سیمه ییز اقتصادي او سیاسي استحکام په خاطر د زیاتي اقتصادي همکارۍ اړتیا ده».

په همدې ډول د بهرنیو چارو وزیر ډاکټر سپینټا د سارک د وزیرانو د کونسل په غونډه کې وویل، چې «افغانستان د خپلو ګاونډیو هېوادونو سره د ترانسپورت په شبکو، د انرژۍ په وسایلو او د خلکو او د افکارو په ازادانه تګ او راتګ کې ژوره دلچسپي لري».

داسې ډېر بین المللي اعلانونه شوي دي، چې په واسطه یې د منځنۍ، سویلي او لویدیځې اسیايي سیمو ترمنځه، د اقتصادي همکارۍ او د یووالي لپاره د افغانستان ارزښت منل شوی. په دغو کې د ۲۰۰۲ز کال د ښه ګاونډیتوب د مناسباتو اعلان، د ۲۰۰۳ز کال د دویمې اعلان، د همدغه کال د برلن لوظنامې، د ۲۰۰۴ز کال د بشکیک کنفرانس، د ۲۰۰۵ز کال د کابل کنفرانس او د ۲۰۰۶ز کال د ډیلي کنفرانس هم شامل دي.

د ۲۰۰۵ز کال په دسمبر کې په کابل کې د سیمه ییزې اقتصادي همکارۍ په باب یوه کامیابه غونډه شوې وه او د ۲۰۰۶ز کال د نوامبر په میاشت کې همدا شان په نوي ډیلي کې یو کنفرانس جوړ شوی و. د پاکستان د حکومت له خوا د یوه بل سیمه ییز کنفرانس په اسلام اباد کې د کولو پیشنهاد د افغانستان د حکومت له خوا ومنل شو. د نوي ډیلي په کنفرانس کې د درېیمې غونډې لپاره په منل شوو مودو کې د کانونو، صحت، د کارګرانو او د انساني وسایلو او په وچو سیمو کې د تجارت او ترانزیت مودې هم شاملې وې.

د افغانستان د بهرنیو چارو د وزارت له خوا له ګاونډیو هېوادونو سره سیمه ییزې همکارۍ ته زیاتي اداري ګټې د ورکولو په غرض یوه کمېټه تاسیس کړې شوه، د کومې په غونډه کې چې د سیمه ییزو هېوادو سفیرانو او نورو نماینده ګانو د جې ۸ هېوادونو او د اسیا د ودې د بانک، عالمي بانک، د ملګرو ملتو انکشافی بانک او د اغا خان د ودې د انجمن د نماینده ګانو له خوا ګډون شوی و. افغانستان لګیا دی د دوه اړخیزو او ډېر اړخیزو تجارتي او اقتصادي تړونونو تر مخې له خپلو ډېرو ګاونډیو هېوادونو سره اړیکې ساتي.

افغانستان د اقتصادي همکارۍ د انجمن يو فعال غړی دی او ددغه انجمن د هدفونو د ترلاسه کولو لپاره په شدت سره په کار کولو بوخت دی. څو اقتصادي وده جاري وساتلی شي او د خلکو د ژوند معیارونه او چټکږی شي.

د ۲۰۰۷ز کال د اپریل په میاشت کې د سارک په څوارلسمه غونډه کې، افغانستان د اتم غړي په حیث ومنل شو. له دې گران هېواد څخه هیله کېږي، چې دا به ددغې ادارې په تخنیکي کمېټو او د کار په ډلو کې خپله ونډه اخلي. ځکه چې هر چاته معلومه ده سارک په کرهڼې، کلیوالي ودې، صحت، نفوسو، د بنسټو او د ماشومانو بنسټګرې، چاپیریال، ساینس او تکنالوجي، ترانسپورت او دانساني انکشاف په معاملو کې ډېره فعاله برخه لري. د افغانستان د سارک د غړیتوب په برکت د سویلي اسیا او د منځنۍ اسیا د سیمو ترمنځ د یوه نوي حرکت قوت را پیدا شوی دی.

افغانستان د شنګهای د همکارۍ د انجمن په تماس ډلې کې هم شرکت لري دا په دې انجمن کې هم د یوې مهمې برخې هیله لري. دا هېواد د منځنۍ اسیا د سیمه ییز اقتصادي تعاون غړیتوب لري. دا د منځني او د سویلي اسیا د ترانسپورت او د تجارت د فورم غړی هم دی. ددغو په واسطه افغانستان د زیاتې سیمه ییزې همکارۍ سره اړه لرونکو پروژو او فعالیتونو باندې خپل پام مرکوزوي.

افغانستان لېواله دی، چې د تجارت په اړه ښه موقع منځ ته راوړي، د سیمه ییزو د اورګاډو او د سړکونو په شبکو کې شرکت ومومي د سیمه ییزو دانرژۍ په بازارونو کې د یوه مهم انډیوال حیثیت ولري، د مخدره شیانو تجارت له منځه وباسي او د طلايي عصر د ودې مقصدونه ترلاسه کړي.

سارک په ۱۹۸۵ز کال کې تاسیس شوی و، چې ورکې بنگله دیش، بوتان، هند، مالدیوز، نېپال، پاکستان او سریلانکا شامل وو.

د ۲۰۰۵ز کال په نوامبر کې د سارک د سترو مشرانو په ډهاکه کې شوې غونډه کې افغانستان هم په دې کې شامل کړی شو. دا ټول کار د هند د لومړي وزیر ډاکټر منموهن سنگه په هڅو وشو او د پاکستان په شمول نورو ټولو اوه غړيو ددې

پیشنهاد تایید وکړو. ځېنې هېوادونه دا فکر لري، چې افغانستان یوازې د منځنۍ اسیا برخه ده.

لیکن یو شمېر هېوادونه افغانستان د سویلي اسیا برخه ګڼي ځکه چې دا هېواد په تاریخي، کلتوري او جغرافیایي ډګرونو کې له سویلي اسیا سره تېنګې اړیکې لري چېن، جاپان، سویلي کوریا، ایران، امریکا او یورپین یونین ته ددې انجمن د مشاهدینو حیثیت ورکړ شوی دی.

ځینې سیاسي مفکرین دا حس کوي، چې په تاریخي تجزیه دا ور معلومېږي، چې هند او پاکستان دواړه له افغانستان سره د ملګرتیا مناسبات غواړي ددې علت دادی، چې افغانستان په منځنۍ اسیا پورې تړلی هېواد دی، چې هغه سیمه په طبیعي منابعو غني ده حقیقت دادی، چې د سارک د یوه غړي په توګه افغانستان ته د ودې د پانګې یوه برخه ترلاسه کوي. په ځینو ساحو کې دا فکر چې د امریکا حکومت ددې لپاره د افغانستان د سارک د غړیتوب لېوالتیا درلوده، چې دغه جنګ خپلي هېواد ته په یوه اداري چوکاټ کې ځای ورکړ شي، لږ څه خوشي ښکاري.

یوه خبره داده، چې هند او پاکستان دواړه دا هیله لري، چې افغانستان به ورته له منځنۍ اسیا څخه د انرژۍ د ترلاسه کولو لپاره د ترانزیت اسانتیاوې ورکړي. بله دا چې د شلو کلونو د جنګ له کبله د تباهی په نتیجه کې افغانستان چې له ترهګرۍ سره په مجادله کې کوم رول لوبولی دی، په سویلي اسیا کې د مصالحت او د امن د ورپه ځای کولو لپاره ددغه هېواد له ګډون څخه غیر هېڅ امکان نشته که د سویلي اسیا مملکتونه دهمکاری په خپلو هڅو کې بریالي شي، نوښایي چې سارک به د یورپین یونین (اروپایي) او د اسیا غونډې انجمنونو په نسبت هم د نفوسو په توګه تر ټولو نه لوی وي او که داسې وي نو په دې سیمه کې به د همکاری نوي وروڼه پرانزي، کوم چې دا هېوادونه زیات اقتصادي، سیاسي، او پوځي ځواک ته هم ورسوي دا به په دغو هېوادو پورې اړه لري، چې دوی تر کومه حده پورې پرمختګ خوښ کړي.

د سارک یو خصوصیت دادی، چې په دې کې په دوه اړخیزه معاملو غور نشي کېدای؛ لیکن په څنگ لاره د دغو په لړ کې خبرې اترې کېدای شي.

په دې انجمن کې جمهوریتونه، ولسي حکومتونه او پاچاهي شامل دي. د دغو هېوادونو نفوس دنړۍ پنځمه برخه کېږي د دنیا نیم نادار خلک په دې سیمه کې اوسېږي ایران او چین دواړه د سارک د غړیتوب لپاره لېوالتیا ښکاره کړې ده. چین او جاپان اوس د شاهدینو په حیث شامل کړي شوي دي.

هند او پاکستان چې د سارک د انجمن لوی غړي دي او د دوی ترمنځه د اوږدې مودې راهیسې اختلافات دوام لري، نوله همدې کبله سیمه ییزه سوداګري همکاري د اروپايي یونین او د اسپان په مقابل کې کمه ده دا خبره د لومړي وزیر ډاکټر منموهن سنگه له خوا وکړې شوه. ښايي چې په سارک د افغانستان په ګډون په وچه کې دغه ګران هېواد ته لاس رسېدنه اسانه شي او د تجارت ستونزې به یې لري شي.

د سارک دستور مشرانو کالنی غونډه د ۲۰۰۷ز کال د اپریل په درېیمه نېټه په لوی ډيلي کې پېل شوه. په کومه کې چې د افغانستان ولسمشر ښاغلي حامد کرزي هم ګډون کړی و. د بهرنیو چارو وزیر ښاغلي سپینټا د اپریل په دویمه دوزیرانو غونډې ته خطاب وکړ او وویل: چې افغانستان به په هېواد کې دننه له خارج څخه پانګې غواړي، دغه هېواد به د سویلي او د منځنۍ اسیا د هېوادونو ترمنځه د تجارت لپاره لاره برابروي او ترټولو نه مهمه خبره داده، چې افغانستان د سارک له غړیو هېوادونو څخه د ترهګرۍ په ضد په ساحو کې د شمولیت هیله لري.

ډېر خلک اعتراف کوي، چې سارک به افغانستان ته ګټور ثابت شي او دا به سیمه ییز استحکام کې خپله ونډه ترسره کړي. افغانستان کولای شي، چې د ترهګرو د پاکستان له سیمې څخه د ورننوتلو په اړه د سارک د غړیو هېوادونو څخه مرسته وغواړي.

افغانستان مخکې د اقتصادي همکاري د انجمن او د اسلامي هېوادونو د انجمن غړی و. لیکن سارک یوه داسې موسسه ده، چې د افغانستان له سرحداتو سره نږدې پراته هېوادونه ددې غړیتوب لري. دا هېواد له پاکستان سره

۲۴۳۰ کیلو متره گډه سرحدي پوله لري او د چین او ایران غونډې هېوادونه هم د افغانستان په سرحد کې پراته دي، چې د سارک مشاهدین دي.

د نړیوال بانک له خوا سپارښتنه شوې ده، چې په پېل کې د انرژۍ د تجارت لپاره دوه ځایونه وټاکل شي: «لومړی د هغې سیمې لویډیځه خوا چې په کې افغانستان، پاکستان او شمال لویډیځه خواته هند شامل دي دا سیمه به د منځنۍ او له لویډیځې اسیا څخه انرژي اخلي د انرژۍ د تجارت بل ځای ددې سیمې ښي خواته وي، چې په هند، نېپال، بوتان، بنگله دیش او سریلانکا شامله ده. په دغو کې به د هند انرژي د وارداتو لوی اړخ وي».

په افغانستان کې د طبیعي گازو سل بیلیون مکعب مترو ته نږدې ذخیرې لري اوس مهال دا هېواد اټکلأ شل میلیونه مکعب متره گاز په کال کې پیدا کوي او دا ټول به د هېواد دننه استهلاك کېږي.

د سارک په اوسنۍ ستره غونډه کې د ترانسپورت ښه سیستم تضمین کړی شوی دی. د سیاسي ودې د بانک له خوا د ترانسپورت له بېلا بېلو سیستمونو څخه جوړ د یوه بشپړ سیستم په اړه مطالعه مکمله شوې ده. په دې کې به افغانستان هم شامل کړی شي.

د سارک د بېلا بېلو حکومتونو څخه جمله د ترانسپورت په اړه ډله موظفه ده، چې سیمه ییزې پروژې وپېژني او داسې لوظنامه ټیاري کړي د کومو هدف چې بالاخره سویلي اسیا له منځنۍ سره ونښلوي له لویډیځې اسیا سره د ترانسپورت په واسطه نښول وي.

هند له مخکې څخه د ډېلارام او د زرنج ترمنځه له دوو سوو کیلومتره څخه زیات اوږد سړک جوړ کړی دی.

د یوه او د بل هېواد د سړکونو د جوړېدو په واسطه به سیمه ییز تجارت پرمخ روان شي.

د سارک د غړیو هېوادو له خوا یوه داسې لوظنامه لاسلیک شوې ده، د کومې تر مخې چې به د تجارت یوه آزاده ساحه منځ ته راوستلی شي او هلته په ټولو شیانو باندې هېڅ ګمرک نه وي.

تردي لوطنامي لاندې به تر ۲۰۱۲ز کال پورې گمرک کم کړی شي، لیکن د افغانستان، نېپال، بوتان او مالديف غوندې هېوادونو ته به د گمرک د کم کولو لپاره درې کاله نور وخت ورکړی شي.

ددې معاهدې تر لاندې افغانستان به د منطقي يوه پراخ بازار ته ځان ورسولی شي، چې په کې به د تجارت ترجیحي موقعې برابرې وي. دا وخت د افغانستان زیاته تجارتي انډیوالی له امریکا، هند او پاکستان سره ده د تجارت لپاره مهم شیان تازه او وچې مېوې، غالی، وړې، مالوچ، پوست، وړین پوست او قیمتي او نیمه قیمتي غمي دي.

داسې ویل کېږي، چې په نړۍ کې تر ټولو نه زیات اپین (افیون) په افغانستان کې تیارېږي، له کومو موادو څخه چې هیروین (Heroin) جوړېږي. اروپا په سلو کې له اتیاوو څخه تر نوي برخو پورې له افغانستان څخه وړل کېږي.

په دې اړه د ملگرو ملتو د مخدره شیانو او د جرایمو په اړه دا هم ویل کېږي، چې ادارې له خوا ویل شوي دي، چې د طالبانو په وخت کې څومره اپین تیارېدل، د هغه څخه ۳۳ زیات اپین اوس تیارېږي.

په سارک کې د افغانستان له شاملېدو سره به د دغه هېواد حکومت ته د بغاوت په ضد د نورو غړیو هېوادو مرسته تر لاسه شي ځکه چې د مخدره شیانو له تجارت څخه پانگې د ترهگرو عناصرو لاس ته ورځي.

د سارک غړو هېوادو یو لړ لوطنامي لاسلیک کړي دي، چې د ترهگرۍ، د مخدره شیانو د تجارت، د ښځو او د ماشومانو د راوړلو وړلو له فعالیتونو سره مجادله وکړي شي دوی د ترهگرۍ لپاره د پانگو د مخنیولو او د هغو د چلولو په اړه یو اضافي پروتوکول هم امضا کړی دی.

داسې دستاويزونه له غړیو هېوادو سره مرسته کوي، چې هغوی یو شان اصولونه خپل کړي، مثبت قوانین جوړ کړي او یو او بل ته معلومات وړاندې کوي. د سارک د یوې قوې د جوړولو پیشنهاد هم تر غور لاندې دی.

لیکن دا د یادو خبره ده، چې سارک تراوسه پورې دومره پرمختګ نه دی کړی څومره چې ورڅخه هیله کېده له بده مرغه د هند او پاکستان ترمنځه

اختلافات د مخکې په شان موجود دي ، بلکې دا د دهشت گردۍ له کبله لاهم زیات شوي دي .

بله خبره داده ، چې د پاکستان حکومت هند ته لاره نه ورکوي ، چې افغانستان د انساني خواخوږۍ په اساس د مرستې شيان راولېږي . د ډېرو کلونو راهیسې پاکستان ، دهند او افغانستان ترمنځه په وچه د تجارت لاره بنده کړې ده او هند اړ دی ، چې د مرستې شيان یا خو په هوايي لاره او یا د ایران په لاره افغانستان ته ورسوي .

لیکن دا چې بېلا بېلو هېوادونه یو ځای په کېنېناستو د یوه او بل سره خبرې کولو ته چمتو دي ، د ډاډ وړ خبره ده ، چې د سارک په واسطه خپل منځنۍ اعتماد زیاتېدای شي سیمه ییز ادارې منع ته راوستل کېدای شي ، اساسي چوکاټونه تیار کېدای شي او له انکشافی موسسو سره په ګډه کار کېدای شي د اشیان او د اروپایي یونین غونډې ادارې له سارک سره د تعاون لپاره ده که په سویلي اسیا کې د خلکو ترمنځ تماسونه او په تجارت کې اسانتیاوې زیاتې شي نو یو نیم بلیون نفوس ګټې ترې اخیستلی شي او ټوله نړۍ ددې نه استفاده کولای شي .

دلرغونو تاریخي زمانو راهیسې افغانستان د سویلي اسیا د سلامتیا لپاره ډېر اهمیت لري په نولسمه پېړۍ کې تر بریتانیوي پالیسۍ لاندې د افغانستان حیثیت د هندي نیمې قارې کې د بفرسټېټ یعنې د یوه بې طرفه هېواد په توګه ومنل شو . لیکن کله چې په ۱۹۷۸ز کال د ثور انقلاب راغی او پاچاهي ختمه شوه ، نو یو نوی بحران پېل شو . ددې اغېزه په پاکستان باندې ډېره زیاته شوه ، ځکه چې په لوی شمېر کې د بې کوره شوي کسانو بهیر په پاکستان پلوروان شو د روسي عسکرو د راننوتلو له کبله او د مهاجرینو د حرکت په علت په پاکستان کې د برفشار را پیدا شو .

په هماغه وخت کې د امریکا په سترګو کې د پاکستان ستراتیژیک اهمیت ډېر زیات شو ، ځکه چې پاکستان د شوروي مداخلې په ضد د آزادۍ لپاره جنگېدونکو افغانانو ته وسلې او نوره مرسته ورکړه . په دې کار کې پاکستان ته د

امريکا سياسي، مالي، او عسکري ملاتړ ترلاسه شو. کله چې په دسمبر ۱۹۷۹ز کال کې شوروي سلطه بشپړه شوه نو پاکستان د جنگ د لومړي صف هېواد شو. ددې په نتيجه کې امريکا له خوا هغه بنديزونه چې د سايبی منگتن د ترميم د خلاف ورزي له کبله لگول شوي وو ژر لرې کړي شول. د افغانانو له خوا په مجادله کې د اسلام مهم رول و، په مجاهدينو کې زيات شمېر د پښتنو و يوې خوا پاکستان له امريکا سره عسکري او ستراتيژيک تړون درلود او له بلې خوا هغه هېواد له جنگېدونکو کسانو سره مذهبي او نږدې اړيکې لرلې. په دغه علتونو پاکستان د مقاومت په تحريک کې اخته شو د پاکستان د پټ اژانس آی ايس آی له خوا مجاهدينو ته د رقمونو او د وسلو په برابرولو کې مهم رول ولوباوه.

د پاکستان ستر مشر په پنځو کلونو کې د امريکا له حکومت څخه تقريباً د څلور بليونو ډالرو اقتصادي او عسکري مرسته ترلاسه کړه، بيا چې کله طالبان منځ ته راغلل، هغوی زياتره په پاکستان کې د افغانانو پناه گيرانو اولادونه وو، چې په مدرسو کې يې روزنه او ښوونه وشوه.

اوس په پاکستان کې د هغه هېواد د حکومت او ترهگرو ترمنځه شخړې روانې دي د پاکستان له سيمې څخه ترهگر سويلي او ختيځ افغانستان ته په ورننوتلو امنيت ته خطر رسوي. د امريکا او د ناټو د غړيو هېوادونو عسکر په افغانستان کې موجود دي او د هغوی او د مبارزينو ترمنځه د تېرو شپږو کلونو راهيسې يو نه ختمېدونکی جنگ روان دی.

دا وضعيت يو شان د ټولې سويلي اسيا سيمې دامن او سولې لپاره خطر دی امريکا تر اوسه پورې د افغانستان او پاکستان په سيمو کې د خپلو هدفونو په پوره کولو کې پاتې ده هغه پاکستان ته د راتلونکو پنځو کلونو لپاره هر کال د يو نيم بليون ډالرو د ورکولو لوظ کړی دی. د پاکستان له خوا له امريکا څخه وسلې هم پېرودلې شي.

ددې کال د مارچ په مياشت کې په ماسکو کې د افغانستان په اړه د شننگهای دهمکارۍ د انجمن يوه ځانگړې غونډه وشوه، چې په کې ددغه انجمن شپږ واړه

غږي حاضر وو. د څلورو مشاهدو هېوادونو نماينده گان چې له هند، ايران، پاکستان او منگوليا څخه جمله وو، هم په دې غونډه کې گډون وکړ. په دې کې د هند استازي غوښتنه وکړه، چې بايد افغانستان ته د شنګه‌ای د همکارۍ د انجمن غړيتوب ورکړي شي، هغه وويل چې د سارک او د شنګه‌ای د همکارۍ د انجمن د غړيتوب په وسيله به افغانستان د دې منطقي له هېوادونو سره خپلې اړيکې بيان کړي او د قدرت خاوند به شي.

هندي استازي وويل، چې افغانستان به ۲۰۰۷ز کال کې په سارک کې شامل شوی و، ليکن تر اوسه پورې دغه هېواد د شنګه‌ای د همکارۍ د انجمن نه غړی دی او نه مشاهد.

څلور ورځې وروسته د مارچ په يود پر شمه نېټه د افغانستان په اړه د ملګرو ملتونو له خوا هند کې هم يوه غونډه شوې وه.

اوس به هند په راتلونکې مياشت يعنې په اګست کې د افغانستان په انتخاباتو کې ورسره مرسته وکړي. د افغانستان د مامورينو يوې ډلې په نوي ديلي کې د هند له انتخاباتي کميسيون سره ليدنې کتنې کړي دي.

د سويلي اسيا د هېوادو د يوه او بل سره د اړيکو د لاهم ټينګولو په غرض هند د ملګرو ملتو د تعليمي، ساينسي او کلتوري موسسې يونسکو ته پيشنه‌اد کړی دی، چې په ديلي کې دې د سولې، ودې او د جګړو د حل کولو د مطالعاتو لپاره د علي درجي يو پوهنتون جوړ کړي شي. دا به د امن او د سولې پوهنتون وي، چې د ټولې سويلي اسيا عالمانو او پلټونکو ته د استفادې وړ وي.

په دې زمان کې په سويلي اسيا کې د کرارۍ او امن ضرورت دی. د پاکستان او افغانستان ترمنځه او د دغو هېوادو دننه د ترهګرۍ د فعاليتونو د مخې نيولو حاجت دی. په هند کې په يو څو ځايونو کې اخ و ډب په ليدو کې راځي.

په نيپال، سريلانکا او بنگله ديش کې تشدد او ځاني تلفات شوي دي تر ټولو نه اول امن او سوله په کار ده، د ميليونو خلکو د ژوند د معيار او وچتولو مساله د هر چا پام غواړي بايد د ودې او انکشاف په لاره کې د ستونزو د لرې کولو لپاره د ټولو هېوادونو سياستمداران او مفکرين په گډه بلې ووهي او د خپل منځي

تفاهم لپاره کارو کړي. باید په افغانستان کې بله میاشت کېدونکي انتخابات د زړه ورافغان ملت د پوهې او یوالي مثال وگرځي.

۲-۵-۱۵- د هند او افغانستان ترمنځ اوسني مناسبات :

د هند او افغانستان ترمنځه دوستانه اړیکې د پخوانیو زمانو راهیسې را روانې دي. ددې عنعنې د دوام په لړ کې ددغه کال یعنې د ۲۰۱۱ز کال په اکتوبر میاشت کې د هند لومړی وزیر ډاکټر منموهن سنگه او د افغانستان د ولس مشر ښاغلي حامد کرزي ترمنځه په نوي ډیلي کې یوه لوظنامه لاسلیک شوې ده. دا لوظنامه د دواړو هېوادونو په منځ کې د ستراتیژیک انډیوالۍ په اړه لومړی هڅه ده.

له نورو مهمو خبرو څخه پرته به هند د جنگ ځپلي افغانستان د حفاظتي قواو د تربیې، دمجهز کولو او د هغوی د ظرفیت او صلاحیت په زیاتونو کې مرسته وکړي. دواړو هېوادونو ترمنځه دا لوظنامه هم وشوه، چې هند به په افغانستان کې د نفتو او د معدني موادو په انکشاف کې هم ورسره همکاري وکړي.

ډاکټر منموهن سنگه وویل: چې هند او افغانستان دواړه دې ته موقف دي، چې په هر صورت او بڼه کې له ترهگرۍ سره مجادله وکړي شي. د افغانستان ولس ډېر کړاونه او مصیبتونه زغملي دي او باید هغوی بې له بهرني مداخلت، جبر او تهدید څخه خپل سرنوشت ټاکلو ته پریښودی شي. په تېرو وختونو کې هند د افغانستان د ملي قواو یو څو منصبداران روزلي دي. لیکن هند هېڅکله د افغانستان په حفاظتي عملیاتو کې برخه نه ده اخیستې.

هند به د افغانستان له خوا د تجارت لپاره د موادو لپاره په لټولو کې مرسته وکړي دغه هېواد به په افغانستان کې د هایډرو کاربن او د معدنیاتو په لټولو کې هم کومک کوي، ددغې لوظنامې متن په څلورو ژبو اجرا شوی دی او دا ژبې هندي، پښتو، دري او انګلیسي دي.

دواړو خواوو دا لوظ کړی دی، چې د تجارت او د پانگې لگولو لپاره به یو داسې چاپېریال منځ ته راوړي، چې د محصولونو د تهیه کولو په اړه د کار طریقه اسانه شي.

د تجارت د شیانو د الوتکو په واسطه د وړلو راوړلو عمل به پېل شي او په پور د مال د برابرولو او د بیمې اسانتیاوې هم په ځای کړی شي.

ډاکټر منموهن سنگه او ښاغلي حامد کرزي دا خبره سپینه کړه، چې دغه تړون به د هېڅ یوه هېواد او د هېواد کومې ډلې په ضد نه وي.

د ستراتیژیک انډیوالی تړون به یو داسې بنیادي چوکاټ منځ ته راوړي، چې په سیاسي او حفاظتي ډگرونو کې همکاري تضمین شي، اقتصادي همکاري به لاهم تقویه شي د پوهنې، اقتصاد، ټولنې، کلتور او د ظرفیت په زیاتولو کې به د خلکو په سويه هم تعاون زیات شي.

د هند له خوا دوه زره او څلور سوه افغانانو متعلمینو ته سکالرشپونه ورکړل شوي دي. یو شمېر زیات افغانان زده کوونکي به اوس د انجینرانو، ډاکټرانو او ښوونکو په حیث سندونه ترلاسه کوي. د ښاغلي کرزي په وینا دا حقیقي ستراتیژیک انډیوالی ده، نه چې د حفاظتي قواو د تربیې او د مجهز کولو په اړه لوظنامه تر ټولو نه مهمه خبره داده، چې هند له افغانستان سره دوو بلیونو ډالرو مرسته کړې ده، چې د بېلا بېلو بنیادي کارونو لپاره به مصرف شي.

دا د حیرانۍ خبره ده، چې د هند او د افغانستان ترمنځه انډیوالی پاکستان انډیمن کړی دی. یوه پاکستانی منصبدار خپرلي دي، چې هند خپلو افغان دوستانو ته رقمونه ویشي او همداسې کار د روسیې او د ایران له خوا هم کېږي.

د خبرونو تر مخې هند د یوه پلان په جوړولو کې بوخت دی، چې په ایران کې د چابهار د بندرگاه او اوږد د اورگاهو یو لاین جوړ کړي. د چابهار بندر د هندي مرستې تر تعمیر لاندې دی دا ځای د پاکستان له گوادربندرگاه څخه یوازې ۷۲ کیلومتره لرې دی، چې د چین په کومک لگیا دی جوړېږي. کله چې دا پروژه پای ته ورسېږي نو هند او افغانستان به په ستراتیژیکي ډول یو او بل سره ترلاسه کړي او د هغه انحصار به پر پاکستان کم شي.

هندي شرکتونه به په افغانستان کې معدنيات وسپړلی شي، چې ارزښت يې د يوه زرو او د درې زرو بليون ډالرو په منځ کې ددې اندازه ده له دې نه هند او افغانستان دواړو ته به گټه ورسېږي، کله چې د سرک او د اورگاډو او د بندر پروژه مکمله شي نو د هند او افغانستان ترمنځه همکاري منځنۍ اسيا ته د غزیدو امکان هم دی. حاجي گک چې د باميانو په ايالت کې له کابل څخه ۱۳۰ کيلومتره لرې پروت دی، په افغانستان کې تر ټولو نه زيات د اوسپنې د لرونکو موادو ذخيرې لري ددغو د سپړلو لپاره څوارلس هندي شرکتونه صلاحيت لري، په کومو کې چې د هند ستيل اتهارتي لمېتد هم شامل دی.

دوه سوه او پنځلس کيلومتره اوږد د ډېلارام او زرنج سرک له مخکې څخه افغانستان ته سپارل شوی دی، چې په جنگ ځپلي هېواد کې د هند د انکشافی کارولو يو با ارزښته سمبول دی. په دې موقع هندي وزير ښاغلي پرنب مکرجي ويلی وو، چې هېڅوک نه شي کولای چې زموږ دواړو هېوادو په همکاري کې کوم خنډ واچوي په همدغه موقع ښاغلي حامد کرزي ويلی وو، چې د ۲۰۰ کورډو روپو په مصرف مکمله شوې پروژه دهغو خلکو دپاره پيغام دی، چې د هند او افغانستان ترمنځه د همکاري بندول غواړي. ښاغلي کرزي وويل: چې زموږ تعاون به بېخي قطع نه شي.

طالبان ددې پروژې پر ضد وو او هغوی په تعميري کارگرانو ډېر بريدونه کړي دي. شپږ هندیان او ۱۲۹ افغانان په هغو بريدو کې په حق رسيدلي وو.

د ښاغلي مکرجي په وينا د هند له خوا په افغانستان دننه په ښارونو کې ۵۸ کيلومتره نور سرکونه هم جوړ کړي شوي دي. اوس هند کولای شي، چې افغانستان ته د ايران په لاره مال او سامان ورسوي. ددې اهميت دا دی، چې پاکستان افغانستان ته له هند څخه مال رسولو لپاره اجازه نه ورکوله ښاغلي مکرجي وويل چې د ډېلارام زرنج سرک په جوړولو کې کومو کسانو د شهادت جام وڅښلو، د هغوی د ځانونو قرباني بېخايه نه دي تللي د هغو قربانيو په واسطه د هند او افغانستان ترمنځه د دوستۍ بنسټ لاهم ټينگ شوی دی او دا به په راتلونکي کې زموږ د پارلمان ترمنځ د تعاون لپاره يو الهام وي.

د هند له خوا په کابل کې د افغانستان د ماني د جوړولو کار روان دی او ډېر ژر به تکميل ته ورسېږي. په هرات کې د سلمه د بند د بریښنا پروژه هم د هند له خوا جوړېږي. هند د افغانستان د پوليسو مامورينو، د ډيپلوماتو او غير نظامي کسانو ته هم ښوونه او روزنه ورکړې ده. د هند له خوا د صحت، پوهنې، رسنۍ، وسايل، بریښنا او د تيلي مخابراتو په ډگرونو کې يې هم له افغانانو سره مرسته کړې ده. د هند او افغانستان ترمنځه تجارت ورځ تربلې زياتېږي. په دې کې شک نشته، چې پاکستان د افغانستان په استهلاکي بازارونو کې له هند سره د سيالي لپاره لېواله دی هغه هېواد د هند له خوا د ايران د بندرگاه چاپهار استعمال ته هم د ناخوښۍ په احساس گوري. هغه د چاپهار او دخپل بندرگاه گواد ترمنځه د رقابت نظريه هم لري، چې د چين په مرسته جوړ شوی دی.

د هند او افغانستان ترمنځه تجارت ورځ تربلې زياتېږي. په دې کې شک نشته چې پاکستان د افغانستان په استهلاکي بازارونو کې له هند سره د سيالي لپاره لېواله دی. هغه هېواد د هند له خوا د ايران د بندرگاه چاپهار استعمال ته د ناخوښۍ په احساس گوري. هغه د چاپهار او دخپل بندرگاه گواد چين په مرسته جوړ شوی دی. ليکن هند له دې نظريې سره اتفاق نه لري ځکه چې د هند مقصد يوازې د افغانستان ښېگڼه او خوشحالي ده او دا هم چې اوس له دې هېواد څخه دوست هېواد افغانستان ته د مال د لېږلو کار مقابلتاً اسان شوی دی.

په کابل کې د هند په سفارت خانې باندې دوه زېردستې حملې شوي دي، د کومو لپاره طالباني دهشت گران او آی ايس ای مسؤل گرځېدلې دي او هند چې له ډېرې ليوالتيا سره له افغانستان سره اقتصادي او کلتوري مرسته کوي د هغې له مخې نيولو لپاره يې دغه ناوړه کار کړی و. ليکن له يوې خوا هندي کارگران د ترهگرانو فعاليتونه په ځان زغملي او له بلې خوا د هند حکومت او خلک له افغانستان سره له زيات څخه زيات خپلو مناسباتو د تېنگولو لېواله دي او غواړي، چې افغانستان زر ترزره په اقتصادي ډول په ځان ويسا شي او په نړۍ کې يې د مخکې په شان د يوه آزاد، خپلواک او خوشحال هېواد په توگه ژوند وکړي.

ښاغلي حامد کرزي د هند او افغانستان په اقتصادي او فرهنگي اړيکو په اړه د پاکستان اعتراضونه رد کړي دي او ويلي يې دي، چې افغانستان به له هند سره خپل دوستانه روابط ټينګ ساتي او څوک حق نه لري، چې د افغانستان په کارونو کې لاس ووهي. ځکه چې افغانستان يو ټولواک هېواد دی او خپل مفاد يې په ښه شان سره پېژني. د ښاغلي کرزي په وينا افغانستان به له هند سره ددې لپاره خپل مناسبات ټينګ ساتي، چې دا خبره د افغانستان په ګټه ده هند په هر کال کې د يوه زرو نه زياتو متعلمينو ته سکالرشپونه ورکوي، چې پنځه سوه د ليسانس لرونکو لپاره او پنځه سوه د مسلکي روزنې لپاره دي. په تېرو کلونو کې په زرګونه متعلمين عالمان ګرځېدلي دي او بېرته افغانستان ته په راتلو د ژوند په بېلا بېلو ساحو کې يې ګټور خدمتونه کړي دي.

د اقتصادياتو متخصصين وايي، چې ددې خبرې په برکت چې هند او افغانستان طبيعي ملګري دي، د افغانستان د مصنوعاتو لپاره هند يو ډېر لوی او پراخ بازار دی او دا د افغانستان اقتصادي وده تضمینوي او هند به تل د افغانانو وروڼو لپاره به د تخنیکي پوهې او د ټکنالوژي کې يوه لويه وسيله ثابتېږي. تل دې وي د هند او افغانستان ملګرتيا او ورورولي.

۲-۵-۱۲- د هند او افغانستان مناسبات په يووېشمه پېړۍ کې:

هند او افغانستان له پېړيو پېړيو راهيسې سره ډېر نږدې او خواږه مناسبات لري. دوی په تاريخي ډګر کې د يوه او بل سره ډېر نږدې والی درلود، په کلتوري او اقتصادي برخو کې يې هم سره ډېره همکاري کړې ده.

ليکن په موجوده عصر کې دغه دواړه هېوادونه له هغو ستونزو سره مخامخ شول، چې په طبيعي او عملي ډول هم دوی ګډه لاره اخيتار کړې ده، چې له ترهګرۍ سره مجادله وکړي له بده مرغه په ۱۹۹۹ز کال کې کله چې د انډين ايرلاينز يوه غير پوځي الوتکه د پاکستان ترهګرانو له خوا د تېستولو په نيت، په قندهار کې کوزه کړې شوې وه، نو هغه وخت د طالبانو د حکومت له امله ډېر

مشکلات منځ ته راغلي وو، لیکن په ۲۰۰۱ز کال کې کله چې د طالبانو رژیم له منځه لاړ نو د هند او افغانستان ترمنځه د مناسباتو یو تازه او مستریح باد وچلېده او دا وضعیت لا تر اوسه پورې دوام لري د طالبانو د حکومت له منځه تللو څخه پس هند د افغانستان له جمهوري حکومت سره د بیلوماتیکي مناسبات په ځای کړل.

هند د افغانستان د بیا ودانۍ په هڅو کې په فعاله توګه شریک شو د هند له خوا د زرنج او د بلارام ترمنځه یو اوږد سړک جوړ کړی شو، چې د ۲۰۰۹ز کال په جنوري کې د هند د معاصر خارجه وزیر بناغلي پرنب مکرجي له لاسه پرانېستل شو.

دا سړک د ایران له سرحد سره افغانستان ته ډېر نږدې دی، ځکه چې پاکستان د هند له خوا د دوست هېواد ته د انساني مرستې د سامان د لېږدلو اجازه نه ورکوي نو دا سړک به زموږ دواړو هېوادونو ترمنځه د تجارت په ډګر کې تر ډېره حده پورې ګټه ورثابتېږي.

د هند له خوا په کابل کې د افغانستان د پارلمان د نوې ودانۍ د جوړولو کار په ګړندی توګه روان دی، چې په روان کال کې د دې تکمیل ته د رسېدو لوی امکان دی. دا به د دواړو هېوادونو ترمنځه د دیموکراسۍ په مقدسي لارې د چلېدو یوه نښه وي، چې دواړه هېوادونه پرې اعتقاد لري. هند لګیا دی، چې په هرات کې د سلمه د بند یوه پرژوه جوړه کړي.

د هند له خوا د افغاني وروڼو او خویندو د اسانتیاو او د مرستې لپاره په جلال آباد، قندهار، هرات او مزار شریف کې قونسلګری پرانېستل شوې، چې پاکستان پرې بېځایه ډول اعتراض کوي.

دا عجیبه ښکاري، چې زموږ دواړو هېوادونو ګډه ګاونډي هېواد پاکستان زموږ ملګرتوب او نږدوالۍ په صمیمي توګه نه زغمي لیکن زموږ دواړو هېوادونو رهبران د خپلې دوستۍ او د همکارۍ د اړیکو د لا ټینګولو کار کوي. له بده مرغه پاکستان لګیا دی، چې افغان طالبانو او پاکستانی طالبانو ته د تروریزم د فعالیتونو لپاره تقویه ورکوي، له دې سره سره د پاکستان عسکرو او د

استخباراتو د موسسې آی ایس آی له خوا د القاعده، لشکر طیبه او جیش محمد غوندي ترهگرو موسسو ته هر ډول مرسته او ډاډگېرته ورکول کېږي. خو ورځې مخکې د پاکستان اېبېټ آباد یوه مهم ښار کې د امریکایي جانبازو له خوا د القاعده د ستر مشر اسامه بن لادن وژنه ددې خبرې ثبوت دی، چې پاکستانی مقامات د تروریستي او له تخریب موسسو سره مرسته او پرې نگهباني کوي.

د ۲۰۰۸ز کال جولای کې په کابل کې د هند په سفارت باندې فدیانو یوه قاتلانه برید وکړو، چې په کې د دوو هندي لویو مامورینو په شمول دوه څلوېښت تنه مړه شول او یو نیم سل نور ټپیان شول د افغانستان ستر مشر اعتراف وکړو، چې ددې برید تر شاه د پاکستان د ای ایس آی لاس دی که څه هم پاکستانی مقاماتو د خپل هېواد د استخباراتي ادارې له شمولیت څخه انکار وکړ، لیکن حقیقت هر غیر جانبدار سړي ته څرگند دی. همدا شان په هندیانو باندې دوه نورې حملې وشوې، چې په هغو کې ډېر زیان وشو او افغاني مشرانو له هند سره خواخوږي څرگنده کړه. پاکستان د هند او افغانستان ترمنځه دخپلوی له زیاتېدو څخه ډېر خپه ښکاري پاکستانی مامورینو په شدت سره امریکا او د افغانستان د ملي مشر ښاغلي کرزي ته ویلي دي، چې اسلام آباد دا حس کوي، چې په افغانستان کې د هند شتون به د پاکستان لپاره تهدید وي.

افغانستان او امریکا دواړو د پاکستان دغه دریځ مسترد کړی دی. د طالبانو رژیم په پای کې د افغانستان په انکشاف کې د هند له خوا کوم رول لوبول شوی دی، ښاغلي کرزي د هغه ستاینه کړې ده او ویلي یې دي، چې هند د افغانستان د ودې لپاره ۱۰۳ بلین امریکایي ډالر کوم رقم چې څرخ کړي دي هغه د بېلا بېلو مهمو پروژو لپاره دي. له دغو پروژو څخه پرته هند هر کال افغان متعلمینو ته یو زر سیکالرشپونه ورکوي. ۵- سیکالرشپونه له لیسانسه څخه باندې د لوړو مطالعاتو لپاره دي او ۵۰۰ مسلکي تربیتي لپاره دي. په دې لحاظ په تېرو یو څو کالو کې د زرگونو په شمېره کې افغان ځلمیان وطن ته په راستنیدو په بېلا بېلو ډگرونو کې په خدمتونو لگیا دي.

افغانستان اوس د سارک اتم غړی دی، دا غړیتوب د هند په پېل او کونښنونو په نتیجه کې ورکړل شوي دي. د سارک د آيين له مخې ددې موسسې په غونډو کې دوه اړخيزې مسالې پورته نشي کېدای. که دا نه وای نو افغانستان په خامخا د پاکستان د لاسوهنې معامله به يې د سارک په غونډو کې وړاندې کړې وای. د تروريزم مساله تر ټولو نه مهمه ده او دا بين المللي پام غواړي.

د پاکستان له سيمو څخه تخريب کاران او شررانگيز عناصر په افغانستان او هند کې د تشدد کارونه کوي. ددې برعکس هند د افغان ملکي مامورينو، د پيلوماتانو او د پوليسو غړيو ته تربيه ورکوي، چې افغانستان په خپل ځان وپېسا شي.

هند په افغانستان کې د برېښنا، د نفتو او طبيعي ګازو په انکشاف کې هم مرسته کوي.

د هند او افغانستان ترمنځه د کليوالي پرمختګ معارف او د دواړو هېوادونو د معيارو د ټاکلو د ادارو قراردادونه لاسليک کړای شوي دي.

د دواړو هېوادونو د دوه اړخيز کاروبار ته د ودې د ورکولو په اړه هم يوه لوظنامه لاسليک کړې شوې ده.

په دغه زمان کې د څلور زرو نه زيات هندي کارگران او د سلامتيا غړي په افغانستان کې د راحت او د بيا ودانۍ په بېلا بېلو پروژو کې په کارونو کې بوخت دي. هند د ايران د چابهار بندرګاه په پروژه کې د پانګې لګولو په اړه دا فکر لري، چې دا هېواد به د خپل ملګري هېواد افغانستان ته د شيانو د صادراتو په معامله کې اسانتيا حاصله کړي دا ځکه، چې پاکستان هند نه پرېږدي، چې خپل حاصلات او د مرستې شيان افغانستان ته صادر کړي.

په نړۍ کې ډېرو منورينو او مفکرينو دا فکر څرګند کړی دی، چې پاکستان، په افغانستان کې د ستراتيژيکي ژوروالي د حاصلولو لپاره دی، چې هغه هېواد د هند په ضد عسکري ګټه ترلاسه کړي.

ځينو امريکايي منورينو د پاکستان ددې لېوالتيا په صريحو ويناگانو کې تاييد کړی دی، ځکه چې پاکستان د افغانستان خاوره د خپلو تنگو آرزوگانو د پوره کولو لپاره استعمال کول غواړي او نښه يې يوازې هند دی. امريکايي قواوو د پاکستان د مشهور ښار اېبټ آباد کې د ترهگرانو لوی مشر اسامه بن لادن وژلی دی، کېدای شي، چې پاکستانی استخباراتي اداره ای، ایس، ای، وسله دارې قواوې او نورې مشتددې ادارې د افغانستان له مقاماتو سره د ښمنۍ دريځ اختيار کړي، ځکه چې امريکايي هيلیکوپټرې په جلال آباد کې کوزې او له کوم ځای څخه چې هغو اېبټ آباد ته پرواز کړی و. اوس ددې تخمين لگول ډېر مشکل دي، چې ايا د امريکا حکومت او ناتو به د جولای په مياشت کې خپلې قواوې د افغانستان خاورې ته بيا وروغواړي که دغو قواوو د افغانستان له خاورې څخه په وتلو پېل وکړي، نو په هند باندې به له افغانستان سره د مرستې مسوليت يا وظيفه پريوځي. ليکن هند به دا بيخي غوره ونه گڼي، چې په دغه مهمه سيمه کې به په نظامي توگه خپل ځان اخته کړي. هند غواړي، چې له افغانستان سره سره پاکستان هم پرمختگ وکړي او د خپلو خلکو د نادارۍ او د اقتصادي مشکلاتو د کلونو ياد لرې کولو لپاره بډې ووهي. ليکن ددې لپاره ضروري ده، چې پاکستانی عسکري قواوې په دې سيمه کې امن او سولې ته ضررونه رسوي، چې تشدد مخه ونيسي او د خپلو گاونډيانو ته د سولې په اساس خپل کار کولو ته پرېږدي او د بې گناه خلکو د وینو له تويولو څخه لاس واخلي حقيقي امن به په هغه صورت کې ممکن وي.

۲-۵-۱۷- په هند کې د افغانانو تاريخي آثار:

په هند کې د افغانانو تاريخي آثار د هند د کلتوري ميراث يوه با ارزښته او شتمنه برخه ده. په ډيلي کې مشهور قطب مينار د پاچا قطب الدين له خوا جوړ کړی شوی و. له ده څخه مخکې محمد غوري د ډيلي په مهرولي کې قوه الاسلام نومي جومات ودان کړی و. دا دواړه قېمتي آثار نن هم د نړيوالو خلکو لپاره زړه

راښکونکي دي. د سلطان شمس الدين الشمش په وفات هغه په قوه الاسلام جومات کې ښخ کړې شو. دده په حکومتي دوره کې دحوض خاص، حوض شمسي او د نورو ځايونو گرد چاپېره لوی لوی باغونه او تفريح ځايونه جوړ کړي شول. کله چې له سلطان ناصر الدين څخه وروسته غياث الدين بلبن پر تخت کېښناست، هغه د بستي نظام الدين تر څنگه په کلا کې يو سور محل جوړ کړ، چې خلکو به دا ځای د غياث پور په نامه ياداوه.

د غلجايي کورنۍ پاچا سلطان علاءالدين غلجي د سيري په نامه يو لوی ښار ودان کړ، چې ددغه ښار د وړانو او نږدولو کنډرونو آثار اوس هم ليدل کېږي. له هغه سره نږدې اوس د کلتوري پروگرامونو لپاره يو لوی تالار جوړ کړ، چې سيري يې د پام وړ او لافاني گرځولی دي.

دغه پاچا د مسجد قوه الاسلام علایي دروازه هم جوړه کړه. دده د جومات په لمر پرېواته خوا کې خپل محل هم ودان کړ. حوض خاص ددغه پاچا تاريخي يادگار دی، چې اوس يې د تورستانو لپاره د يوه ډبر په زړه پورې ځای په حيث وده موندلې ده او هلته ډبر پرمختگونه کېږي.

د جهان پناه په نامه ښار پاچا محمد تخلق ودان کړی و او چراغ ډيلي، مسجد بېگم پور او نورې ودانۍ هم د هغه ډيلي تاريخي يادگارونه دي.

د فيروز شاه تخلق له خوا د فيروز آباد په نامه يو ښار ودان کړی شو، چې په تاريخ کې پنځم ډيلي گڼل کېږي. دا ښار د زاړه ډيلي له باړه هندو راو څخه تر نوي ډيلي پورې غزیدلي دي. د باړه هندو راو په قدم شريف کې د فيروز شاه تخلق د زوی شهزاده فتح خان مقبره هم پرته ده.

د افغانانو له خوا ودان شوي ښارونه او دهغو آثار زموږ دواړو هېوادونو د نږدې مناسباتو عکاسي کوي. د قطب مینار په لومړي منزل د قران کریم آيتونه کښل شوي دي. سلطان بهلول لودي دا مینار ترميم کړه ددې په هر منزل ډول ډول نقشونه جوړ کړي شوي دي.

له مهرولي سره نږدې د سلطان ناصر الدين محمود بن شمس الدين الشمش قبر دی. د سلطان غياث الدين شانداره مقبره چې اوس ويرانه شوې ده، له مهرولي

سره نږدې ده. د زمرد پور په کلي کې چې اوس د نوي ډيلي برخه گرځېدلې ده. له ډبرو او چوڼي څخه جوړ پنځه برجونه دي. دا د غوري پښتون د عصر دي او په دغو برجونو کې ډېر قبرونه هم شته.

د زمرد پور په څنگ کې د لنگر خان پښتون مقبره ده او دا هم د غوري پښتون یادگار دی. له تخلق کلا څخه نږدې هزارستون نومي ودانۍ پرته ده، چې سلطان محمد تخلق جوړه کړې وه. د شاعر بدر چهاچهي په وينا دا يو ډېر ښکلي او نفيس عمارت و.

د حضرت نظام الدين اوليا مقبره سلطان محمد تخلق ودانه کړې وه، چې په افغاني طرز جوړه شوې ده.

د شيخ نصير الدين محمود روشن چراغ دهلوي په زيارت باندې د سلطان فيروز شاه تخلق ډېره عقیده وه. ده د دغه یادگار گنبد هم ودان کړ. ډيلي د پير روشن له زيارت سره نږدې ست پلي نومي يو ځای دی، چې په اصل کې د فيروز شاه تخلق د ښکار ځای و.

ست پلي ته نږدې له کړکۍ جومات دی. په پخوانيو وختونو کې دلته د کړکۍ په نامه يو کلی و، چې نن هم موجود دی. په دې اساس دغه جومات د دغه کلي په نوم مشهور شوی دی. دريو اړخونو ته يې درې دروازې دي، په دې جومات کې په نهو ځايونو نهه برجونه جوړ شوي دي او د هر برج لاندې څلور څلور ستنې لگول شوي دي. په دې جومات کې نورې ډېرې ستنې هم شته. په ۱۸۵۷ز کال کې د انگليسي امپراتوريانو په ضد د هند د آزادۍ په لومړي جنگ کې ډېر خلک په دې جومات کې راټول شوي وو. تر ډېرو وختونو پورې دلته خلکو به اورونه بلول او پخلي به يې په کې کول.

د فيروز آباد په ښار کې فيروز شاه د مسافرو د هستوگنې لپاره يو سل وشل سرايونه ودان کړي وو، دغه پاچا ۲۹ کاله پاچاهي وکړه. د دې ښار جامي جومات او دهغه مينار ډېر شهرت درلود.

فيروز شاه تخلق د اشوکا مينار له کوم ځای څخه راوړو او د فيروز آباد په کلا کې يې ښخ کړو او د مينار زرين نوم يې ورباندې کېښود.

په باړه هند وړاو کې د شهزاده فتح خان په قبر باندې یوه ډبره پرته ده، چې ورباندې د رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) د مبارک قدم نڅښه ده. دا ډبره د بغداد د خلیفې له خوا سلطان فیروز شاه ته د سوغات په توګه لېږل شوې وه په دې زیارت کې د هند د قومي شاعر حضرت شیخ محمد ابراهیم ذوق زیارت هم دی.

د فیروز شاه وزیر فیروز خان جهان د ترکمان دروازې او د سیتارام بازار په منځ کې یو عظیم الشان جومات جوړ کړی دی. د دې ښکلي جومات په اړه نظر دی، چې د زلزلې او برق او تالندي غوندي افات هم دې ودانۍ ته زیان نه شي رسولی د وزیر خان جهان له خوا ډېر نور جوماتونه لکه: څنگه چې د کالو سرای مسجد بېګم پور مسجد، د چوبرجي مسجد او نور هم ودان کړي شوي دي. دلودي پښتنو آثار او هم په ښه صورت کې موجود دي، د سلطان سکندر لودي مقبره ډېره شانداره ده. د دې مقبرې تر څنگه د لودي کهول نور نامتو اشخاص هم ښخ دي.

دا ځای د نوي ډيلي د لودي باغ په حیث یادېږي او ډېر خلک هلته د ورځني سیل لپاره ځي. د شېر شاه سوري د مغل پاچا همايون له خوا شروع کړی شوه کلا سرته ورسېده دې کلا ته خلک زړه کلا وایي د دې کلا فصیلونه سلیم شاه سوري په چونه پاڅه جوړ کړل په دې کلا کې شېر شاه سوري بې ساري ودانۍ جوړې کړي. وروسته له دې د کلا په صحن کې یوه څاه وکېندلې شوه له زړې کلا څخه یو میل لرې، د عیسی خان سوري کلی دی، چې هلته د عیسی خان سوري زیارت او جوماتونه دی.

د شېر شاه سوري د پنځو کلونو په حکومت کې دده د پاڅه او باشعوره تدبیر او عدالت په برکت داسې کارونه سرته ورسول شول، چې په تاریخ کې یې مثال نه موندل کېږي. دده سیاسي شعور او اداري صلاحیت بې ساری دی. شېر شاه سوري د اسیا له ډېرو پوهو پاچاهانو څخه ګڼل کېږي. دده د پښتونوالۍ خویونه او د انسانیت لوړ خصلتونه د ډېرې ستاینې وړ دي.

د شېر شاه د عدالت او انتظام نښې نښانې لا تر اوسه په دې خاوره کې موندل کېږي. هغه یو ډېر عادل، مدبر او منتظم پاچا و. هغه د بزگرانو د حالت ښه کولو ته ډېره توجه لرله هغه نهایت متین او منصف پاچا و، شېر شاه له بنگاله تر اباسیند پورې لوی سړک وویستد سړک په غاړو یې هر ځای مسافر خانې جوړې کړې د پوستې او ډاک انتظام یې برابر کړو باغونه، شفا خانې او مکتوبونه یې جوړ کړل. د شېر شاه سوري تر وفات وروسته هغه د بهار د ایالت په ساسرام کې دده د پلار قبر ته نږدې خاورو ته وسپارل شو او هلته یوه ښکلې مقبره جوړه کړای شوه. دده د قبر ګنبد یو ډول مخصوص عظمت لري دده د مرګ وروسته دده کشر زوی جلال خان پر تخت کېښناست او د سلیم شاه لقب یې غوره کړ. هغه اته کاله حکومت وکړو د ډیلي سلیم ګر په کلا دده له یادګارونو څخه ده. له مړینې وروسته هغه هم په ساسرام کې ښخ کړای شو.

په هند کې د افغانانو له خوا جوړ کړی شوي ډېر زیات جوماتونه، کلاګانې، زیارتونه، مقبرې، باغونه، سړکونه، څاه ګانې او سړایونه موجود دي. دا د هند فرهنگ او کلتور ته د افغانانو پایدار سوغاتونه او یادګارونه دي په هره یوه ماڼۍ د افغانانو د فن او هنر چاپ پروت دی. هغو د ګډ میراث په بڼه کولو کې شتمنه برخه اچولې ده. په تاریخي ډول دا دوه قومونه له یوه او بل سره ډېر نږدې شوي دي.

له دې څخه په واضح ډول معلومېږي، چې د دومره نږدو اړیکو او روابطو په برکت د هندیانو او افغانانو ترمنځه ډېره راکړه ورکړه وشوه او د یوه او بل په ثقافت او ژوندانه باندې ژورې اغېزې وشوې.

هنديان او افغانان ډېر انسان دوست او سوله خوښوونکي خلک دي. دوی د چا په کارونو کې لاس نه وهي او په خپلو چارو کې د چا مداخلت نه مني له دې کبله دا دواړه ملتونه له یوه او بل سره دومره نږدې دي، چې د هند حکومت او خلک په دې هېواد کې د افغانانو د آثارو په دقت سره ساتنه کوي د دواړو ملتونو ترمنځ به د ملګرتیا احساسات تل ژوندي وي. (۷)

دادنباغلي بتره هغه ليکنې وې، چې چاپ شوي نه وې او ما په دې څپرکي کې ذکر کړې لکه څرنگه چې داليکنې سياسي، کلتوري، تاريخي او ادبي وي، نوله دې ليکنو څخه داسې ښکاري، چې دا شخص په هره برخه کې پوره معلومات لري او يوازینی خبره چې په کې جوتنه شوه دا ده، چې داليکوال له افغانستان پښتو او پښتو ژبې سره ډېره مينه لري او هره ليکنه يې د افغانستان پښتو په اړه ده او په افغانستان باندې يومين سړی دی او ددې همدا مينه اوليوالتياده، چې پښتو ژبه يې زده کړې ده او کاريې ورباندې کړی دی او نور هم غواړي چې په دې برخه کې ليکنې او څېړنې وکړي.

۳- دلیکوال کلتوري څېره

ښاغلی منوهر سنگه بتره یو کلتوري، سیاسي، فرهنګي، اجتماعي او ادبي شخصیت دی. نوموړی شخصیت هغه څوک دی، چې په هره برخه کې یې کار کړی دی او له دې سره سره ژورنالیستي کارونه یې هم کړي دي. ددې ټولو کارونو تر څنګ یې د زده کړې په خاطر نورو هېوادونو ته یې سفرونه هم کړي دي. د نوموړي د سفرونو یوازینی علت دا دی، چې دی خپل معلومات ډېر کړي او په تاریخي او فرهنګي برخو کې څېړنه وکړي ترڅو کولی شي په دې برخه کې ګټور او د علم او پوهې نه ډک آثار ولیکي او ټولنې ته یې وړاندې کړي. نو ددې خبرو پر اساس او تاکید د ښاغلي بتره ځینو کارونو او سفرونو ته سر ور څرګندوو، چې په دې برخه کې یې کړي دي.

۳-۱- بتره په افغانستان کې :

ښاغلي منوهر سنگه بتره څو ځلي افغانستان ته راغلی دی او علمي سفرونه یې کړي دي بتره نه یوازې دا چې د پښتو زده کړې لپاره افغانستان ته راغلی دی او پښتو ژبه یې دلته زده کړې ده، بلکې په کنفرانسونو، سیمینارونو او نورو علمي بحثونو کې یې هم ګډون کړی دی.

ښاغلی بتره په ۱۹۶۳ز کال کې کابل ته راغی او د ادبیاتو په پوهنځۍ کې یې د پښتو ژبې په زده کړه پېل هم وکړ. د یوه کال زده کړې او هستوګنې وروسته بېرته ډیلي ته وګرځېد او د آل انډیا راډیو د پښتو څانګې د مشر په حیث یې وظیفه اشغال کړه.

ښاغلی بتره دخپلې هستوګنې په وخت کې د افغانستان بېلا بېلو تاریخي ځایونو ته تللی او نږدې نه یې هغه کتلې دي. (۴۵-۴۴:۱۲) په همدې ډول تل افغانستان ته رابلل شوی دی او یا په خپله راغلی دی ځکه چې دی له افغانستان سره ډېره مینه لري او تل غواړي، چې په علمي او کلتوري مجلسونو کې ګډون وکړي.

بتره په ۱۹۹۰ ز کال په مارچ کې کابل ته راغلی او د خان شهید عبدالصمد خان اڅکزي په سیمینار کې گډون وکړو. (۲۰۷:۱۹)

نوموړي په همدې ډول زیاترو کنفرانسونو او غونډو کې گډون کړی دی او مقالې یې هم په کې لوستلې دي. دغه تکره لیکوال او ژباړن په دېرې لیوالتیا سره په هر سیمینار کې ونډه اخېستې ده او په دېرې لیوالتیا سره یې خپلې لیکنې په کې لوستې دي. د قدر وړ شخصیت د پښتو ملي مبارزو د سویلي پښتونخوا د پښتنو د ستر مشر ارواښاد خان عبدالصمد خان اڅکزي د زوکړې اتیایمه کلیزه د ۱۳۲۸ ل کال د حوت (کب) د میاشتې په وروستیو شپو ورځو کې د یوه بین المللي سیمینار په ترڅ کې ونمانځل شوه.

په دې سیمینار کې د هېواد د بېلا بېلو فرهنګي موسسو پوهانو، لیکوالو او فرهنګي شخصیتونو گډون کړی و. له دې سربېره د هندوستان، پاکستان او پښتونخوا ځینې پوهان او سیاسي ملي شخصیتونه هم دې سیمینار ته راغلي وو.

په دې علمي سیمینار کې ښاغلي بتره هم ونډه اخېستې وه او یوه علمي مقاله یې په کې ولوستله.

په همدې ډول د ارواښاد خان عبدالصمد خان اڅکزي په دوو نورو سیمینارونو کې یې هم برخه اخېستې ده، چې یو په ۱۳۸۲ ل یا ۲۰۰۷ ز کال کې او بل په ۱۳۹۰ ز کال کې جوړ شوی وو. په دې سیمینارونو کې ښاغلي منوهر سنگه بتره هم گډون کړی و او دغه درې واړه سیمینارونه د افغانستان د علومو اکاډمۍ د سیمه ییزو مطالعاتو مرکز له خوا جوړ شوي وو او بتره صیب په ځانګړې ډول راغونډتل شوی و.

نو په دې ډول بتره دوو روستي ځل لپاره په ۱۳۹۰ ز کال کې راغلی و او په دې علمي سیمینار کې یې په دېره مینه برخه اخېستې ده.

۳-۲- بتره په آل انډيا راډيو کې :

لکه څرنگه چې په تېرو موضوعاتو او سرليکونو کې وويل شول، چې ښاغلی منوهر سنگه بتره د هند په آل انډيا راډيو کې کار کړی او هلته د مشرپه حيث تېر شوی دی.

نوموړې شخصيت په دې راډيو کې د پښتو ژبې او پښتنو لپاره ډېر کار په کې کړی دی او تل يې هڅه کړې ده، چې نوي نوي علمي، ښوونيز او تفريحي پروگرامونه په پښتو ژبه جوړ کړي ترڅو د دې لارې پښتو ژبه پياوړې شي او په نړيواله کچه خپل شهرت ترلاسه کړي.

نوپه دې اساس اوس دې ته راځو، چې دغه لوړ شخصيت په دې راډيو کې کومې کومې چارې کړي دي او په دې راډيو کې څومره پرمختګ په پښتو ژبه او ادبياتو کې راغلی دی. پرته له دې، چې ښاغلی بتره په آل انډيا راډيو کې نطاق و بلکې ژباړه يې هم کړي دي.

بتره له ۱۹۵۰ ز کال وروسته د آل انډيا راډيو ديلي په څانګو کې د مامور په حيث وګومارل شو. په ۱۹۶۳ ز کال کابل ته د پښتو د زده کړې لپاره راغی، په يوه کال کې يې دلته پښتو ژبه زده کړه او تردې حده يې زده کړه، چې په کابل کې يې د خپل لومړني يو کلن اقامت په دوران کې له انګريزي او هندي ژبو له آثارو څخه په پښتو ژبه ترجمې کولې او پښتو آثار يې په انګريزي ژباړل.

کله چې بتره ديلي ته ورغی، خپلو هڅو ته يې د پښتو ژبې او ادب په برخه کې دوام ورکړ. په دې ترڅ کې دې آل انډيا راډيو ديلي کې د پښتو څانګې مشر شو.

پښتو څانګې دده د مشرۍ په دوران کې ډېره ترقي وکړه او ډېر اوږدو نځي يې پيدا کړل او ښه مطالب په کې ايجاد شول.

بتره د دې څانګې لپاره هم د ځينو پښتنو شاعرانو او د افغان او هند د روابطو په خصوص د قدر وړ مقالې وکښلې، چې اوس هم د راډيو په ارشيف کې دده به خط موجودې دي.

بتره د پښتو څانګې له سوپر وایزې، د راډيو سټیشن دايرکټرۍ او د راډيو مرستيالۍ ته هم ورسېد او بيا متقاعد شو (۱۹۷۲:۲).

نوپه دې ډول د راډيو له خوا يې هم پښتو ژبې ته خدمت کړی دی او خپله مينه يې ښودلې ده او د همدې راډيو له خوا يې د هندوستان خلکو ته پښتو اورولې ده او دخلکو پام يې پښتو ژبې ته اړولی دی.

که چيرته فکر وکړو نو دده په شان به ډېر نور څېړونکي اوليکونکي هم پيدا شي ، چې دې قيمتي ژبې ته يې کار کړی وي او په بېلابېلو لارو يې پراختيا وربښلي وي .
۳-۳- بتره، پښتو او پښتانه :

منوهر سنگه بتره چې په پښتو مين سړی دی ، له ځوانۍ نه نيولې تر نن ورځې پورې يې پښتو ته خدمت کړی دی او کويې او تل غواړي ، چې پښتو ژبې ته نوي څېړنې وکړي او نوي اختراعات په کې راولي او ملا يې تېنګه ورته تړلې ده .

نوموړي پښتو ژبې ته ډېر کار کړی دی او خپلې اړيکې يې ورسره ساتلې دي . کله چې بتره په ۱۹۹۰ ز کال کې کابل ته د خان شهيد عبدالصمد خان اخکزي سيمينار ته راغلی و نو ده په يوه مصاحبه کې د پښتو ژبې په اړه يې داسې څه ويلي وو ، چې په لاندې ډول دي :

پښتو ډېره غني ژبه ده ، مونږ ځکه ورته شتمنه وايو ، چې پاڅه متلونه ، قوي متنونه او د يوه پاڅه کلتوري ټولنې ښېګڼې او زيات مميزات په دې ژبه کې ځای لري .

د خپلې همدې عقيدې له مخې ده خپل ژوند د پښتو او پښتنو معرفي ته وقف کړی دی ؛ په پښتو ژبه خواږه اشعار وايي ، چې په اشعارو کې يې يو خاص توحيد او د سکې په مذهب روحاني پلوشې خپلې وزرې غوړوي .

دی آزاد او مقيد پښتو اشعار وايي خپل پښتو خواږه اشعار يې اورولي دي او نثري هم خوږ او کله ناکله د شعر درشل ته هم قدمونه ږدي .
دده د يو شعر دوه بيتونه دادي :

زه هم رباب يم زه هم شهباز يم
شرنگی مې واوړه قصه پرداز يم
څوک په نړۍ کې زما منتظر دي
زه په خلا کې درد آواز يم (۱۸: ۵-۶)

په دې برخه کې زه د ښاغلي زړور د هغې ليکنې څو کرښې را اخلم، چې له منوهر سنگه بتره سره يې مخامخ کتلي او خبرې يې کړي دي. بتره صيب پښتو ډېره ستايلي او له خبرو څخه يې څرگند پرې، چې له پښتو ژبې سره ډېره مينه لري، نو له هغه ځايه يې پيلوم چې زړور خونې ته ورځي او ورسره مخامخ کېږي او خبرې پېلوي.

ورمې خلاص کړ او ورننوتلم گورم، چې دی ناست دی او د خوشحال خان خټک د رباعياتو کتاب يې په لاس کې دی. ځان مې ورته وروپېژانده ډېر خوشحاله شوم. ما د واره ترې پوښتنه وکړه، چې بتره صيب لکه چې د خوشحال خان خټک بابا له اشعارو سره ډېره مينه لري که څنگه؟

دی په فکر کې شو، چې څنگه ترې ما دومره ژرداسې په زړه پورې پوښتنه وکړه نو ويې ويل، چې هو! زه د خوشحال خان خټک بابا له اشعارو سره ډېره مينه لرم او تل يې لولم او لوستلونه يې خوند اخلم ده وويل: چې ما د خوشحال خان خټک ځينې اشعار په انگليسي ژبه اړولي دي.

له ښاغلي بتره نه ما وغوښتل، چې د خوشحال خان د رباعياتو نه کومه خوښه کړې رباعي ولولي، ده د کتاب پاڼې واړولې را رواړولې او دا ښکلې رباعي يې خوښه کړه او ويې لوسته.

فکر مې وکړ، چې دا انسانان دي
ځينې فرښتې دي ځينې شيطانان دي
ځينې سړي دي په خوی خصلت کې
ځينې بې شکه لکه دران دي
يوه بله رباعي يې هم خوښه کړه او ويې لوسته:

که عقل ورک شي له دې جهانه
هېڅ پاتې نشي زما جانه
هېڅ څوک به نه وايي چې نادان يم
هر يو به ښه گڼي ځان له لقمانه

له ښاغلي بتره سره زماله خبرو اترو څخه دا څرگنده شوه، چې دی په رښتیا سره د پښتو ژبې او ادب سره خورا مینه او علاقه لري، ده پښتو ژبه د ځان لپاره د یوه خارجي ژبې په حیث زده کړې ده.

ښاغلي بتره په پښتو ژبه ځینې اشعار لیکلي دي او د ژوند شگوار او رنگین اړخونه پر خوښوي او په خصوصي ډول د پښتنو دوستي، مینه او مېلمه پالنه ستایي.

ښاغلي بتره پخواني شاعران خوشحال بابا، رحمان بابا او حمید بابا پر خوښوي او له نورو شاعرانو سره هم ډېره مینه لري، که څوک ورته د پښتو کوم شاعریا لیکونکی وروپېژني نو دی پرې ډېر خوشحاله کېږي. (۱۳: ۲۹-۷۰)

د منوهر سنگه بتره له دې خبرو او مرکو څخه داسې څرگندېږي، چې نوموړی هغه هندوستانی دی، چې بې له شک او تردید څخه له پښتو ژبې او پښتنو سره خورا ډېره مینه لري او تل غواړي چې له پښتنو او پښتو ژبې سره اړیکه ولري او له دې کبله افغانستان ته هروخت علمي او تحقیقي سفرونه لري. دا په خپله یو غټ ثبوت دی د بتره د مینې له پښتو او پښتنو سره. نوله دې څخه ښکاري چې دهندوستان ټول خلک له افغانستان سره ډېره مینه لري او غواړي چې ښه مناسبات ورسره ولري.

پایله

دغه اثر چې (د منوهر سنگه بتره فرهنگي خپره) تر نامه لاندې ليکل شوی دی د ماستري تيزس دی او په دريو (۳) خپرکو کې بشپړ شوی دی.

ددې تيزس په لومړي خپرکي کې په هندوستان کې د پښتو ادبياتو په معاصره دوره باندې بحث شوی دی، يعنې په دې دوره کې پښتو ته خومره کار شوی او خومره پرمختګ يې کړی دی.

بل دا چې په مطبوعاتو، رسنيو، آثارو، ديپارتمنتونو کې خومره پښتو شتون لري او کوم آثار په پښتو ژبه ليکل شوي او ژباړل شوي دي. دا ټول موضوعات په دې خپرکي کې راغلي دي.

له دې څخه چې تېر شوی بله موضوع د بتره ژوند دی په دې کې راغلي دي، چې بتره په ۱۹۲۷ز کال کې په راولپنډۍ کې زيږيدلی دی او په ۱۹۴۷ز کال کې د هند د نيټې وچې قاري د وېش پرمهال هندوستان ته تللی دی او نوموړي په ۱۹۶۳ز کال کې په کابل پوهنتون کې د پښتو ژبې زده کړه پېل کړه او وروسته له هغې يې په پښتو ژبه آثار، ليکنې او ژباړې وليکلې او چاپ ته يې هم وړاندې کړې او په همدې خپرکي کې مې دده چاپ شوي او ناچاپ ليکنې راوړې دي.

دده ځينې چاپ شوي مقالې چې ما راوړي دادي: (خان عبدالصمد خان اخکزی، د خان عبدالصمد خان اخکزي د وفات د څلويښتم تلين په مناسبت، دامير کروړ وياړنه د اباسين سپيدې او داسې نور) آثار شته چې چاپ شوي دي.

په همدې ډول ناچاپ آثار هم لري لکه: (د هند آزادۍ په جدوجهد کې د پښتنو او بلوڅانو برخه، د شلمې پېړۍ د پښتو عظيم شاعر گل پاچا الفت، د هند او افغانستان ترمنځه لرغونې مناسبت) او داسې نور ناچاپ آثار او ليکنې لري.

په بل خپرکي کې دده د هغو کارونو ياد اوړي شوې ده، چې افغانستان کې يې کړي دي، په آل انډيا راډيو کې يې دندې او مشري کړې ده.

پښتنو ته يې خومره کار کړی دی، دا ټول هغه موضوعات دي، چې په دې اثر يا تيزس کې راغلي دي.

ددې تيزس د ليكلو او خپرلو په وخت کې مې ډېرې نورې موندنې په فکر کې راغلې.

= پرته له منوهرسنگه بتره څخه مې دهندوستان د ځينو نوروليکوالانو نومونه هم واورېدل، چې پښتو ژبې ته يې خدمت کړی او بايد دهغوی پر ژوند هم څېړنې اوليکنې وشي.

= د اهام جوته شوه، چې منوهرسنگه بتره نه يوازې په پښتو ژبه ليکنې کړي دي، بلکې په هندي، پنجابي، انگليسي او هسپانوي ژبو يې هم ډېر څه ليکلي دي.
= د منوهرسنگه بتره له ژوند څخه پرته دده له دندو، کارونو، له چاپ او ناچاپو آثارو سره يې آشنا شوو.

= د اهام څرگنده شوه، چې بتره پرته له تاريخي ليکنو څخه سياسي، فرهنگي او ادبي ليکنې هم لري او ددې ترڅنگ يې ژباړې هم کړي دي.

= دده له ليکنو څخه د اهام ښکاره شوه، چې سره بېره پردې چې د ليکنو ژبه يې ډېره ښه او سوچه ده، بلکې ځينې نيمگړتياوې هم لري، چې دانگليسي او اردو ژبې تراغېزې لاندې ده.

= نه يوازې دا چې نوموړي په رسمي سيمينارونو او کنفرانسونو کې گډون کړی دی، بلکې په نوروراډيو يې او تلويزيوني خپرونو او مرکوبي هم گډون کړی.

مناقشه

په دې برخه کې هڅه کوو، ټولو هغو انګېرنو او پوښتنو ته لنډه ځواب ووايو، چې د تيزس د دفاع پرمهال د ناستو غړو په ذهنونو کې پيدا کيږي. بڼايي ډېر د دوستانو ته دا پوښتنه پيدا شي، چې په خپله افغانستان کې ډېر پياوړي او تکړه ليکوالان، څېړونکي او پوهان شته او بيا په هندوستان کې هم نور داسې پوهان موجود دي، چې پښتو ژبې لپاره يې ډېر کارونه او ليکنې کړي دي نو ولې يوازې په منوهر سنگه بتره باندې دا اثر ليکل شوی دی او ددې اثر ارزښت په څه کې دی؟ څه لامل شول، چې نوموړي په پښتو ژبه آثار او ليکنې وليکلې. دا اثر کومې نيمګړتياوې او بڼيګڼې لري او د ژبې په لحاظ څه ډول دی؟

۱- په هندوستان کې ډېر وړاندوختونکي او ستاينان پښتو ژبې ته کار کړی دی. نو ولې يوازې د منوهر سنگه بتره په ژوند او آثارو دا اثر وليکل شو؟
ځواب: لکه څرنگه چې ټولو افغانانو او هنديانو ته دا څرګنده ده، چې افغانستان او هندوستان په تاريخي لحاظ ډېر لرغونۍ او پخوانۍ تاريخ لري. دا دواړه هېوادونه دهند د نيمې وچې ترويش او هغې نه وروسته تر نن ورځې پورې ډېر ګوچېدلي دي او د يوه اوبل په هېوادونو کې سره ميشت شوي دي او له همدې امله ډېر وڅېړونکو په پښتو ژبه کار کړی دی او ليکنې يې کړي دي، چې په دې برخه کې ښاغلي هېواد مل صيب هم ډېر څه کړي او ارواښاد پوهاند عبدالشکور رشاد او داسې نور وپوهان نومونه اخېستلي شو. دا په کار دي، چې د هر ناپېښتانه هندوستانې پر ژوند باندې، چې پښتو ته يې کار کړی دی څېړنه وشي.

ددې اثر ارزښت هم په دې کې دی، چې ټول پوهاندان او نور پېښتانه په دې پوه شي، چې پرته له افغانانو څخه بهرنيان هم پښتو ژبې ته خدمت کړی، مقالې او آثار يې ليکلي دي او ټولنې ته وړاندې کړي دي. زه دا وایم، چې بايد په ټولو بهرنيانو کې

هندوستانی دی اوکه دبل کوم هېواد دي، چې پښتو ژبې ته یې کار کړی وي باید خبرنه ورباندې وشي او ددوی پر ژوند باندې آثار و لیکل شي.

۲- ددې اثر د لیکلو موخه اوازښت په څه کې دی او ولې دا اثر په یوه بهرني باندې لیکل شوی دی؟

ځواب: موخه اوازښت یې دادی، چې یو خوله بهرنيو پوهانو سره آشنا کېږو او له دې خبریږو، چې پښتو ژبه داسې یوه پرمختللي او پیاوړې ژبه ده، چې پرته له افغانانو څخه هنديان او نور بهرنيان هم مینه ورسره لري او هڅه کوي، چې زده یې کړي، آثار ورباندې وليکي او نور ژورنالیستي کارونه ورباندې وکړي، ترڅو پرمختللي شي او د نړیوالو ژبو په قطار کې ودرېږي.

بل اړین ارزښت یې دادی، چې هنديان او افغانان د ځینو تاریخي، فرهنګي او سیاسي عواملو له امله یوه اوبل هېواد ته کډه شوي دي په همدې کډه شویو کورنیو کې شاعران، لیکوالان او څېړونکي تیر شوي دي او هریوه اشعار، لیکنې او څېړنې کړي دي نو ځکه موږ د اثر و لیکلو ترڅو دغه لیکوال له ژوند او آثارو څخه خبر شو او ویې پېژنو، چې نوموړی څومره آثار لري.

پښتانه باید په دې خبروي، چې دنړۍ په کوم ځای کې د پښتو ژبې کوم خواخوږی لیکوال د پښتو ژبې لپاره خدمت کوي دهغوی د ژوند، آثار او ادبي هڅو په اړه باید معلومات ولري ددغولیکوالو دهڅو، ادبي خدمتونو درناوی او احترام باید وشي او بهر میشتي نا افغاني پښتولیکوالان و هڅیږي او دې ژبې ته د خدمت نورې آسانتیاوې او چانسونه برابر شي او د همدې ارزښتونو پر بنسټ د اتیزس د منوهر سنگه بتره فرهنګي څېره باندې بشپړ شوی دی.

۳- ولې منوهر سنگه بتره ادبي، فرهنګي او هنري لیکنې کړي دي؟

ځواب: ددې ټولو علت دادی، چې نوموړي کله چې پښتو ژبه په کابل پوهنتون کې زده کړه او وروسته له هغې یې په آل اندیاریاد یو کې دنده پیدا کړه نو همدې دندې له کبله دده مینه له پښتو ژبې سره زیاته شوه او ورو ورو یې په پښتو ژبه لیکنې او ژباړې پیل کړې او په هره برخه کې ده لیکنې کړي دي او خورا ډېر معلومات یې لاسته راوړي دي.

۴- منوهرسنگه بتره په کومو برخو کې آثار او لیکنې کړي دي؟

ځواب: منوهرسنگه بتره په ادبي، فرهنگي، سیاسي او تاریخي برخو کې لیکنې او آثار لیسکلې دي او پرته له دې په انګلیسي، هسپانوي، عربي او اردو ژبو هم لیکنې لري. همدارنګه نوموړي له پښتونه انګلیسي ته هم ژباړې کړي دي، لکه: د اباسین سپېدې کتاب چې د ښاغلي سلیمان لایق اشردي او بتره په انګلیسي ژباړلی دی. بل دامیر کروړویاړنه ده، چې په انګلیسي ژبه یې ژباړلې ده او د پښتونومي مجله کې چاپ شوې ده. په همدې ډول نورې ډېرې لیکنې لري، چې ټولې په همدې اثر کې ذکر شوي دي.

۵- د منوهرسنگه بتره آثار د ژبې له پلوه څه ښیګڼې او څه نیمګړتیاوې لري؟

ځواب: د منوهرسنگه بتره د لیکنو او آثارو ارزښت او ښیګڼه په دې کې ده، چې له یوې خوا د پښتو ژبې ادبي پانګه ده باید خوندي وساتل شي، بل دا چې دیوه هندي له خوا لیکل شوی اشردي، چې داپه خپله د اجوتوي، چې پښتو ژبه له هېواد څخه بهر هم ډېر مینه وال لري او داپه خپله د پښتو ژبې لوی پرمختګ دی. بل دا چې هغه موضوعات په کې خپرل شوي دي، چې دهند او افغانستان په اړه وي او زیاتره یې هغه لیکنې دي، چې د دوی په اړیکو راڅرخېږي او د افغانستان لیکوالان او شاعران په کې یاد شوي دي.

نتیجه گیری

«دمنوهرسنگه بتره فرهنگي خبره» ترنامه لاندې هغه اثر دی، چې د بتره پرژوند، دندو، آثارو اولیکنو باندې بشپړ شوی دی. دا اثر چې د ماستری د کورس تیزس دی په درو ۳ څپرکو کې لیکل شوی دی په دې اثر کې دمنوهرسنگه بتره ټول ژوند زده کړې او آثار په کې څرگند شوي دي. د هر څپرکي په سر کې د اصلي موضوع په اړه یولنډ غونډې معلومات وړاندې شوي دي او وروسته بیا اصلي موضوع راغلې ده.

= د موضوع په شالید (پسمنظر) کې دهغو آثارو پیژندنه راغلې ده، چې په دې اثر کې د موضوع په اړه ګټه ترې اخیستل شوې ده. د څپرکي په پایله کې دا جوتنه شوه، چې مخکې له دې په دې نوم کوم بل بشپړ اثر نه دی لیکل شوی، چې دمنوهرسنگه بتره ټول ژوند او آثار په کې راغلي وي، دا د نوموړي په اړه یو مکمل اثر دی. په علمي منظمه او اکاډیمیکه توګه لیکل شوی دی.

= دمنوهرسنگه بتره د پیژندنې په ترڅ کې د اښکاره شوه، چې بتره په اصل کې دراولپنډی دی، خود هند د نیمې وچې د ویش په وخت کې هند ته تللی دی. ترلسانس پورې په اسلام آباد کې و، لیکن نور تحصیل یې په هندوستان کې بشپړ کړي دي. همدارنګه په آل انډیا رادیو کې هم د مشر په حیث یې دنده ترسره کړې او اوس مهال په جواهر لال نهرو پوهنتون کې هم درس ورکوي.

= دمنوهرسنگه بتره د آثارو په برخه کې دا څرګنده شوه، چې بتره چاپ او ناچاپ آثار لري او پرته له پښتو په نورو ژبو، لکه: اردو، انګلیسي، هسپانوي او عربي ژبو هم لیکنې لري. د بیلګې په توګه، لکه: د اباسین سپیدې، تش، په افغانستان کې کرکیچ، بزکشي، په سویلي آسیا کې د افغانستان نوعیت، په هند کې د افغانانو تاریخي آثار او داسې نورو نومونه اخیستی شو.

= دمنوهرسنگه بتره د ادبي او هنري لیکنو د څېړنې په برخه کې دا جوتنه شوه، چې ددې لیکنو ترڅنګ تحقیقي لیکنې او ژباړې هم لري.

= دمنوهرسنگه بتره دليکنود کره کتنې په ترڅ کې دا څرگنده شوه، چې
د نوموړي آثار د پښتو ژبې له معياري ليکدود سره لږ توپير لري، چې ځينې کلمې
ناسمې ليکل شوي، يعنې په معياري ليکدود نه دي ليکل شوي.
= د اتيزس په پښتو ادب کې د موضوع په اړه له پخوانيو تر سره شويو آثارو سره
بشپړ توپير لري، يعنې په بشپړ ډول نوښت او نوې والی لري.
د منوهرسنگه بتره ژوند، ادبي او تاريخي هڅې يې په منظم ډول د يوه اثر په توگه له
نورو معتبرو ماخذونو څخه اخيستي دي او د يوې علمي او څېړنيزو اصولو په پام
کې نيولوسره يې څيړنې بشپړ کړي دي.

وړاندیزونه

«د منوهر سنگه بتره فرهنگي خيره» ترنامه لاندې ددې تيزس د ليکلو او بشپړولو په بهير کې زه له ډيرو پيښو، فکرونو او ستونزو سره مخامخ شوم او ډېرې ستونزې مې ددې تيزس په خپرونه کې وليدې نو اوس زه غواړم، چې يو خوداني له تاسو سره شريکي کړم.

۱- بايد د ټولو بهرنيو هېوادونو ليکوالان او پوهان چې پښتو ژبې ته يې کار کړی او آثار يې ليکلي دي، زموږ د ليکوالانو او خپرنکو له خوا راټول او د يوه اثر په توگه چاپ شي.

۲- هر خپرونکی چې ددې ډول پوهانو پر ژوند او آثارو ليکنې کوي، پرته له دې، چې دا ثريه توگه چاپ کيږي بايد په انټرنېټي سايټونو کې هم واچول شي، ځکه ځينې داسې کسان شته، چې کتاب ته لاس رسې نه لري نو هغوی کولی شي، چې دانټرنېټ له خوا يې لاسته راوړي او يا ځينې دي، چې د کتاب له لوري يې لاسته راوړي شي.

۳- زما بله هيله داده، چې دغه تيزس که چيرته غواړي، چې ټولومينه والوته ورسېږي نو که چيرته د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شي، ډېر به ښه وي ځکه ټولومينه والوته به ورسېږي.

۴- بل دا چې بايد د ښاغلي منوهر سنگه بتره په اړه د علمي موسسوله خوا يو ځانگړی سيمينار جوړ کړی شي. ځکه نوموړي شخص په پښتو ژبه په هره برخه کې لکه: سياسي، فرهنگي، تاريخي او ادبي کې کار کړی دی.

اخځليکونه

- ۱- بتره-منوهر سنگهه. (۱۳۸۷ل). د تنګ او فرهنگ اتل، کابل، د افغانستان د علومو اکاډمي، د سيمه ييزو مطالعاتو مرکز، اسد دانش مطبعه.
- ۲- بتره-منوهر سنگهه. (۱۳۹۱ل). د پوهې او خپلواکۍ لاروی، د افغانستان د علومو اکاډمي، د سيمه ييزو مطالعاتو مرکز، اسد دانش مطبعه.
- ۳- بتره-منوهر سنگهه. (۱۳۷۰ل). خان شهيد ياد، کابل، د سرحداتو چارو وزارت د نشراتو او فرهنگي چارو رياست، دولتي مطبعه.
- ۴- بتره-منوهر سنگهه. (۲۰۰۹ ز). په افغانستان کې کرکيچ، هندوستان، پنجابي ترېپيون ورځپاڼه.
- ۵- بتره-منوهر سنگهه. (۱۹۹۲ز). له کافرستان څخه تر نورستان پورې، هندوستان، لوی زمانه ورځپاڼه.
- ۶- بتره، منوهر سنگهه. يادښتونه.
- ۷- بتره-منوهر سنگهه، ناچاپ آثار.

- ۸- بینوا- عبدالروف. (۱۹۶۳ز). یویتیم ماشوم، ژباړن- منوهر سنگه- بتره، هندوستان، LMES ورځپاڼه.
- ۹- حبیبی- عبدالحی. (۱۹۶۴ز). Amir Kror، ژباړن- منوهر سنگه- بتره، کابل، افغانستان مجله، لومړۍ ګڼه، دولتي مطبعه.
- ۱۰- دآل انډیاریاډیوبهرنۍ خانګه.
- ۱۱- دبتره رالیرل شوی ایمېل ماته.
- ۱۲- رحیم- عبدالرحیم. (۱۳۵۳ ل). پـه خارج کښې پښتو څېړونکي، کابل، پښتو ټولنه.
- ۱۳- زړور. (۱۳۵۲ ل). منوهر سنگه- بتره، کابل «مجله»، دویمه ګڼه، کابل، دافغانستان علومو اکاډمي، دولتي مطبعه.
- ۱۴- ظهورالدین- ډاکټر. (۱۳۴۳ ل). پیروښان بایزیدانصاري، ژباړن- منوهر سنگه- بتره، کابل مجله، پرله پسې ګڼې ۱-۲، کابل - پښتو ټولنه.
- ۱۵- نامعلوم اثر.
- ۱۶- نامعلوم اثر.
- ۱۷- نیازی- رفیع الله. (۱۳۹۱ ل). پښتو ژبې ته دروښن لال ملهوتره خدمتونه، (دماستری تیزس)، ناچاپ اثر.
- ۱۸- هند لید - مجله - (۲۰۱۲م). نوی ډیلی - پنځه ویشتمه دوره - ۱۲ ګڼه.

۱۹-هيواد مل-زلمی.(۱۳۷۳ل).په هند کې د پښتو ژبې
اوادبیاتو د ایجاد او ودې پړاوونه، دویم چاپ، لاهور-شرکت پرنٹیگ پریس.

Manohar Sing Batra, The Dawn over Abasin, Printed by ۲۰-

by.M\S.Printograph, Karol Bagh, New Delhi-۲۰۱۱, ۱۴۹ peg]

پيليزه

زه د ماسترۍ د کورس په لومړي ټولگي کې وم، چې د تيزس د موضوع په فکر کې شوم او غوښتل مې، چې يوه نوې، خپرنيزه او گټوره موضوع باندې خپرنه وکړم. نو همدا وه، چې د څو خوبښې کړو موضوعگانو وروسته زلمي هېواد مل همدا موضوع (د منوهر سنگه بتره فرهنگي خپره) راته خوښه کړه.

کله مې چې ددې موضوع سرليک وليد، نو ډېرمې خوښ شو، ځکه چې هم خپرنيزو، هم نوی او تراوسه پورې چا ورباندې کار هم نه وکړی. نو همدا وه، چې ما ژر ددې موضوع سرليک او لېليک دکابل پوهنتون علمي بورډ ته واستول. څرنگه، چې دا موضوع نوې او خپرنيزه وه او هم بل چا ورباندې کار نه وکړی. د غونډې وروسته د بورډ غړيو، استازو او استادانو له خوا ومنل شوه. ځکه دوی ته هم ډېره په زړه پورې او نوې وه.

وروسته له منلو څخه مې د ځينو ستونزو او د موادو د کمبود له امله مې ونشو کولی، چې دا موضوع ژر پوره کړم، نو داده اوس مې د خدای په فضل او د هېواد مل په ملتيا او د نورو همکارانو او استادانو په مرسته وشول کولی، چې دا موضوع بشپړه کړم.

ددې تيزس په بشپړېدو کې هېواد مل، عبد الغفور لېوال، رفيع الله نيازي او نورو ډېرو استادانو او دوستانو مرسته راسره کړې ده. همدارنگه په خپله د بتره مرسته هم نه هيرېدونکې ده اوله نوموړي سره په اړيکه کې هم ما خپل معلومات

لاسته راوړي دي. همداراز د دې موضوع د خپرلو په وخت کې ډېرو کتابخانوته هم تللې يم.

که څه هم زه بايد د دې موضوع د موادو او خپرنې لپاره يو ځل د هندوستان هېواد ته تللې وای او په خپله مې له بتره سره ليدنه کتنه کړې وای او هغه مهم تاريخي ځايونه چې د بتره په ليکنو کې ياد شوي دي ليدلې وای؛ ليکن د نه امکان له مخې مې ونشو کولی، چې هندوستان ته سفرو کړم. خو بيا مې هم د دوستانو له برکته وشو کولی، چې له هندوستان هېواد څخه خپل مواد تر لاسه کړم او تيزس مې بشپړ کړم.

نو زه له دغو قدر وړ ښاغلو، دوستانو او استادانو څخه ډېره ډېره زياته مننه کوم، چې په دې برخه کې يې له خپل وسه پورې له دې بنده سره مرسته کړې ده او د دوی له برکته مې خپل تيزس ته د پاي ټکي اېښی دی او هيله لرم، چې تاسو لوستونکو ته د لوستلو وړ وړي او گټه ترې واخلي.

په درنښت

مينا مسعوده (نيکيار)

لنډيز

«دمنوهرسنگه بتره فرهنگي خيره» ترنامه لاندې د تيزس داثر، چې يو ټولنيز، تاريخي او څيړنيز اثر دی. په درو ۳ څپرکيو يا فصلونو کې بشپړ شوی دی. دا اثر له يوې اوږدې څيړنې څخه وروسته مکمل شو او هر څپرکی يې بيله موضوع لري.

په لومړي سر کې پيليزه ده، په پيليزه کې راغلې دي، چې د ماستري، دکورس په پيل کې هر زده کوونکی بايد تيزس وليکي. دا موضوع د لارښود استاد په مرسته ليکل کيږي او د پوهنتون د بورډ ډلې له خوا منل کيږي.

نوددې خبرې پر بنسټ ما هم دا موضوع د زلمي هېوادم له په مرسته او همکارۍ بشپړه کړه او د موادو په راټولولو کې پيل وکړ. ددې اثر زياتره مواد په خپله هېوادم له اورفيح اله نيازي په مرسته مې لاسته راوړي دي.

وروسته له دې مې په اصلي موضوع پيل کړی دی او ورپسې د موضوع شاليد دی، په شاليد کې هغه کتابونه وليکنې چې د منوهرسنگه بتره د ژوند په اړه معلومات په کې راغلې دي، معرفي شوي دي، لکه: په هند کې د پښتو ژبې او ادبياتو د ايجاد او ودې پر و اوونه، د اباسين سپيدې، منوهرسنگه بتره او داسې نور نومونه اخېستلي شو.

منوهرسنگه بتره دهند د نوي ديلي او سپدونکی دی او په اصل کې په ۱۹۲۷ز کال کې په راولپنډۍ کې زېږېدلی دی او په ۱۹۴۷ز کال کې دنيمې وچې قارې د ویش په وخت کې له پاکستان څخه هند ته ولاړ او تر نن ورځې پورې په نوي ديلي کې ژوند کوي.

ترلسانسه پورې په راوړلېنډۍ کې واو ماستري يې له پنجاب څخه اخېستې ده. ښاغلي بتره په ۱۹۲۳ زکال کې کابل ته راغی او دکابل پوهنتون د ادبياتو په پوهنځۍ کې د پښتو ژبې زده کړه يې پيل کړه. ديوه کال د زده کړې نه وروسته بېرته ډيلي ته لاړ او هلته د آل انډيا راډيو د مشريه توگه مقرر شو.

نوموړی له (جي، ان ناندا) سره په گډه د Resurgent Wide تر نامه لاندې يو کتاب ليکلی دی او همدارنگه (انگليسي ته د پښتو شعرونو ژباړه) به يې د برژد کتاب په بڼه راووي. د دې کتابونو ترڅنگ نورې ليکنې هم لري، لکه: پيرروښان بايزيد انصاري، دامير کروړ وياړنه، بزکشي، تش، د هنديانو او د پښتنو ترمنځه يووالی، د فخر افغان خان عبدالغفار خان په ياد او وياړ کې، دهند او فن او کلتور په ارتقا کې د پښتنو برخه، دهند د آزادۍ په جدا وجه کې د پښتو او د بلوڅانو برخه او داسې نور چاپ او ناچاپ آثار لري.

د منوهر سنگه بتره په ليکنو کې ادبي، تاريخي، فرهنگي، سياسي او ژباړې موجودې دي او د ژبني اړخ له مخې هم ځينې نيمگړتياوې لري خو ډېرې نه دي. دا چې منوهر سنگه بتره له ټولو پښتنو ليکوالانو او څيړونکو سره مينه درلوده او غوښتل يې، چې ټولې ادبي څيړې په ټولو معنا و سره وپيژني، ده خپله څېړنه او تحقيق پرېښودل او تل يې هڅه کړې ده، چې د دوی په اړه خپل معلومات بشپړ او پوره کړي. مقالې او آثار ورباندې وليکي او ټولنې ته يې وړاندې کړي. ترڅو وگړي يوه گټوره استفاده ترې واخلي.

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت
بناغلي (عرب شاه چمتو) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر
چاپ ته يې اوږه ورکړه. ملي تحریک وياړي چې د علمي اثارو د چاپ
لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو
څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د
کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا ددې اثر له ليکوالي او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه
کوو چې ددې اثر د ليکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنگي مينه

د افغانستان ملي تحریک

د (منوهر سنگ پتړه) فرهنگي څېړنه

مينا مسعوده نيكيار

۱۳۹۴ لمريز کال

د افغانستان ملي تحريک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۷۳

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library